

PARTICIPATIEVE STUDIE OVER DE BRUSSELSE COMMONS

Eindverslag

Studie uitgevoerd door CLTB, Ecores,
Communa en Equal Partners
In opdracht van Leefmilieu Brussel en
Brussel Economie en Werkgelegenheid, in
het kader van de gewestelijke strategie voor
economische transitie Shifting Economie

↘
Maxima (Communa)

INHOUDSTAFEL

Gewestelijke bestelling	7
Structuur van het verslag	7
Deel I: Benchmarking van Europese experimenten	7
Deel II: De commons in kaart gebracht	8
Deel III: Interviews met Brusselse stedelijke commons	8
Deel IV: Effectenanalyse van de commons in het BHG	8
Deel V: Aanbevelingen en actieplan	8
Definitie van commons: Europese experimenten en Brusselse context	9
Studiemethodiek	13
Individuele interviews	13
Barcelona: municipalisme en institutionalisering van het sociale	15
Context van het ontstaan van overheidsbeleid in verband met stedelijke commons	15
Overheidsbeleid in verband met stedelijke commons in Barcelona	15
Conclusie	18
Relevantie voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	19
Gent, binnenkort een ‘commonsstad’?	20
Context van het ontstaan van overheidsbeleid in verband met stedelijke commons	20
Het rapport Commons Transitie Plan voor de stad Gent	20
Het belang en potentieel van de commons	21
Overheidsbeleid in verband met stedelijke commons	21
Conclusie	23
Relevantie voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	23
Grenoble, op weg naar een ‘contributieve democratie’	24
Overheidsbeleid gekoppeld aan de stedelijke commons in Grenoble	24
Obstacles et pistes à l’essor des Communs urbains	26
Conclusie	26
Relevantie voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	27
Bologna, Turijn en Napels ter illustratie van de Beni comuni	28
Ontwikkelingscontext van de stedelijke commons	28
Het model van Bologna	29
Turijn	30
Het Napolitaanse model	32
Vergelijking van de verschillende Italiaanse modellen	34
Relevantie voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest	34
Ontstaan van de experimenten en generativiteit	42
Netwerk van activisten en verenigingen	42
Sociaal en experimenteel ondernemerschap	42
Samen handelen rond een ruimte	42
Opportunities	42
Middelen en financiering	43
Opportunities	43
Logistiek en ruimten	45
Opportunities	45
Bestuur	46
Opportunities	46

De geanalyseerde commons in enkele cijfers	47
StudieMethodiek	51
Metaniveau – Samenvattende analyse van de belangrijkste effecten en kerncijfers voor alle in kaart gebrachte commons	51
Mesoniveau – Transversale analyse van de specifieke effecten van elf commons	51
Microniveau – Gedetailleerde casestudy van de effecten van de common Tournevie	52
Metaniveau – Samenvattende analyse van de belangrijkste effecten en kerncijfers voor alle in kaart gebrachte commons	53
Voornaamste sociale en personeelsgegevens	53
Top 10 van de sociale en personeelsgegevens	54
Voornaamste economische en financiële gegevens	55
Mesoniveau – Transversale analyse van de specifieke effecten van elf commons	56
Actielijn 1 • De economie transformeren en opnieuw inpassen binnen de planetaire en sociale grenzen	56
Actielijn 2 • Immateriële hulpbronnen delen, beschermen en doorgeven	56
Actielijn 3 • Sociale innovatie bewerkstelligen en sociale onrechtvaardigheid bestrijden	57
Actielijn 4 • De biodiversiteit beschermen en de natuurlijke hulpbronnen regenereren	57
Actielijn 5 • Juridische en technologische ecosystemen tot stand brengen ten gunste van levensvatbare commons en participatief bestuur	58
Actielijn 6 • Kwaliteitsvolle tewerkstelling ondersteunen en degelijke directe en indirecte banen creëren	59
Actielijn 7 • Een solide circulaire en lokale economie ontwikkelen	61
Actielijn 8 • Holistische diensten ontwikkelen ter ondersteuning van de veerkracht	62
Actielijn 9 • Een basis en springplank bieden voor andere initiatieven	64
Actielijn 10 • Gedeeld bestuur en peer-to-peerprincipes bevorderen	65
Actielijn 11 • De koolstofvoetafdruk verkleinen	65
Actielijn 12 • De economische modellen in vraag stellen	66
Actielijn 13 • De verwerkingskosten voor de overheid helpen verlagen	72
Microniveau – Gedetailleerde casestudy van de effecten van de common Tournevie	73
Methodiek	73
Samenvatting van de verklaringen van de leden over het gebruik en de effectenbeoordeling	73
Gedetailleerde resultaten van de vragenlijst	74
Analyse van de milieueffecten van Tournevie	74
Conclusies	87
Aanbevelingen	89
Samen met de commonsexperimenten een ondersteunend kader opstellen met respect voor hun specifieke kenmerken	89
Overheidssteun als een continuüm beschouwen, van opkomst tot bestendiging, met als doel een echt commonsecosysteem tot stand te brengen	89
Een beleid ontwikkelen om ruimten permanent beschikbaar te stellen voor experimenten, en ze te beheren in overeenstemming met de commonsprincipes	89
Actieplan	90
Strategische doelstelling 1: Samen een kader opzetten voor steun aan de commons	90
Strategische doelstelling 3: Ruimten ter beschikking stellen voor commons	93
Strategische doelstelling 4: Bewustmaking inzake commons	93
Bijlage	95
Bijlage 1 – Lijst van commonsexperimenten in het BHG	95
Bijlage 2 – Lijst van commons die hebben deelgenomen aan de macroanalyse en verzamelde gegevens	96
Bijlage 3 – Lijst van KPI's die zijn gebruikt voor de mesoanalyse van de elf commons	96
Bijlage 4 – Lijst van diensten die in aanmerking komen voor een flexibeler stelsel	97
Noten en referenties	98

Algemene inleiding

GEWESTELIJKE BESTELLING

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft een overheidsopdracht uitgeschreven voor een participatieve studie over de commons in het gewest, met de volgende voornaamste elementen:

In de Gewestelijke Beleidsverklaring 2019-2024 van de Brusselse regering wordt het belang benadrukt van de transitie naar een hulpbronnefficiënte en circulaire, sociale en democratische, regeneratieve, lokale en veerkrachtige economie. In het hoofdstuk over de participatieve democratie staat: "In deze denkoefening moet de plaatselijke samenwerkingslogica, of commons, een plaats krijgen, waarbij men erop dient toe te zien dat het toegankelijk en openbaar karakter van de ontwikkelde ruimten en initiatieven behouden blijft." [...]

In navolging van de stad Gent in 2017 wil het Brussels Hoofdstedelijk Gewest de activiteiten van de commons op zijn grondgebied, hun impact op de economische transitie, de democratische en ecologische innovatie en hun huidige behoeften in kaart brengen, zodat ze breder kunnen worden ingezet. Het gewest wil daarom een participatieve studie uitvoeren om deze elementen te objectiveren en een actieplan op te stellen om de ontwikkeling van de Brusselse commons concreet te ondersteunen. [...]

Er wordt gevraagd om een participatieve studie op te starten om een precieze inventaris op te maken van de economische, ecologische en burgerlijke activiteiten in verband met de commons in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, en om een concreet actieplan op te stellen voor de ontwikkeling van de commons in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

STRUCTUUR VAN HET VERSLAG

Dit verslag is het resultaat van het werk dat tijdens de participatieve studie werd uitgevoerd door het consortium bestaande uit Community Land Trust Brussel, Communa, Ecores en EQUAL. De structuur bestaat uit 5 delen.

DEEL I: BENCHMARKING VAN EUROPESE EXPERIMENTEN

Communa heeft een vergelijkende studie uitgevoerd van zes Europese steden die bekendstaan om hun overheidsbeleid ter ondersteuning van de stedelijke commons: Barcelona, Gent, Grenoble, Bologna, Turijn en Napels. Het doel is om de stedelijke commons in andere Europese contexten te begrijpen, zodat we

er inspiratie uit kunnen putten voor de invoering van een overheidsbeleid dat is aangepast aan de realiteit van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

De zes bovengenoemde steden werden geselecteerd om de volgende redenen:

- **Barcelona:** naast een politieke traditie van de arbeidersklasse en een breed scala aan spontane initiatieven om zich te ontfemen over onbeheerde ruimten, staat de stad Barcelona bekend om het municipalistische beleid van Barcelona en Comú, die steunt op de stedelijke commons.
- **Gent:** internationaal bekend om de proliferatie van stedelijke commons, bestudeerd in het Commons Transitie Plan (2017). Gent is een schoolvoorbeeld in België met zijn overheidsbeleid voor burgerparticipatie, dat met name gebaseerd is op 'wijk-regisseurs' en een 'fonds voor tijdelijke invulling'.
- **Grenoble:** als pionier in het ondersteunen van de commonsbeweging in Frankrijk, lanceerde de stad Grenoble in 2018 een 'Mission Communs' met als doel de commons van Grenoble te identificeren, te valoriseren en te ontwikkelen, in een netwerk van publieke partners en activisten uit de commonssector.
- **Bologna, Turijn en Napels** zijn drie emblematische voorbeelden van experimenten met reglementen voor commons, die nu zijn overgenomen door meer dan 270 gemeenten in heel Italië. Bologna is een pionier op dit gebied. De Turijnse overheid was op haar beurt betrokken bij verschillende Europese projecten ter ondersteuning en promotie van commons en heeft een 'stichting voor gemeenschappelijke goederen' opgericht. Napels staat internationaal bekend om zijn *usi civici*, waarmee unieke afspraken kunnen worden gemaakt tussen overheid en burgers.

Voor elk van deze steden beschrijft deze studie in grote lijnen:

- De aanvankelijke socio-stedelijke context;
- De oorsprong en evolutie van de stedelijke commons: met name de belangrijkste initiatieven, de rol van de burgers en die van de overheden;
- De studies, onderzoeken en initiatieven die zijn ontwikkeld ter voorbereiding van de ingezette hulpmiddelen en beleidsmaatregelen;
- Het overheidsbeleid en de ingezette hulpmiddelen;
- De ondervonden problemen;
- De effectenstudies, het beoordelingsverslag;
- De toekomstige ontwikkelingen: onontgonnen potentieel, huidige initiatieven en geplande ontwikkelingen;
- Derelevantie voor het Brussels Gewestende elementen die kunnen worden meegenomen in het actieplan.

DEEL II: DE COMMONS IN KAART GEBRACHT

Het tweede deel beschrijft het proces en het platform die werden gebruikt om de commonsexperimenten in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in kaart te brengen.

DEEL III: INTERVIEWS MET BRUSSELSE STEDELIJKE COMMONS

Het derde deel van deze studie brengt verslag uit over de twintig interviews die werden afgenomen door Community Land Trust Brussel. In vier hoofdstukken (Ontstaan van experimenten en generativiteit, Middelen en financiering, Logistiek en ruimten, en Bestuur) wordt geanalyseerd wat uit deze interviews naar voren is gekomen. Er wordt aandacht besteed aan de problemen waar de commons mee te maken hebben en de kansen die zich aandienen voor gewestelijke actie.

In dit deel worden de geanalyseerde commons onderverdeeld in types op basis van hun ontstaansomstandigheden, hun financiële model en de uitdagingen waarmee ze worden geconfronteerd op het gebied van logistiek/ruimten en bestuur. Tot slot worden de experimenten in enkele cijfers samengevat.

DEEL IV: EFFECTENANALYSE VAN DE COMMONS IN HET BHG

Dit vierde deel brengt verslag uit over de effectenanalyses die Ecores heeft uitgevoerd. Er zijn drie soorten:

1 Metaniveau – Een samenvattende analyse van de belangrijkste effecten en kerncijfers voor alle in kaart gebrachte commons. Dit deel van de analyse geeft een overzicht van de kerncijfers, met name het aantal leden van de commons, en de sociale, ecologische, economische (en financiële) effecten die de vertegenwoordigers van de geïnterviewde commons hebben vastgesteld en meegedeeld.

2 Mesoniveau – Een transversale analyse van de specifieke effecten van elf geïnterviewde commons. Ze belicht een aantal bevindingen en transversale kenmerken met betrekking tot de ecosysteemeffecten van de commons op de burgergemeenschap, de staat, de bedrijven en andere commons. Deze worden samengevat in de volgende dertien actielijnen:

- **Actielijn 1** • De economie transformeren en opnieuw inpassen binnen de planetaire en sociale grenzen
- **Actielijn 2** • Immateriële hulpbronnen delen, beschermen en doorgeven
- **Actielijn 3** • Sociale innovatie bewerkstelligen en sociale onrechtvaardigheid bestrijden
- **Actielijn 4** • De biodiversiteit beschermen en de natuurlijke hulpbronnen regenereren

- **Actielijn 5** • Juridische en technologische ecosystemen tot stand brengen ten gunste van levensvatbare commons en participatief bestuur

- **Actielijn 6** • Kwaliteitsvolle tewerkstelling ondersteunen en degelijke directe en indirecte banen creëren

- **Actielijn 7** • Een solide circulaire en lokale economie ontwikkelen

- **Actielijn 8** • Holistische diensten ontwikkelen ter ondersteuning van de veerkracht

- **Actielijn 9** • Een basis en springplank bieden voor andere initiatieven

- **Actielijn 10** • Gedeeld bestuur en peer-to-peer-principes bevorderen

- **Actielijn 11** • De koolstofvoetafdruk verkleinen

- **Actielijn 12** • De economische modellen in vraag stellen

- **Actielijn 13** • De verwerkingskosten voor de overheid helpen verlagen

3 Microniveau – Een gedetailleerde casestudy van de effecten van Tournevie. Deze specifieke studie is gebaseerd op de vergelijking van precieze gegevens die verzameld werden via een vragenlijst die ingevuld werd door de leden-gebruikers van het collectief, en op de database van uitrustingen en werktuigen die door de leden worden gedeeld.

DEEL V: AANBEVELINGEN EN ACTIEPLAN

Tot slot worden aanbevelingen gedaan en wordt een actieplan voorgesteld voor de invoering van een kader en beleidslijnen waarmee het gewest de commons kan ondersteunen.

DEFINITIE VAN COMMONS: EUROPESE EXPERIMENTEN EN BRUSSELSE CONTEXT

Bij wijze van inleiding op de verschillende delen van het verslag lijkt het ons nuttig om even stil te staan bij de definitie van commons, een onderwerp dat vaak ter discussie staat. Een van de kwesties die vaak moeten worden opgehelderd, is de toe-eigening van de term 'commons' door collectieven en hun erkenning als zodanig. Ook de academische literatuur heeft zich over dit onderwerp gebogen. Om de Brusselse commons in het kader van deze studie in kaart te brengen, hebben we ons gebaseerd op een lijst van cumulatieve criteria die bundelen alle parameters die kenmerkend zijn voor de evolutie van door burgers opgerichte Commons in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Het is wel zo dat niet alle burgercollectieven zichzelf als commons beschouwen.

De toegepaste cumulatieve criteria voor het oplijsten van de commons in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn de volgende:

- 1 (a) De commons impliceren het bestaan van een goed (hulpbron, rijkdom, kennis, traditie) waarvan de toegang en het bestuur gedeeld worden (b) door een gemeenschap van gebruikers en belanghebbenden..

- 2 De bestuursvorm moet ervoor zorgen dat de rechten worden gerespecteerd en dat de reproductie van de hulpbron op lange termijn gegarandeerd is.

- 3(a) De regels voor toegang en delen moeten door de deelnemers van de commons zelf worden opgesteld, (b) met inachtneming van sociale regels en regels voor zelfbestuur[2] met het oog op de sturing van dit "samen doen" door (c) gemeenschappen die volgens democratische bestuursvormen georganiseerd zijn rond gedeelde middelen.

- 4 Er kan geen sprake zijn van een "common" zonder actieve coproductie ("samen maken").

De criteria 1A-2-3A zijn ontleend aan een definitie uit de "Dictionnaire des biens communs". De criteria 1B, 3B en 4 zijn geïnspireerd op de definitie uit het "Commons Transitie Plan voor de stad Gent" en criterium 3C op de commonsdefinitie van Barcelona.

Voor onze benchmarking van Europese steden leek het ons echter nuttig om deze definitie te toetsen aan de definities die worden gehanteerd in de overheidsstrategieën van de verschillende steden, zoals weergegeven in de onderstaande tabel:

Stad	Definitie
Barcelona ¹	<i>"Met commons bedoelen we een sociale relatie: gemeenschappen die georganiseerd zijn rond gedeelde hulpbronnen volgens democratische bestuursvormen.</i> <i>Het gaat dus niet om een type economisch goed (openbaar, privé, gemeenschappelijk of associatief) of een specifieke hulpbron (openbare ruimte, water of radoruimte ...), maar om instellingen voor collectieve actie bestaande uit:</i> • <i>Het bestaan van een hulpbron die ons allen toebehoort of die als fundamenteel wordt beschouwd en die daarom moet worden beschermd tegen de eis van economische winst;</i> • <i>Een actieve gemeenschap waarrond de common zich ontwikkelt en die deelneemt aan het beheer van dit goed;</i> • <i>Een geheel van regels voor het beheer ervan, die de bestuursvorm beschrijven en gekenmerkt worden door universele toegang, democratisch beheer en duurzaam gebruik."</i>
Gent ²	<i>"We definiëren commons als een 'gemeengoed', dat gezamenlijk bezit is van of beheerd wordt door een gemeenschap van gebruikers en belanghebbenden, en dat zich houdt aan de regels en normen van die gemeenschap. Er is geen 'common' zonder actieve coproductie en zonder respect voor sociale en zelfbestuursregels om dit 'gemeenschappelijk maken' te begeleiden.</i> <i>Deze benadering verschilt dus van zogenaamde openbare goederen en diensten, van goederen en diensten die onder de verantwoordelijkheid van de stad of de staat vallen, en van privébezit dat door de eigenaars wordt beheerd."</i>

Stad	Definitie
Grenoble	<i>"Met commons bedoelen we de controle en het behoud van een gemeenschappelijk goed dat als zodanig is geïdentificeerd (een hulpbron, een boom, een wijk enz.) door een open gemeenschap; bij uitbreiding noemen we deze nieuwe soorten partnerschappen tussen overheden en actieve burgers publieke-commons partnerschappen.</i> <i>Heel eenvoudig gezegd biedt een 'common', opgevat als de controle over een gemeenschappelijk goed dat als zodanig is geïdentificeerd door een open gemeenschap, dus nieuwe vormen van partnerschap tussen overheden en actieve burgers."</i>
Turijn ³	<i>"Stedelijke commons zijn de materiële, immateriële en digitale dingen die deel uitmaken van stedelijke ruimten en diensten van gemeenschappelijk belang. Burgers en overheden erkennen dat ze belangrijk zijn voor de uitoefening van fundamentele rechten, voor het individuele en collectieve welzijn en voor de belangen van toekomstige generaties. Ze zijn nauw verbonden met de identiteit, cultuur en tradities van het gebied en/of direct nuttig voor de ontwikkeling van het sociale leven van de gemeenschappen. Overeenkomstig de laatste paragraaf van artikel 118 van de Grondwet handelen de burgers en de overheid om hun collectief gebruik te garanderen en te verbeteren, en om de verantwoordelijkheid voor het onderhoud, het gemeenschappelijke beheer of het herstel ervan te delen met de overheid."</i>
Napels ⁴	<i>"Gemeenschappelijke goederen zijn water, arbeid, openbare diensten, scholen, kleuterscholen, universiteiten, cultureel en natuurlijk erfgoed, land, groene ruimten, stranden en al die goederen en diensten die toebehoren aan de burgergemeenschap en waarvan noch het genot noch de mogelijkheid om deel te nemen aan het bestuur en beheer ervan hen kan worden ontnomen. Dit zijn materiële en immateriële goederen die toebehoren aan een gemeenschap en niet gebaseerd zijn op exclusief gebruik, maar op gedeeld, participatief beheer. De gemeente Napels garandeert het collectieve gebruik van gemeenschappelijke goederen en hun behoud ten gunste van toekomstige generaties, door middel van een openbaar bestuur dat het mogelijk maakt ze eerlijk en solidair te gebruiken."</i>

Uit deze definities blijkt duidelijk dat er sterke nadruk wordt gelegd op de dimensie van 'samen doen' (commoning) als proces. Volgens deze definities ligt de nadruk eerder op de handeling van het gemeenschappelijk maken, en niet zozeer op een statische visie van een middel of goed dat een common vormt. Hoewel er bepaalde bakens worden uitgezet met betrekking tot wat als common kan worden beschouwd, zijn deze bakens niet exclusief. Ze benadrukken dat deze goederen of hulpbronnen precies door dit proces een common worden. Deze definities benadrukken het belang van gedeeld bestuur door de collectieve definitie van regels, en dus het belang van samenwerking tussen publieke spelers en burgers.

Deze definities moeten echter nog vergeleken worden met de feedback die verzameld werd tijdens de interviews met de Brusselse commonsexperimenten. Daaruit blijkt dat velen van hen zich als dusdanig positioneren en zich in deze principes kunnen vinden,

maar dat anderen zich er in eerste instantie niet mee identificeren. De definitie blijft daarom een kwestie die in de Brusselse context verder moet worden onderzocht, met name om te bepalen of een dergelijke definitie operationeel zou zijn, d.w.z. of ze kan worden gebruikt voor specifieke gewestelijke regelingen die toegang bieden tot financieringsmogelijkheden of speciale voorwaarden. We moeten er echter voor zorgen dat deze discussie over de definitie de specifieke kenmerken van de commonsexperimenten niet ondermijnt of hun generatief potentieel en potentieel voor sociale innovatie niet inperkt.

In deze studie wordt daarom voorgesteld om de commons in de Brusselse context zelf tot een definitie te laten komen. Die discussie moet plaatsvinden in een ruimte die representatief en autonoom is voor de commonsexperimenten en commoners. Vervolgens kan ze worden voorgelegd voor publiek debat en uitgebreider worden besproken met de overheid en het grote publiek.

Deel I

Benchmarking van

Europese steden

“We hebben geen gemeenschappelijk goed, we zijn een gemeenschappelijk goed” • Ugo Mattei, jurist, vicevoorzitter van de Rodotà-commissie.

STUDIEMETHODIEK

Voor deze studie hebben we wetenschappelijke literatuur verzameld en hebben we ons gebaseerd op verschillende documenten van overheidsinstanties, zoals regelgevende teksten, handvesten enz.

Alle bronnen kunnen worden geraadpleegd in de voetnoten.

We hebben ook individuele interviews afgenomen van een groot aantal belanghebbenden.

INDIVIDUELE INTERVIEWS

Voor deze studie vonden we het essentieel om gegevens uit de eerste hand te verzamelen, buiten de wetenschappelijke literatuur en regelgevende teksten.

Hiervoor hebben we ongeveer tien uur aan individuele interviews afgenomen. Om een pluralistische kijk op het overheidsbeleid met betrekking tot de stedelijke commons te garanderen, hebben we ervoor gekozen om zowel activisten als onderzoekers en ambtenaren uit de betrokken steden te interviewen.

Deze online interviews waren gebaseerd op de volgende vragenlijst:

- 1 Wat is de aanvankelijke socio-stedelijke context?
- 2 Hoe komen commons tot stand en hoe evolueren ze?
 - Wat zijn de belangrijkste bestaande initiatieven rond stedelijke commons?
 - Welke rol spelen de burgers?
 - Welke rol speelt de overheid?
- 3 Lijst van studies/onderzoeken/tools en beleidslijnen
 - Welke invloed hebben ze gehad op de stedelijke commonsbeweging?
 - Wat zijn de sleutelbegrippen?
- 4 Wat bevordert de stedelijke commonsbeweging?
- 5 Wat zijn de goede praktijken met betrekking tot stedelijke commons?
- 6 Welke fouten zijn er gemaakt bij de ontwikkeling van stedelijke commons?
- 7 Wat zijn de voornaamste hindernissen voor hun ontwikkeling?
- 8 Zijn er effectenanalyses, beoordelingsverslagen of wetenschappelijke onderzoeken?
 - Welke?
 - Tot welke besluiten komen ze?
- 9 Welke evoluties worden verwacht?
 - Wat wordt er georganiseerd voor de toekomst?
- 10 Relevantie voor het Brussels Gewest: welke pistes/elementen zijn bruikbaar voor het actieplan?
- 11 Wilt u een verhaal delen over de stedelijke commons? Een opvallend feit?

De volgende interviews werden tussen september en december 2022 via videoconferentie afgenomen:

Barcelona:

- Ana Mendez (onderzoek): architecte en stedenbouwkundige, onderzoekster naar Spaanse gemeentelijke bewegingen en specialist in stedelijke commons.

Gent:

- Emma Tytgadt (overheid): dienst Burgerparticipatie, verantwoordelijk voor het 'fonds tijdelijke invulling' en coördinator van het Europese REFILL-project.
- Michel Bauwens (onderzoek): oprichter van de *Peer-to-peer stichting*, *specialist in commons*, *co-auteur van het Commons Transitie Plan voor de stad Gent*.

Grenoble:

- Xavier Perrin (overheid): voormalig directeur-generaal van de lokale overheidsdiensten, project-directeur van de 'Mission commons' voor de stad Grenoble.
- Olivier Jaspar (overheid): juridisch adviseur van de stad Grenoble, promotor van de theorie van het bestuursrecht voor gemeenschappelijke goederen.

Napels:

- Maria Francesca De Tullio (onderzoek): onderzoekster in grondwettelijk recht en juridisch expert in de dialoog over de commons tussen de grassroots bewegingen en de overheid in Napels.
- Giuseppe Micciarelli (onderzoek): onderzoeker in politieke filosofie en rechtssociologie, expert en activist op het gebied van de Napolitaanse stedelijke commons.

Turijn:

- Giovanni Ferrero (overheid): architect en doctor in de stedenbouw, hoofd van de dienst Stadsvernieuwing en -ontwikkeling van de stad Turijn.

BARCELONA: MUNICIPALISME EN INSTITUTIONALISERING VAN HET SOCIALE

“Wij zitten midden in een verandering in de politieke cultuur die gevolgen heeft voor het lokale bestuur en de lokale overheden, geleid door een tweeledig proces van enerzijds communautarisering van het publieke en anderzijds institutionalisering van het sociale.” • Dienst Burgerparticipatie van het stadsbestuur van Barcelona.

CONTEXT VAN HET ONTSTAAN VAN OVERHEIDSBELEID IN VERBAND MET STEDELIJKE COMMONS

Barcelona kent een rijke geschiedenis die al verschillende generaties meegaat. De arbeidersverenigingen van de 19^e eeuw, de antifascistische mobilisaties van de 20^e eeuw, de bewonersverenigingen van de jaren 1970, de zelfbeheerde sociale centra van de jaren 1990 en de antiglobaliseringsbeweging van de jaren 2000: Barcelona heeft de commons vooral aangepast aan de huidige maatschappij, met de emblematische sociale beweging die bekendstaat als ‘15-M’.

In het voorjaar van 2011 werd Spanje geconfronteerd met een economische crisis en een werkloosheidsperscentage van meer dan 20%. De bevolking mobiliseert zich tegen het bezuinigingsbeleid en er zijn veel demonstraties. Op 15 mei 2011 wordt de Puerta del Sol in Madrid bezet. Daarmee is de geboorte van de beweging een feit (in de internationale pers ook bekend als de beweging van de ‘indignados’ of verontwaardigden). In de nasleep van de Arabische Lente is deze beweging een voorloper van Occupy in de Verenigde Staten. Ze neemt de vorm aan van spontane wijkraden in een aantal Spaanse steden. In september 2012 demonstreren duizenden Spanjaarden voor het Congres in Madrid om het gebrek aan representativiteit van de instellingen aan te klagen, en grootschalige protesten tegen de privatisering van openbare diensten brachten een ongekend aantal demonstranten op de been⁵.

Steeds meer sociale bewegingen organiseren zich om een ‘echte democratie’ te eisen, die veel verder gaat dan de eenvoudige representatieve democratie die nu niet in staat wordt geacht om de uitdagingen van vandaag aan te gaan. In 2015 werden bij de gemeenteraadsverkiezingen in vijf van de zeventien regionale Spaanse hoofdsteden politieke partijen verkozen die min of meer direct voortkwamen uit de beweging van de ‘indignados’. Deze ‘rebelse gemeenteraden’ zijn allemaal voorstanders van echte burgerparticipatie en ‘echte democratie’.

Datzelfde jaar won Ada Colau, een activiste voor het recht op huisvesting, de gemeenteraadsverkiezingen via het politieke platform Barcelona en Comú. Het succes van de burgerkandidatuur bij de gemeenteraadsverkiezingen markeert de overgang naar een model van stedelijk bestuur dat gericht is op ‘democratische radicalisering’, waarbij de burgers meer daadkracht hebben bij het opstellen en uitvoeren van het overheidsbeleid⁶.

Barcelona en Comú ziet de stad als de plaats waar nieuwe vormen van democratie kunnen worden ingezet, waardoor burgers hun daadkracht terugkrijgen. Tegenover dit verlangen naar verregaande democratisering staat het logge, gecompartmenteerde bureaucratische apparaat, dat het soms moeilijk maakt om projecten uit te voeren die in wezen transversaal zijn, en zo de processen van stedelijke democratisering blokkeert. Desondanks lijkt zich een nieuwe visie op gemeentelijk beheer af te tekenen, waarin wordt erkend dat de traditionele instrumenten niet langer volstaan voor de hedendaagse complexe problemen. In het licht van de uitdagingen van de ecologische en sociale crises worden er geleidelijk nieuwe verhalen, nieuwe waarden, een nieuwe cultuur en nieuwe instrumenten ingezet.

Sinds *Barcelona en Comú* aan de macht is, werken ze aan het promoten en verdedigen van de stedelijke commons en het vestigen van een nieuw paradigma op basis van publieke-coöperatieve of publieke-commons partnerschappen, waarbij het recht op burgerlijk beheer en gemeenschapsgebruik van publiek erfgoed wordt erkend. In slechts een paar jaar tijd zijn er een aantal concrete beleidsinstrumenten ingevoerd.

OVERHEIDSBELEID IN VERBAND MET STEDELIJKE COMMONS IN BARCELONA

Het bestuur van Barcelona gaat op vele vlakken de strijd aan tegen de uitwassen van stedelijk beheer dat is overgelaten aan de vrije markt (voortdurende conflicten met Airbnb om het recht op huisvesting te promoten⁷, streven naar technologische soevereiniteit⁸, waterdistributie onder gemeentelijk beheer, steun aan kleine burgerlijke energiebedrijven en zelfs de oprichting van een meer betaalbare gemeentelijke begrafenisdienst). Daarnaast streeft het ernaar om zijn werking aan te passen aan de bescherming, opkomst en ondersteuning van de stedelijke commons.

Om dit te bereiken, zet de stad overheidsbedrijven in om bepaalde moeilijkheden te overwinnen, waardoor verschillende proefprojecten kunnen ontstaan met de steun van het stadsbestuur. Om het hoofd te bieden

aan de wettelijke beperkingen die inherent zijn aan de wetgeving van de Europese Unie, heeft Barcelona zich gebaseerd op een oud artikel van het gemeentelijk handvest waarin staat dat, onder bepaalde voorwaarden, sociaal gebruik voorrang kan krijgen. Dit maakt het mogelijk om een 'secundaire' openbare dienst over te dragen aan burgers via 'burgerlijk beheer', in plaats van te vertrouwen op zuiver overheidsbeheer of publiek-private partnerschappen. Op deze manier kunnen burgers het beheer van hun stad in eigen handen nemen zonder ingewikkelde overheidsopdrachten en andere concurrentiemechanismen met marktspelers.

Hoewel de stad Barcelona een lange geschiedenis heeft van samenwerkingsrelaties tussen openbaar bestuur en gemeenschappen door middel van verschillende modellen van participatie en medeverantwoordelijkheid voor collectieve zaken, wilde ze verder gaan en hun processen op één lijn brengen (zonder te standaardiseren).

In die context lanceerde het stadsbestuur van Barcelona het programma '**Burgerlijk erfgoed**' (*Patrimoni ciutadà*), als referentiekader voor het erkennen, consolideren en promoten van burgerinitiatieven in het gemeenschappelijk gebruik en beheer van het publieke erfgoed van de stad⁹.

Het definieert gemeenschappelijke goederen als fundamentele goederen die worden geproduceerd, bewaard en gedeeld door burgers die zijn verenigd in een gemeenschap. Het betreft geen specifiek type goed of economische hulpbron, maar eerder sociale relaties tussen gemeenschappen die georganiseerd zijn rond het gebruik en beheer van gedeelde hulpbronnen via democratische bestuursvormen. In de stedelijke omgeving kan deze samenwerking worden geïdentificeerd met het bestaan van een gemeenschappelijke ruimte, het bestaan van een burgerlijke non-profitorganisatie en de politieke en technische wil om het directe beheer van de ruimte open te stellen voor het maatschappelijke middenveld.

Deze aanpak markeert een keerpunt ten opzichte van de legislatuur voordat Ada Colau aan de macht kwam met Barcelona en Comú. Onder het vorige (centrumrechtse) mandaat werden de relaties tussen de ruimten en de gemeente geregeld door driejarige dienstverleningscontracten, die werden toegekend op basis van aanbestedingen en met een jaar konden worden verlengd. Deze concurrerende regeling plaatste verenigingen tegenover bedrijven, waardoor verenigingen afgleden naar het privémodel. In 2009 werd het 'Platform voor burgerlijk beheer' opgericht, een netwerk van achttien burgerorganisaties in heel Barcelona, als een gezamenlijke hefboom voor onderhandelingen met de overheid, met als doel een specifiek wettelijk kader te verkrijgen voor het beheer van gemeentelijke culturele voorzieningen door burgers en

gemeenschappen. In 2012, na de publicatie van een manifest waarin deze vorm van privatisering van gemeentelijke voorzieningen aan de kaak werd gesteld, begon het Platform met een collectieve inspanning om het model van 'burgerlijk beheer' te definiëren. Het lobby- en belangenbehartigingswerk van het Platform, gevolgd door institutionele samenwerking, heeft geleid tot een innovatief wettelijk kader. De kracht van de burgerlijke vraag leidde tot gezamenlijk opgebouwde publieke actie. Deze verenigingsplatforms vormen een burgerlijk machtstegenwicht, maar ze moedigen ook samenwerking met de verkozenen aan en helpen om de paradigma's van publieke actie opnieuw vorm te geven¹⁰.

Tegenwoordig omschrijft het stadsbestuur 'burgerlijk erfgoed' als "alle gemeentelijke onroerende goederen, terreinen en voorzieningen die op gemeenschapsbasis worden beheerd door non-profitorganisaties". Dit programma stelt dus dat het publieke – gemeentelijk erfgoed – gemeenschappelijk en dus 'burgerlijk erfgoed' kan worden door middel van nieuwe vormen van interactie tussen gemeentelijke overheden en gemeenschappelijke burgerinitiatieven. Het doel van het programma 'Burgerlijk erfgoed' is om de participatie en publieke-commons samenwerking aan te moedigen via twee verschillende actielijnen, met aangepaste formules en hulpmiddelen: 'overdracht van het gebruik van gemeentelijke gebouwen en terreinen' en 'burgerlijk beheer'. Het programma stelt het volgende voor:

- Entiteiten die gemeentelijke ruimten gebruiken en/of beheren ondersteunen om gemeenschapsgericht te worden, door advies en middelen aan te bieden;
- Aanvragen van non-profitorganisaties die een gemeentelijke ruimte willen gebruiken voor projecten van sociaal belang ontvangen, verwerken en de toewijzing ervan opvolgen;
- Aanvragen van non-profitorganisaties ter bevordering van burgerlijk beheer ontvangen, verwerken en de toewijzing ervan opvolgen.

Op deze manier kan het 'publieke' 'gemeenschappelijk' worden, dankzij een institutionele architectuur die is opgebouwd rond een corpus en nieuwe maatstaven die zijn ontworpen om toegang, nabijheid en participatie met elkaar te verbinden. Factoren zoals verankering, sociale winstgevendheid en democratisch bestuur worden zo gevaloriseerd, waardoor het mogelijk wordt om het gemeenschappelijke beheer van voorzieningen te verbeteren, de overdracht van gemeentelijke activa aan lokale gemeenschappen te legitimeren en door burgers in het leven geroepen diensten te ondersteunen. Op deze manier bevordert het programma 'Burgerlijk erfgoed' de publieke-commons samenwerkingsverbanden als strategie voor sociale innovatie om het beheer van de 'stedelijke commons' te stimuleren en te verbeteren¹¹.

Om het ontstaan van deze ‘stedelijke commons’ aan te moedigen, heeft het stadsbestuur van Barcelona een transversale inventaris opgemaakt van alle gebouwen die eigendom zijn van de stad en een ‘catalogus van burgeractiva’ opgesteld, met alle publieke goederen die ter beschikking van de gemeenschap kunnen worden gesteld. Meer dan 180 van die goederen hebben een werking die is gebaseerd op ‘burgerlijk beheer’. Dat duidt op een visie die gebruiksrechten boven eigendomsrechten stelt en waarde hecht aan het burgerlijk beheer van goederen en openbare diensten die in wijk zijn geworteld.

Om ervoor te zorgen dat haar strategie met betrekking tot de commons transversaal wordt toegepast en om de problemen te vermijden die inherent zijn aan een gecompartmenteerde werking, heeft Barcelona een ‘commissie voor burgerlijk erfgoed’ opgericht. Dat orgaan bestaat uit de belangrijkste gemeentelijke diensten die betrokken zijn bij de overdracht van gemeentelijke goederen aan non-profitorganisaties. Het beoordeelt aanvragen, coördineert overdrachten en promoot een beleid dat het burgerlijk erfgoed valoriseert. Er is ook een ‘bestuursruimte’ in het leven geroepen, die een open forum biedt voor dialoog tussen de overheid en de initiatieven voor gemeenschapsbeheer.

Barcelona moet ook niet onderdoen wat tools voor effectenbeoordeling betreft. In samenwerking met het netwerk voor sociale en solidaire economie (XES – Xarxa d’Economia Solidària) heeft de stad na een aantal jaren van gezamenlijk werk tools ingevoerd om de sociale effecten te beoordelen, waaronder de *balanç comunitari* (of ‘gemeenschapsbalans’)¹². Met deze tool kunnen gemeenschapsprojecten een zelfdiagnose stellen op basis van een reeks indicatoren die zich richten op de beoordeling van de participatie, de sociale winstgevendheid van het project, de territoriale verankering en de zorg voor mens en milieu. De vragenlijst wordt gehost op het digitale platform *Ensenya el Cor van Xarxa d’Economia Solidària*¹³. De tool is ontwikkeld vanuit het principe dat engagement voor gemeenschapsbeheer nieuwe maatstaven vereist om de verschillende burgerlijke experimenten te beoordelen vanuit een gemeenschapsperspectief. De ‘gemeenschapsbalans’ stelt gemeenschapsentiteiten dus in staat om zichzelf te beoordelen met het oog op continue verbetering en maakt tegelijkertijd deel uit van het proces van transparantie en verantwoording van het goede beheer van middelen en openbare ruimten die door de overheid zijn overgedragen aan gemeenschapsentiteiten.

Het stadsbestuur van Barcelona onderscheidt zich ook door zijn sterke steun aan de sector van de sociale en solidaire economie (SSE) door middel van talloze programma's en partnerschappen. Daarbij wordt prioriteit gegeven aan de oprichting van nieuwe coöperaties en het creëren van banen in de bestaande coöperaties. Zo is er *Comunicadora*, een programma dat is opgezet in samenwerking met spelers uit het ecosysteem van commons en SSE, met als doel de deeleconomie te bevorderen op basis van de stedelijke commons¹⁴. Een ander voorbeeld is *Coopolis*, dat zichzelf omschrijft als de 'coöperatieve sociëteit van Barcelona'. Het is een laboratorium voor onderlinge samenwerking en lokale economische versterking, dat een ecosysteem van sociaaleconomische activiteiten en opleidingen, tewerkstelling en sociale impact promoot¹⁵.

Om aan de groeiende vraag naar betaalbare huisvesting te voldoen, een einde te maken aan de vervreemding van openbare grond en de schadelijke effecten van vastgoedspeculatie te beperken, en tegelijkertijd verder te bouwen op de bestaande burgerlijke en coöperatieve krachten, is de stad Barcelona begonnen met een nieuw type alternatieve woningproductie: de coöperatie voor woningen in bruikleen (*cooperativa d'habitatge* en *cessió d'ús*)¹⁶. Er zijn steeds meer van deze huisvestingsprojecten in Barcelona, waaronder het emblematische project *La Borda*, internationaal erkend en winnaar van de *World Habitat Award* in 2019¹⁷. Ze geven bewonersgemeenschappen de mogelijkheid om in een gebouw te wonen zonder het te bezitten of te huren, voor een lange periode (van 50 tot 100 jaar) en tegen een prijs die lager is dan de marktprijs. Deze projecten zijn erop gericht om toegang tot degelijke, betaalbare huisvesting te garanderen, om de publieke eigendom te behouden van de grond die via een recht van opstal ter beschikking wordt gesteld aan de coöperaties, om vastgoedspeculatie te voorkomen en om meer stabiliteit in de tijd te bieden voor de bewoners. Tegelijkertijd bevorderen ze een gemeenschappelijk beheer van de goederen. Dit model is gebaseerd op de overdracht door de stad (of door een particuliere eigenaar) van een terrein waarop de coöperatie kan bouwen. Leden betalen een 'toegangsprijs' en een 'maandelijkse bijdrage' voor het gebruik van hun woning. Het gemeenschapsleven en de zelforganisatie van de mensen die deel uitmaken van de coöperaties worden aangemoedigd. Met dit model wordt huisvesting gezien als een gebruiksgoed dat voor iedereen toegankelijk is en niet als een speculatieve investering.

Om woningcoöperaties te ondersteunen, bevordert Barcelona openbare aanbestedingen voor het beschikbaar stellen van gemeentelijke grond. Deze zijn voorbehouden aan coöperaties die andere huisvestingsmodellen promoten dan traditionele eigendom of huur. Zo zijn ze beschermd tegen elke vorm van predatie. In 2015 werden twee proefprojecten onder-

tekend, die intussen al bewoond zijn. In november 2016 werd een eerste aanbesteding gepubliceerd waarbij vier percelen werden gegund in verschillende wijken, en in juli 2020 werden nog eens drie percelen gegund in een tweede aanbesteding. Door deze maatregelen is het aantal publieke woningen gestegen tot 250. Barcelona is daarmee de eerste stad in Spanje die dergelijke coöperatieve huisvestingsprojecten¹⁸ heeft opgezet.

Om deze coproductie van coöperatieve woningen te stimuleren, heeft het stadsbestuur van Barcelona onder andere de 'coöperatieve huisvestingstafel' (*Taula d'habitatge cooperatiu*) in het leven geroepen, een werkgroep binnen de raad voor sociale huisvesting van de stad. Deze tafel bestaat uit vertegenwoordigers uit de wereld van ethische financiering en huisvestingcoöperaties en wordt gezamenlijk geleid door de raad voor huisvesting en de commissaris voor sociale economie. In dat kader is een samenwerkingsverband gestart met non-profitorganisaties om de komende jaren een duizendtal betaalbare appartementen te bouwen, met versnelde bouw tijden om snel te kunnen voorzien in de behoefte aan betaalbare woningen. Het doel is nu om deze aanpak te systematiseren.¹⁹

Voor die systematisering wordt met name een gedeeld bestuursmodel opgericht voor de toewijzing van gemeentegrond. Dat model voorziet in een procedure waarbij federaties voor sociale en solidaire economie, coöperatieve huisvesting en huisvestingstichtingen samen beslissen welke projecten het ter beschikking gestelde terrein toegewezen krijgen. Die keuze wordt vervolgens door de gemeente bekrachtigd. Dit model volgt de democratische bestuursprincipes van de *Community Land Trust* en heeft de ambitie om in de komende jaren een volwaardige organisatie te worden.

CONCLUSIE

De stad Barcelona herpositioneert haar openbare diensten. Het stadsbestuur stelt het monopolie van experts in de ontwikkeling van publiek beleid in vraag en streeft voor de commons naar een betere verdeling van de verantwoordelijkheden, waardoor burgers echte politieke en economische macht krijgen in het beheer van publieke voorzieningen.

Institutionele kaders worden hervormd, waardoor de burger weer centraal komt te staan in het ontwerp van de publieke actie. De stedelijke commons staan centraal in de democratisering van het territoriale ontwikkelingsproject. Om dit op termijn te laten werken, moet aan een aantal voorwaarden worden voldaan: territoriaal (verankering in een lokaal netwerk), economisch (hybridisering van inkomsten, beperking van vormen van afhankelijkheid), politiek (co-constructieproces met de instellingen) en juridisch (innovatieve regelgevende kaders om de overdracht van macht naar de gemeenschappen te garanderen)²⁰.

Op basis van al deze experimenten positioneert Barcelona zich internationaal als een belangrijke stad op het gebied van commons, municipalisme en het recht op de stad, met name door de oprichting van Fearless Cities en deelname aan tal van Europese projecten voor de uitwisseling van praktijken in verband met deze kwesties^{21 22}.

Voor het stadsbestuur brengt het bevorderen van de publieke-commons samenwerking natuurlijk een aantal uitdagingen met zich mee. Zo moet in de eerste plaats het vertrouwen en de betrokkenheid tussen openbare instellingen en lokale gemeenschappen worden versterkt. Ook het digitaliseren en vereenvoudigen van procedures, zonder in de val van standaardisatie te trappen, is een uitdaging. Het is immers belangrijk dat ze toegankelijk zijn voor kleine niet- of nauwelijks professionele wijkstructuren. Ten slotte moet men blijven werken aan vlottere uitwisselingen en samenwerkingen tussen de verschillende diensten van het stadsbestuur en de vele districten van de stad²³.

RELEVANTIE VOOR HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

De ervaring in Barcelona toont aan dat het mogelijk is om een ambitieus overheidsbeleid te voeren ten gunste van de commons, dankzij een sterk politiek engagement dat wordt ondersteund door burgerbewegingen en verenigingen. Brussel heeft ook een vruchtbare voedingsbodem van verenigingen waarop een resoluut geëngageerd overheidsbeleid kan worden gebaseerd. Daarnaast is er een aanzienlijke ondersteunende infrastructuur voor SSE-projecten in het gewest. De acties die naar aanleiding van deze studie worden uitgevoerd, kunnen daarom voortbouwen op wat al bestaat om deze infrastructuur en ondersteuning te versterken.

Het stadsbestuur van Barcelona moest bovendien creatief zijn, gezien de beperkte financiële middelen. Het heeft dit potentiële struikelblok weten te omzeilen door eigen erfgoed beschikbaar te maken voor initiatieven van commons. De verschillende overheidsinstanties in het Brussels Gewest beschikken eveneens over veel erfgoed. Dat kan worden gebruikt om het ontstaan en de bestendiging van commonsexperimenten te ondersteunen.

GENT, BINNENKORT EEN 'COMMONSSTAD'

“Wanneer de autoriteiten willen renoveren, stoppen ze er vaak veel geld in, met zeer klassieke standaarden, maar dat werkt niet echt voor de mensen ... Door burgers een budget te geven en de kans om het zelf te doen, worden dingen veel geschikter, met een creatievere en vaak minder dure aanpak. Het is tijd om af te stappen van deze achterhaalde mentaliteit van ‘controle’ door de autoriteiten. Het is aan de burgers om de autoriteiten te vertellen wat ze nodig hebben en wat ze willen. Wij werken tenslotte voor de inwoners van Gent, niet andersom!” • Interview met Emma Tytgadt van de dienst participatie van het Gentse stadsbestuur.

CONTEXT VAN HET ONTSTAAN VAN OVERHEIDSBELEID IN VERBAND MET STEDELIJKE COMMONS

Gent, de hoofdstad van de provincie Oost-Vlaanderen, is een dynamische Belgische stad met meer dan 250.000 inwoners, onder wie een groot aantal jongeren en studenten. Het is een stad waar de stedelijke commons al goed ingeburgerd zijn en waar ze de steun genieten van een relatief actief en betrokken gemeentebestuur, vooral sinds het werk van voormalig burgemeester Daniël Termont, een fervent voorstander van burgerparticipatie en co-creatie.

Met een politieke traditie van centrumlinkse coalities en een geschiedenis die gekenmerkt wordt door een sterke arbeidersbeweging, heeft de overheid de tijd gehad om een politieke en administratieve cultuur van burgerparticipatie te ontwikkelen. Veel stadsambtenaren staan open voor deze uitdagingen en zijn sterk betrokken bij de processen. Gent werkt actief aan de vermindering van de CO₂-uitstoot door het autoverkeer terug te dringen. Sinds een aantal jaren beschikt de stad over een uniek mechanisme van ‘wijkregisseurs’ en maatschappelijk werkers, schoolbemiddelaars, straathoekwerkers en andere soorten personeel die zeer actief zijn op lokaal niveau. Hierdoor zijn er verschillende soorten steun beschikbaar voor commonsinitiatieven.

Gent heeft ook een zeer proactief beleid opgezet om de tijdelijke bezetting van leegstaande terreinen en gebouwen door gemeenschapsgroepen voor sociale activiteiten te ondersteunen.

Volgens het *Commons Transitie Plan voor de stad Gent* heeft de stad ongeveer 500 commonsinitiatieven op verschillende gebieden: mobiliteit, voeding, huisvesting, energie enz. Vele daarvan zijn actief op het gebied van sociale en ecologische transitie.

HET RAPPORT COMMONS TRANSITIE PLAN VOOR DE STAD GENT

Er lijkt een sterke toename te zijn van het aantal burgerinitiatieven die gebaseerd zijn op commons. Dit hangt samen met een groeiend besef dat een sociale en ecologische transitie noodzakelijk is, gezien het relatieve falen van het overheidsbeleid dat vastzit in een dichotomie van staat en markt. De financiële crisis van 2008 en de politieke gevolgen daarvan, waardoor de overheid zich deels terugtrok uit haar verantwoordelijkheden voor het beheer van gedeelde infrastructuur, hebben bijgedragen tot de versterking van dit mondiale bewustzijn.

In 2017 heeft de stad Gent een studie over stedelijke commons besteld en gefinancierd, met als doel een transitieplan op te stellen: het Commons Transitie Plan voor de stad Gent opgesteld door Michel Bauwens en Yurek Onzia. De studie kreeg brede politieke steun, onder meer van de burgemeester van Gent, het hoofd van het departement Strategie en de politieke coalitie die verantwoordelijk was voor de stad: de Vlaamse socialistische partij (SP.A), de Vlaamse groenen (Groen) en de Vlaamse liberale partij (Open Vld).

Het project wou het ontstaan en de sterke groei van de stedelijke commons in Gent documenteren, de oorzaken ervan begrijpen en het soort overheidsbeleid en -tools identificeren die de initiatieven van de commons het best kunnen ondersteunen. Het steunde daarvoor op uitgebreid overleg met actieve burgers.

Er zijn relatief veel middelen ingezet voor de studie: 80 Gentse commoners werden geïnterviewd, 70 initiatieven namen deel aan een enquête over de aard van de Gentse gemeenschappelijke goederen en de rol van de overheid, 500 initiatieven werden in kaart gebracht, 13 gemeentelijke diensten, de burgemeester en de betrokken schepenen werden ondervraagd, een tiental workshops werden georganiseerd rond thema's als voeding, ruimte, inclusie, gezondheid en het Commons Finance Canvas (een financieel model voor de commons), de Facebookgroep Ghent as *Commons City of the Future* bracht meer dan 1.100 actieve leden samen en er werden vier avonden georganiseerd met commoners en overheidspersoneel om het overheidsbeleid samen vorm te geven en van Gent een 'partnerstad' te maken die de stedelijke commons ondersteunt.

HET BELANG EN POTENTIEEL VAN DE COMMONS

Het rapport *Commons Transitie Plan voor de stad Gent* identificeert verschillende pistes voor de commons in Gent en benadrukt hun transformatiepotentie.

Ten eerste zijn de commons een essentieel onderdeel van de ecologische transitie. Gedeelde infrastructuur hebben een kleinere ecologische voetafdruk dan systemen die gebaseerd zijn op 'bezitterig individualisme'. Met modellen die zich richten op de stedelijke commons zijn aanzienlijke reducties haalbaar.

Ten tweede zijn de commons een manier om de stad te herindustrialiseren, als we een 'cosmo-lokaal'-model hanteren, waarin 'globaal denken' (technieken en knowhow worden wereldwijd gedeeld) wordt gecombineerd met een doordachte verplaatsing van de productie. De stad zou bijvoorbeeld lokale en biologische toeleveringsketens kunnen opzetten voor de maaltijden in openbare schoolkantines. Dat zou het aantal bestellingen bij biologische boeren in de korte keten doen toenemen en het vervoer per fiets en de lokale keukens bevorderen, wat aanzienlijk veel banen zou kunnen scheppen.

Ten slotte maken de commons de weg vrij voor democratische vernieuwing. De representatieve democratie heeft te kampen met een vertrouwenscrisis en de productiewereld is op dit moment bijna volledig ondemocratisch. Omdat de commons gebaseerd zijn

op het gedeelde bestuur van productiesystemen, bieden ze ruimte voor echte democratie door participatie en bijdragen. Op voorwaarde dat ze inclusief en gediversifieerd zijn, zouden deze commons een vorm van 'democratie +' creëren die een concrete aanvulling vormt op de representatieve democratie.

OVERHEIDSBELEID IN VERBAND MET STEDELIJKE COMMONS

Gent heeft een lange traditie van participatieve benaderingen, deels dankzij voormalig burgemeester Daniël Termont, een voorstander van participatieve benaderingen en co-creatiemechanismen. Sinds de jaren 1990 heeft het stadsbestuur van Gent een dienst beleidsparticipatie, waardoor een bottom-up benadering van het overheidsbeleid in het besluitvormingsproces kan worden geïntegreerd. Deze dienst heeft verschillende instrumenten ontwikkeld om burgerinitiatieven te ondersteunen (waaronder een platform voor participatie en participatieve financiering, het fonds tijdelijke invulling, het participatieve budget, wijkbeheerprojecten enz.)²⁴

Om in contact te komen met burgers en het maatschappelijk middenveld blijven de 'wijkregisseurs' (ambtenaren van de dienst beleidsparticipatie) banden smeden in de 25 wijken van de stad. Ze werken ad hoc, aangepast aan de realiteit in het veld, om het leven in de wijken aangenaamer, solidairder en

ecologischer te maken. Het zijn verbindingsfiguren die de verschillende spelers in de wijken en het bestuur samenbrengen, om samen oplossingen uit te werken en de vele uitdagingen van de stad aan te gaan. Wijkregisseurs fungeren als doorgeefluik tussen de overheid, de verenigingssector en de burgers, waarbij ze gebruikmaken van hun lokale kennis en hun totaalbeeld van alle spelers in de stad. Als pioniers van dit model van samenwerking met burgers kunnen ze vandaag in hun werk vertrouwen op de politieke wil om burgerparticipatie mogelijk te maken en op een reeks wettelijke instrumenten van de verschillende overheidsdiensten.

Een van de belangrijkste aspecten van dit overheidsbeleid voor co-creatie en burgerparticipatie in Gent is de tijdelijke invulling van braakliggende terreinen en leegstaande ruimten. Bij stadsvernieuwingsprojecten verlopen er vaak vele jaren tussen de ontwikkeling en daadwerkelijke implementatie, wat unieke mogelijkheden biedt voor het gebruik van ruimten voor sociale en maatschappelijke doeleinden. Burgers worden dan uitgenodigd om deze ruimten over te nemen en tijdelijk te beheren, waarbij ze tal van projecten ontwikkelen. Zo komt er een dynamiek op gang van toe-eigening van de stad en co-constructie van wijken door middel van actie.

Het project *DE SITE* staat al jaren model voor deze tijdelijke invullingsprojecten. Deze voormalige fabriek in de wijk Rabot is door buurtbewoners en verenigingen omgetoverd tot een site met serre, moestuinen, stadstuinen, een voetbalveld, een stadsboerderij, een speeltuin enz.²⁵.

Een ander groot stadsvernieuwingsproject bevindt zich in de Oude Dokken, de historische kaaien van de haven van Gent. Terwijl de plannen een nieuwe woonwijk schetsen met meer dan 1.500 woningen naast vrijetijdsvoorzieningen en openbare diensten, werd in 2011 een tijdelijk invullingsproject met de naam DOK gelanceerd. Er worden concerten, openluchtvoorstellingen, rommelmarkten enz. georganiseerd. Dankzij de grote diversiteit van de omwonenden, het brede scala aan activiteiten en de flexibiliteit van het project kon de site zelfs worden gebruikt tijdens de bouwfase van het definitieve project²⁶.

De Site heeft de bewoners betrokken bij een proces van stadsvernieuwing, terwijl conventionele participatiemethoden hen zouden hebben uitgesloten. Het invullingsproject gaf tijd en ruimte aan de eisen en wensen van de bewoners, terwijl het zich aanpaste aan de specifieke kenmerken van de wijk. Het DOK-project heeft het imago van dit verlaten industrieterrein positief veranderd door het te transformeren in een inspirerende ontmoetingsplaats met evenementen voor alle leeftijden in een buitengewone omgeving²⁷.

De stad heeft deze projecten ondersteund met subsidies van het Fonds *Tijdelijke Invullingen*²⁸. Dit fonds wordt beheerd door een jury bestaande uit verschillende stadsdiensten. Het beschikt jaarlijks over € 300.000 en heeft tot doel bijzondere lokalen en ruimten aanzienlijk goedkoper dan op de traditionele markt beschikbaar te stellen voor initiatiefnemers van projecten, met als doel burgers te helpen starten in het sociale ondernemerschap²⁹. Deze tijdelijke invullingsprojecten zijn ook zeer krachtige vectoren voor burgerparticipatie. Ze scheppen kansen om toekomstige gebruikers erbij te betrekken, om samen de invullingen te testen tegen lagere kosten, voordat er grootschalige renovatiewerken worden uitgevoerd. Dit is een beproefde methode voor 'participatieve stadsvernieuwing'. De balans is positief aangezien er elk jaar ongeveer 25 nieuwe tijdelijke initiatieven worden opgestart met behulp van dit fonds³⁰.

Er zijn nog veel meer projecten die verband houden met de stedelijke commons. Om er enkele te noemen: Wooncoop voor coöperatieve huisvesting³¹, de burgercoöperatie voor hernieuwbare energie Energent³² en zelfs een proefproject om varkens te houden op braakliggende openbare grond³³.

Tot slot heeft Gent als eerste stad in Vlaanderen³⁴ een Community Land Trust opgericht. Naast tijdelijke projecten om gebouwen in gebruik te nemen in afwachting dat ze gerenoveerd worden, wordt de grond beschouwd als een 'gemeenschappelijk goed'. Vanuit dat idee wordt de grond democratisch beheerd met de participatie van de bewoners en beschermd tegen roofofbouw door anti-speculatiemechanismen. De werken van de eerste projecten zijn begonnen en de eerste woningen zullen in 2024 klaar zijn om bewoond te worden³⁵.

OBSTAKELS EN PISTES VOOR DE ONTWIKKELING VAN STEDELIJKE COMMONS

Ondanks een gunstige historische context en een politieke en bestuurlijke mentaliteit die aansluit bij de stedelijke commonsbeweging, vertagen verschillende factoren de grootschalige ontplooiing ervan in Gent. De inspanningen van overheden en initiatieven rond commons zijn daarvoor nog te gefragmenteerd.

Ondanks de lange geschiedenis van zelforganisatie met de gilden in de middeleeuwen en een zeer sterke arbeidersbeweging in de 19^e eeuw, blijven de ondersteuningsmechanismen van de Gentse coöperatieve sector relatief zwak ten opzichte van de opkomende commons. De infrastructuur die de coöperatieve sector zou kunnen ondersteunen, is momenteel te fragiel en ontoereikend om een sector te ondersteunen die een kwaliteitsvolle gemeenschappelijke infrastructuur nodig heeft.

Daarnaast zijn er tal van wettelijke en administratieve obstakels die de ontwikkeling van de commons aanzienlijk belemmeren.

Ondanks het groeiende aantal makerspaces, *fablabs* en ambachtelijke initiatieven, is er nog steeds weinig activiteit rond Open Design met het oog op echte, wijdverspreide productie.

Hoewel er tegenvoorbeelden zijn, hebben de meeste activisten die zich onder de vlag van de stedelijke commons scharen, diploma's en een stevige culturele bagage, ook al is hun economische situatie vaak relatief onzeker. Er zijn weliswaar veel projecten rond de commons in immigrantengemeenschappen, maar deze beperken zich grotendeels tot de etnische en religieuze banden van deze groepen. Er zijn nog steeds relatief weinig bruggen tussen deze gemeenschappen.

De visie dat stedelijke commons nuttig zijn voor de meest kwetsbare bevolkingsgroepen en de tekortkomingen van de openbare diensten compenseren, lijkt te overheersen. Daardoor wordt een andere mogelijke visie overschaduwd, namelijk die van de commons als uiterst productieve, cruciale hulpmiddelen, die zich kunnen positioneren als een echt alternatief voor stedelijke ontwikkeling gedragen door publiek-private partnerschappen³⁶.

De stedelijke commons vormen ook een uitdaging voor openbare instellingen omdat ze vaak aanspraak maken op openbare middelen die traditioneel door de overheid worden beheerd. Zelfbeheer binnen de commons, vaak in de vorm van een contributieve logica (de deelnemers beheren de projecten – niet noodzakelijk alle burgers), vormt ook een uitdaging voor de representatieve democratie. De dubbele eis van de commoners (steun krijgen van de instellingen en tegelijkertijd weigeren zich te onderwerpen aan de beperkingen van hun autonomie) maakt de interactie met het bestuur soms complex.

Ten slotte is uit onze interviews gebleken dat het concept van 'stedelijke commons' zelf niet altijd op consensus kan rekenen binnen het bestuur, omdat sommigen het gevoel hebben dat deze term verwarring dreigt te zaaien en/of virtuele barrières dreigt op te werpen tussen de 'traditionele' vrijwilligerssector en de 'commonsbeweging'³⁷.

Om de commons verder te ontwikkelen, zou Gent aan een aantal punten moeten werken, zoals de diensten dichter bij elkaar brengen en het overleg verbeteren, vooral tussen de dienst Participatie en de dienst Vastgoed. Wat de toegang tot ruimten betreft, zou men het dubbele gebruik van openbare gebouwen kunnen bevorderen, tijdelijke invullingen blijven aanmoedigen en de mogelijkheid overwegen om er de meest kwetsbaren te huisvesten, en de groei van de CLT en van huisvestingscoöperaties ondersteunen. Op een ander front is de stad bezig met het opzetten

van een juridisch-administratieve incubator, met als taak burgerinitiatieven te helpen opstarten en zoveel mogelijk reglementaire obstakels weg te nemen. De administratieve procedures vereenvoudigen voor zowel ambtenaren als burgers en informatie beter delen met alle stadsdiensten, vormen belangrijke eerste stappen in dit proces³⁸.

CONCLUSIE

Er zijn steeds meer initiatieven rond commons in Gent en burgerparticipatie staat centraal in de politieke visie van de stad. Maar ook al is het duidelijk dat Gent een vooruitstrevend en gemotiveerd bestuur heeft en een zeer actieve commonssector, betekent dit niet noodzakelijk dat de relatie tussen deze twee werelden bevredigend is. De stad Gent staat nog aan het begin van deze transformatie. Hoewel er nog steeds veel fragmentatie is aan beide kanten, kunnen we zeggen dat er een aanhoudende dialoog tot stand is gebracht. Er is dus nog een lange weg te gaan voordat de publieke-commons samenwerking echt geïnstitutionaliseerd is en we kunnen spreken van een 'partnerstad voor commons'³⁹.

RELEVANTIE VOOR HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

Gent is ongetwijfeld de meest vooruitstrevende Belgische stad op het gebied van overheidsbeleid ter ondersteuning van commons en daarom een referentie voor andere Belgische steden. Haar ervaring toont het belang aan van een globale benadering van de steun aan commons, naast een sterke territoriale verankering. Deze kenmerken zouden zeker zinvol zijn in de context van het Brussels Gewest, vooral omdat het als gewest over veel meer actiemiddelen beschikt.

Daarnaast zou het verstandig zijn om ook in de Brusselse context voorrang te geven aan financiële steun voor tijdelijke invullingen. De sector van tijdelijke invulling voor sociale doeleinden is er immers uiterst dynamisch, maar heeft vaak te kampen met financieringsproblemen.

GRENOBLE, OP WEG NAAR EEN 'CONTRIBUTIEVE DEMOCRATIE'

“Burgers moeten zowel individueel als collectief het vermogen terugkrijgen om te handelen, en wat gemeenschappelijk wordt gemaakt moet politiek beheerd, gedeeld en ondersteund worden om betekenis te hebben: we consumeren deze common niet gewoon, we vinden betekenis in het contact. We organiseren gebruikerscomités voor het water, voor de verwarmingsnetwerken, in feite voor alle openbare diensten: de gebruikers zijn de uiteindelijke eigenaren van deze commons”⁴⁰ • Éric Piolle, burgemeester van Grenoble.

CONTEXT VAN HET ONTSTAAN VAN OVERHEIDSBELEID IN VERBAND MET STEDELIJKE COMMONS

Grenoble staat bekend als stad van wetenschappelijke innovatie, een durfal, een streek die zich onderscheidt van de massa. Het is de bakermat van de Franse Revolutie en een stad van sociale innovatie; sociale verzekeringen, mutualisme, gezinsplanning en vandaag de opvang van migranten maken er een gastvrije en solidaire plek van.

Grenoble is de stad waar de burgemeester in het midden van de 19^e eeuw een coöperatief restaurant opende om arbeiders tegen betaalbare prijzen te voeden. Toch staat de stad er ook om bekend haar middelen goed onder controle te houden. Rond het water zijn al talloze gevechten gestreden, onder leiding van georganiseerde burgers, oppositiepolitici en werknemers van een voormalig overheidsbedrijf, om de overheidscontrole te behouden en ervoor te zorgen dat het wordt beheerd in het algemeen belang. Deze minutieuze verdediging van de gemeenschappelijke goederen lijkt deel uit te maken van de geschiedenis en de politieke cultuur van Grenoble, hoewel ze in het verleden niet zo werden genoemd.

In 2014 werd Éric Piolle (Europe Écologie-Les Verts) verkozen als burgemeester. In 2020 werd hij herkozen onder de vlag van 'Grenoble en commun'⁴¹. Tijdens zijn eerste ambtstermijn heeft de ecooloog, die zichzelf ook 'municipalist' noemt, een overlegproces opgestart waarbij burgerraden en wijkverenigingen betrokken waren. Zo werd de basis gelegd voor een gedeeld

referentiekader en voor de vormen van participatie die de stad haar burgers biedt: Informatie, raadpleging, overleg en co-constructie.

Met het idee om een stap verder te gaan, worden nieuwe vormen van 'samen handelen' opgezet. Piolle wil daarmee overstappen van een participatieve naar een contributieve democratie.

Tijdens de ambtstermijn van Éric Piolle is de rol van het bestuur ingrijpend veranderd en verankerd in een visie van de commons. De stad krijgt de taak om een kader te ontwerpen dat geschikt is om de opkomst van de stedelijke commons te verdedigen en aan te moedigen. Het gaat erom de ontwikkeling van activiteiten buiten de uitsluitend private of uitsluitend publieke sfeer aan te moedigen, met andere woorden, gedeelde of gezamenlijk geconstrueerde activiteiten, maar ook om de organisatiemethoden aan te passen, zodat de gebruikers van een hulpmiddel er ook de beheerders van worden. Het doel is om de stad samen met de burgers te besturen. De plaatselijke overheden richten zich op de actieve bescherming van gemeenschappelijke goederen en meer horizontaliteit in het overheidsbeleid.

OVERHEIDSBELEID GEKOPPELD AAN DE STEDELIJKE COMMONS IN GRENOBLE

Om te beginnen heeft het stadsbestuur van Grenoble zijn 'politieke kompas' op drie assen afgestemd:

- Veiligheid en grondrechten garanderen;
- Gemeenschappelijke goederen en levende wezens koesteren;
- Iedereen de vrijheid geven om bij te dragen.

De commons staan dus centraal in deze politieke visie, waarin de overheid het ontstaan van nieuwe gemeenschappen leidt en stimuleert.

In die lijn werd in 2018 op initiatief van het stadsbestuur een 'Mission commons' opgericht om de materialiteit van de commons van Grenoble in kaart te brengen, ze te valoriseren en te ontwikkelen. Deze 'Mission commons' kan rekenen op sterke banden met de universiteit en een netwerk van publieke partners, evenals talrijke commoners. Ze organiseren open workshops en leiden een 'Europese eductour'⁴² (via Europese fondsen) waarbij ambtenaren uit verschillende Franse steden worden uitgenodigd om hun praktijken en hun relaties met burgers in vraag te stellen. Het projectteam bestaat uit medewerkers van verschillende diensten, waardoor een kruisbestuiving van vaardigheden en gebieden mogelijk is (juridische

zaken, cultuur, internationale betrekkingen, beleid van territoriale actie in de wijken, participatiebeleid enz.). De diensten Documentatie en Communicatie hebben bijvoorbeeld een tentoonstelling georganiseerd over de geschiedenis van de commons van Grenoble (water, energie, mutualisme enz.) en de juridische afdeling onderzoekt en bewerkstelligt nieuwe contractuele regelingen om de stedelijke commons te promoten. Het idee is om veranderingen in de praktijken van instellingen en burgers te begeleiden door inwoners, openbare dienstverleners, verenigingen en bedrijven bewust te maken van “wat we gemeenschappelijk hebben en waar we samen voor kunnen en moeten zorgen”, te communiceren en te discussiëren over “wat onze gemeenschappelijke goederen zijn”, en vast te stellen hoe ze momenteel worden beheerd. Het gaat erom de bestaande commonsinitiatieven in Grenoble onder de aandacht te brengen en ervoor te zorgen dat het beheer van de gemeenschappelijke goederen evolueert “naar meer burgerparticipatie door co-constructie te bevorderen” binnen een gedeeld bestuur, zowel binnen de eigen diensten van de stad en haar satellieten, als binnen het maatschappelijke middenveld en de bedrijfswereld.

Naast deze ‘Mission commons’ zet de stad Grenoble een hele reeks zeer concrete openbare beleidsinstrumenten in om de stedelijke commons te mobiliseren.

De nadruk ligt op toe-eigeningsmechanismen voor openbare buitenruimten, met projecten als ‘Jardinons nos rues’⁴³, een programma dat bedoeld is om het inrichten van gemeenschappelijke moestuinen in de openbare ruimte te vereenvoudigen, ‘Jardins partagés’⁴⁴, waarmee bewoners openbare ruimten kunnen inpalmen en beheren, of ‘Place aux enfants’⁴⁵, dat het mogelijk maakt om straten tijdelijk of voor langere tijd af te sluiten voor autoverkeer, zodat kinderen in alle veiligheid en rust kunnen spelen.

Met een nog grotere betrokkenheid zijn de ‘Chantiers ouverts au public’⁴⁶ een eenvoudige en laagdrempelige manier om de stad samen met burgers op te bouwen, door collectief een bestemming te geven aan openbare ruimten. De regeling, die sinds 2018 bestaat, is zeer succesvol en heeft al meer dan zestig collectieve projecten op de teller staan, waarbij 1.500 inwoners van Grenoble actief betrokken waren. Voorbeelden van ‘open werven’ zijn de aanleg van de binnenplaats van een jeugdcentrum, een fietsenstalling, straatmeubilair, straatschilderingen enz. In tegenstelling tot andere vormen van participatie heeft deze aanpak het voordeel dat ze geschikter is voor bepaalde groepen die liever de handen uit de mouwen steken dan in het openbaar spreken.

Het ‘participatief budget’⁴⁷ is ook een belangrijk element. Het biedt inwoners ouder dan 16 jaar, organisaties en verenigingen elk jaar de kans om projecten voor te stellen. Met een investeringsbudget van enkele

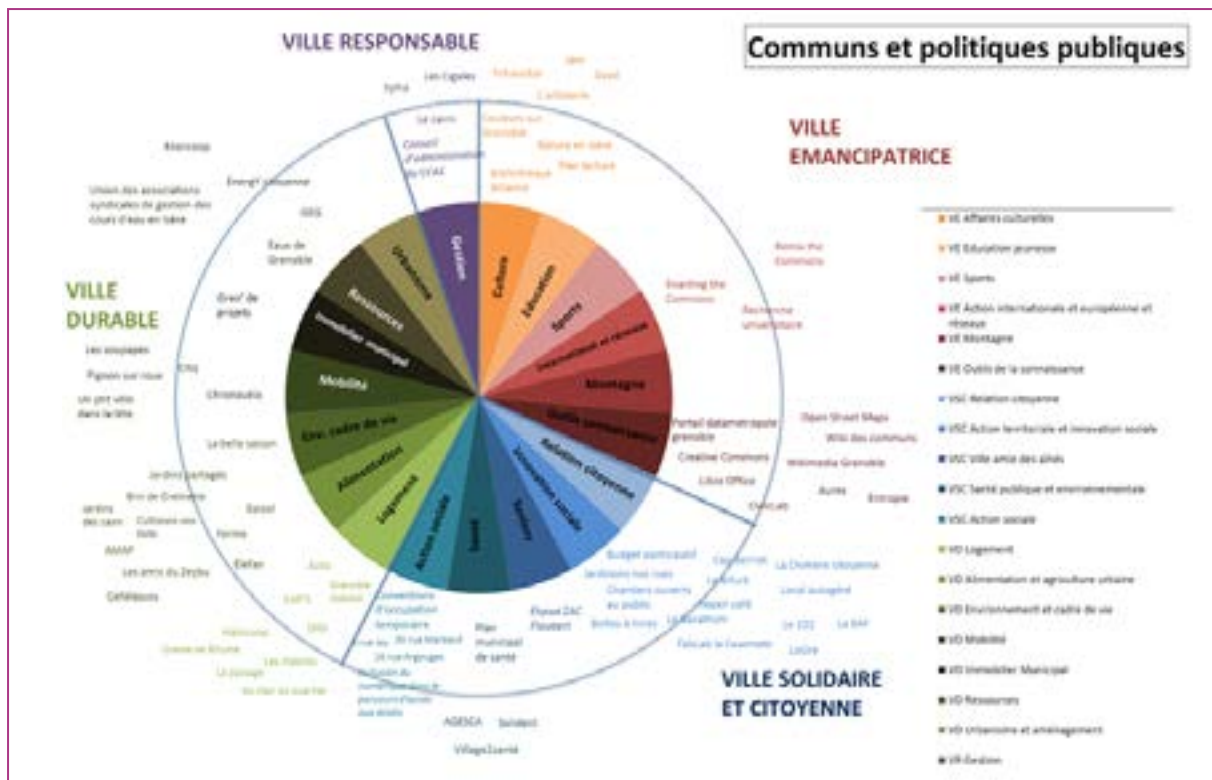
miljoenen euro’s speelt dit project een zeer tastbare rol in de transformatie van de stad via haar bewoners. Sinds 2015 zijn er 47 projecten geselecteerd in Grenoble, waaronder een klimmuur, kinderspeelplaatsen, een openluchttheater, daktuinen, een solidaire opvangruimte, autoluwe straten, straatmeubilair enz. Waar de veiligheid dit toelaat, kunnen buurtbewoners deelnemen aan de uitvoering van de werken in de vorm van participatieve workshops (speeltoestellen, straatmeubilair of tuinvoorzieningen monteren of bouwen, schilderijen aanbrengen).

De publieke-commons partnerschappen mogen in geen geval beperkt blijven tot het gezamenlijke beheer van openbare ruimten. Er zijn ook een aantal stedelijke commonsprojecten rond voeding⁴⁸, gezondheid, energie met burgerlijke fotovoltaïsche energiecentrales⁴⁹, en huisvesting met de oprichting van een solidair bodemagenschap⁵⁰.

De stad Grenoble heeft ook een handvest uitgewerkt als een nieuw kader voor samenwerking in de zorg voor de stad. Het is gebaseerd op de stelling dat het met het oog op de huidige en toekomstige crises dringend is om de daadkracht van de bewoners en het actieve burgerschap te erkennen en te bevorderen. Daarvoor moeten deze samenwerkingsverbanden veilig gesteld worden, zowel voor de burgers als voor de overheid. De uitdaging is dus om dit alles te integreren in één eenvoudig, gemakkelijk te begrijpen systeem dat initiatieven toestemming geeft om voor de stad en het lokale gemeengoed te zorgen via een nieuw systeem: incidentele samenwerking met openbare diensten.

De gemeenteraad van Grenoble heeft in 2022 een handvest ondertekend⁵¹. Dat is gebaseerd op zes hoofdprincipes:

- Samenwerking: het bestuur van gemeenschappelijke goederen steeds meer openstellen voor de belanghebbenden, er commons van maken, ze openstellen voor bijdragen van burgers;
- Toegankelijkheid en steun voor daadkracht: communicatie, transparantie van systemen, aanpassing/toegankelijkheid, ontwikkeling van het vermogen om te handelen;
- De expertise van burgers optimaal benutten via ‘samenwerkingspacten’ en ‘burgeractiecertificaten’;
- Juridische innovatie, door middel van juridische instrumenten die de inclusie van alle vrijwilligers en hun wettelijke bescherming mogelijk maken;
- Coöperatief bestuur: coöperatief en horizontaal bestuur, samenwerking tussen diensten, samen doen, overheidsacties aanvullen;
- Respect voor de commons: door de opkomst van initiatieven en commons op het kruispunt van het gemeentelijk beleid te stimuleren.

Tot slot bestaat er sinds 2017 een 'Raad van de commons van Grenoble'. Deze heeft onder meer de opdracht om het begrip 'commons' en de bestaande initiatieven bekend te maken bij het grote publiek, een inventaris van de commons op te stellen, feestelijke evenementen te organiseren, netwerken mogelijk te maken en te pleiten voor de commons⁵².

In dat opzicht zijn er partnerschappen aangegaan met de '27e regio'⁵³, een groep juristen die gespecialiseerd zijn in deze kwesties⁵⁴. Grenoble staat ook voortdurend in contact met andere steden (Amsterdam, Chambéry, Lyon, Marseille enz.) die eveneens beter willen luisteren naar de behoeften van hun burgers, om 'samen te handelen' en samen nieuwe lokale diensten te creëren die gezamenlijk worden beheerd.

OBSTAKELS EN PISTES VOOR DE ONTWIKKELING VAN STEDELIJKE COMMONS

Het lijkt geen twijfel dat gezamenlijk bestuur een belangrijke rol speelt bij het herstellen van het vertrouwen tussen de verschillende belanghebbenden en de gebruikers verandert in burger-actoren, waardoor ze zich hun stad weer kunnen toe-eigenen. Aan de kant van het bestuur brengt de contributieve democratie de gecompartmenteerde werkwijzen aan het wankelen, en zet ambtenaren van verschillende diensten ertoe aan om samen te werken. Deze visie op de commons leidt tot meer kruisbestuiving tussen de expertise van gebruikers en technici. Hoewel dit niet altijd vanzelfsprekend is, leidt het uiteindelijk tot meer nederigheid en respect.

Deze transformatie van de publieke sfeer vraagt om grote juridische veranderingen om alle innovaties veilig te stellen en ze op grote schaal te kunnen toepassen. Het lijkt er echter op dat de interne vaardigheden en middelen nog niet robuust genoeg zijn om te voldoen aan alle eisen en behoeften die gepaard gaan met deze overgang naar gezamenlijk bestuur.

CONCLUSIE

Grenoble kan meerdere standpunten innemen als onderdeel van de overgang naar een commonsstad.

Ten eerste kan het bestuur, in plaats van een oordelende of voorschrijvende instantie te zijn, een 'aanmoedigende instantie' worden, die welwillend optreedt ten gunste van dit recht om bij te dragen. Op deze manier treedt het bestuur niet langer op als 'opdrachtgever', maar eerder als 'projectontwikkelaar', waarbij burgers die dat willen, kunnen meewerken aan een gezamenlijk project. In dit geval heeft de overheid verschillende petten op: als stimulerende instantie, als vertrouwde derde partij, als borg voor het gemeenschappelijk maken en de bereidheid om de commons te delen en op te richten.

Ten tweede moet de overheid zichzelf zien als een 'incubatie-autoriteit', in de zin dat ze verantwoordelijk is voor het opleiden en ondersteunen van mensen die bijdragen aan het gemeenschappelijke, zodat ze kunnen ondernemen ten gunste van het gemeenschappelijke. Van een welwillende vertrouwde derde partij wordt de administratieve autoriteit een incubator,

terwijl ze er tegelijkertijd op toeziet dat gebruiksgemeenschappen autonoom kunnen functioneren.

Tot slot moeten de gemeenschappelijk gemaakte producties in bewaring worden gegeven bij de administratieve autoriteit, die garant staat voor het gemeenschappelijke goed. Deze laatste benadering plaatst het bestuur in een rol die grondig moet worden gedefinieerd: die van beheerder van gemeenschappelijke goederen.

In Grenoble, dat zijn inspiratie haalde bij het model van de commons, is een meer horizontale benadering van de publieke actie aan het werk, die private en publieke spelers dwingt om het behoud van hulpbronnen en de sociale implicaties ervan te delen. Deze benadering van publieke actie in Grenoble wordt weerspiegeld in een programma om het overheidsbeleid te heroriënteren, waarvan 'gedeeld bestuur' een van de luiken is, met als doel de stad inclusiever te maken en meer open te stellen voor ieders bijdrage en het delen van middelen.

RELEVANTIE VOOR HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

Uit de ervaring van Grenoble leren we wat een overheidsinstantie kan bereiken als ze haar acties fundamenteel in vraag stelt door haar rol op te vatten vanuit het standpunt van co-constructie met burgers. Met de invoering van een wettelijk kader dat de bijdragen van burgers erkent en met concrete, laagdrempelige acties kan iedereen de common ervaren in zijn dagelijkse leven. Het Brussels Gewest – dat ook tal van organisaties ondersteunt die dicht bij het dagelijkse leven van de lokale bevolking staan – zou hier inspiratie uit kunnen putten, onder andere door sterke principes in een Handvest op te nemen, als politiek engagement in deze richting.

BOLOGNA, TURIJN EN NAPELS TER ILLUSTRATIE VAN DE BENI COMUNI

“Er is een plek aan de rand van Turijn, in de wijk Miraffiori. Een van de ‘buurthuizen’ wilde een muur in een park gebruiken. Ze schilderden hem wit en gebruikten het als een scherm om films op te vertonen en om in de zomer een openluchtbioscoop voor de wijk te organiseren. In deze zone wordt een witte muur stevast bespoten en vernield in minder dan 12 uur! Wel, de bewuste muur is vandaag nog steeds wit. Want als je hem vernielt, kunnen je ouders en vrienden morgenavond niet naar de bioscoop. Dit is slechts een klein voorbeeld. Maar een witte muur kan een stedelijke common zijn. Iets dat ons allen toebehoort, niet de stad. En in dit geval wordt het gerespecteerd en beschermd door de gemeenschap.” • Interview met Giovanni Ferrero (stadsbestuur Turijn)

ONTWIKKELINGSCONTEXT VAN DE STEDELIJKE COMMONS

In 2011, tegen een achtergrond van bezuinigingsbeleid, werd in Italië een referendum over de waterprivatisering gehouden. 95% van de stemmen waren vóór het standpunt dat water een gemeenschappelijk goed is dat beschermd moet worden in het belang van iedereen, en daarom niet geprivatiseerd kan worden. Na deze ongekende politieke episode kwam het debat over de commons in Italië in een stroomversnelling terecht.

Hoewel dit referendum een hoogtepunt was in de ontwikkeling van de stedelijke commons in het hele land, moeten we teruggaan naar 2007 om een stichtend element van de beweging te identificeren: de ‘Rodotà-commissie’. Deze ministeriële commissie, belast met het opstellen van een wetsvoorstel voor de hervorming van het burgerlijk wetboek over publieke eigendomsstelsels, introduceerde voor het eerst het juridische concept van ‘gemeenschappelijk goed’. Het omvat een aantal natuurlijke hulpbronnen (lucht, rivieren, meren, bossen, wilde dieren), beschermde natuurgebieden maar ook culturele goederen. In haar werk stelt de commissie dat deze gemeenschappelijke goederen beschermd moeten worden tegen toe-eigening door de markt en voor iedereen toegankelijk moeten blijven. In hun visie staat niet langer de

eigendom van het goed centraal, maar het beheer ervan, dat de toegang tot het goed moet garanderen en de direct betrokkenen in staat moet stellen deel te nemen aan de fundamentele keuzes die hen aangaan. Gemeenschappelijke goederen zijn niet toegankelijk voor marktkrachten en behoren iedereen toe. Ze worden voorgesteld als een essentieel instrument om burgerschap in de praktijk te brengen. In dit model wordt een belangrijk onderscheid gemaakt tussen toe-eigening en genot van een goed, waardoor het begrip ‘gebruik’ op een ongekende manier voorrang krijgt op het begrip ‘eigendom’.

Ondanks het werk van de Rodotà-commissie is er in Italië op nationaal niveau nog geen definitief beleid uitgewerkt. Veel lokale overheden zijn het debat echter wel aangegaan. Het begrip van ‘gemeenschappelijke goederen’ werd uitgebreid van het water naar een breed scala aan zowel fysieke als immateriële hulpbronnen. Vanuit dit oogpunt identificeert het begrip ‘stedelijke commons’ de goederen als cruciale ‘hulpbronnen’ voor de inwoners van de stad, zoals wegen, tuinen, theaters, bioscopen, bibliotheken enz.

Van daaruit ontwikkelden zich in Italië twee modellen voor het beheer van stedelijke commons. Aan de ene kant zijn er de regels voor het gedeelde beheer van gemeenschappelijke goederen (Regolamenti per la gestione condivisa dei beni comuni urbani), verdedigd en gepromoot door de vereniging Labsus⁵⁵. Aan de andere kant is er het model van usi civici dat door het stadsbestuur van Napels wordt toegepast, gepromoot door Luigi De Magistris, de voormalige burgemeester van de stad, met de steun van Napolitaanse sociale bewegingen.

HET MODEL VAN BOLOGNA

DEFINIR LES CHANGEMENTS: LES PACTES DE COLLABORATION -ITALIE			
Nouveaux concepts	Nouveaux droits des citoyens	Nouveaux sens	Nouveaux paradigmes
Citoyen actif	Droit à prendre soin des biens communs	Reconnaissance des citoyens comme sujets	Société de soin
Administration partagée	Droit à l'initiative et à la proposition aux administrations	Intégration des objectifs plutôt que fragmentation	Régénérer pour inclure
Entretien civique des biens communs	Droit aux espaces verts et collectifs, gérés et soignés démocratiquement	Revivre et respecter l'âme des lieux	Qualité de la vie dépendant des biens communs, plutôt que des rapports marchands
Responsabilité collective	Droit à l'administration partagée et à des alternatives administratives	Communauté/société co-responsable	Construire le commun avec le public : subsidiarité horizontale
Humus civique (prise en compte de la multi-dimensionnalité des biens et de leurs interconnexions)	Droit à l'organisation collective-diffuse et en réseau des biens communs	Signification et fonction multiple des biens communs	Connecter les ressources à la communauté et la communauté aux ressources

Gilda Farrel, intervention lors de la Biennale des Villes en transition, Grenoble, mars 2018

Het is daarom onmogelijk om de kwestie van stedelijke commons in Italië te benaderen zonder even stil te staan bij Bologna, een stad met een solide traditie van burgerparticipatie. De stad werd zwaar getroffen door de economische crisis en bezuinigingen, waardoor de burgers een steeds actievare rol zijn gaan spelen in het beheer van stedelijke hulpbronnen. In die context besloot de gemeenteraad een aantal aangepaste participatietools in te voeren, waaronder een 'Reglement voor gemeenschappelijke goederen'. Het werd goedgekeurd na twee jaar van tripartiete reflectie, waarbij de vereniging Labsus, het stadsbestuur en het maatschappelijke middenveld betrokken waren. Het was niet alleen het eerste in zijn soort, maar is ook een model geworden in heel Italië en heeft steden over de hele wereld geïnspireerd.

Dit commonsreglement is in feite een toepassing van het 'subsidiariteitsbeginsel' dat wordt verdedigd in artikel 118 van de Italiaanse grondwet. Daarin staat dat overheden verplicht zijn om burgers te ondersteunen bij het opzetten van autonome initiatieven die het collectieve belang nastreven. In die geest heeft de gemeenteraad van Bologna het reglement goedgekeurd betreffende de samenwerking tussen burgers en overheid bij activiteiten die gericht zijn op het onderhoud en herstel van stedelijke gemeen-

schappelijke goederen (Regolamento sulla collaborazione tra cittadini e amministrazione per la cura e la rigenerazione dei beni comuni urbani)⁵⁶. Het stelt een wettelijk kader vast dat een model voorstelt waarmee burgers en overheden hulpbronnen en het gebruik ervan op gelijke voet en in het algemeen belang kunnen beheren. Het bevat geen 'kant-en-klare' regels, maar moet systematisch worden aangepast om tot tools te komen die zijn aangepast aan de behoeften en specifieke kenmerken van het gebied.

De samenwerking wordt geregeld door ad-hocovereenkomsten, op basis waarvan burgers en overheden afspraken kunnen maken over de voorwaarden van hun samenwerking bij het beschermen en onderhouden van de gemeenschappelijke goederen. Deze staan bekend als patti di collaborazione (samenwerkingspacten)⁵⁷. Ze kunnen worden opgevat als samenwerkingsscharters die onder het privaatrecht vallen, zoals contracten, en niet onder het publiekrecht. Het zijn met andere woorden overeenkomsten tussen het gemeentebestuur en burgers die stedelijke ruimten en goederen voor collectieve doeleinden willen gebruiken of regenereren. Deze pacten leggen de doelstellingen, de duur en de redenen voor opschorting of vroegtijdige beëindiging van de samenwerking vast, evenals

de wederzijdse plichten van de verschillende partijen (onder meer de regelingen voor onderhoud, collectief beheer en verbetering van het goed), de vormen van overheidssteun, de maatregelen voor het bekendmaken van het pact, de regelingen voor toezicht en periodieke verslaglegging en de verplichtingen op het gebied van verzekering voor het betreffende goed⁵⁸.

Deze pacten zijn gericht op zowel 'materiële' hulpbronnen zoals openbare pleinen, groene ruimten en scholen, als op 'immateriële' commons zoals onderwijs en sociale inclusie, en 'digitale commons'.

De pacten kunnen worden ingedeeld in twee grote categorieën⁵⁹:

- De *Patti ordinari* (gewone pacten), die betrekking hebben op het onderhoud van en de 'zorg' (cura) voor stedelijke gemeenschappelijke goederen. Deze pacten bieden een kader voor initiatieven van verenigingen of groepen burgers die zorg dragen voor stedelijke ruimten (straten, parken, pleinen, groene ruimten enz.) om hun toegankelijkheid en kwaliteit te verbeteren. Ze vertegenwoordigen het grootste aantal pacten in Italië;
- De *Patti complessi* (complexe pacten), die gericht zijn op het regenereren (rigenerazione) van gebouwen die vaak publiek eigendom zijn en die ondermaats benut worden of zelfs verlaten zijn, voor doeleinden van algemeen belang.

Het reglement van Bologna specificeert dat deze pacten openstaan voor iedereen, inclusief buitenlanders⁶⁰, en dat bij dit 'gedeelde beheer' zowel formele verenigingen betrokken kunnen worden als informele groepen van actieve burgers, zoals een wijkcomité.

Het is aan de burgers om projecten voor te stellen, die binnen het strikte kader van de bestaande normen moeten vallen en geen bedreiging mogen vormen voor het collectieve vruchtgebruik van het goed⁶¹. De overheid daarentegen behoudt zich het recht voor om deze voorstellen al dan niet te aanvaarden en om te zetten in een pact in een proces met verschillende fasen⁶²:

- 1 De burgers sturen hun voorstellen per e-mail naar het bestuur.
- 2 Er wordt een eerste technische analyse van het voorstel gedaan om na te gaan of het verenigbaar is met het reglement.
- 3 Het voorstel wordt doorgestuurd naar de bevoegde dienst, afhankelijk van het thema en/of district.
- 4 Tot slot wordt het pact geëvalueerd voor een laatste herziening, voordat het eventueel wordt goedgekeurd, door een coördinatiebureau dat bestaat uit ambtenaren.

Hoewel de overheid deze projecten in principe niet kan financieren, kan ze ze wel ondersteunen via ver-

schillende mechanismen: gratis ruimteconcessies, steun bij het projectontwerp, belastingverminderingen, levering van materiaal of gereedschap enz⁶³.

Dit baanbrekende reglement bood een wettelijk kader voor initiatieven ter ondersteuning van de commons, die min of meer spontaan en informeel overal in de stad ontstonden, vaak buiten of zelfs in strijd met bestaande reglementen. Hoewel dit reglement voldoende juridische duidelijkheid biedt om verschillende situaties te dekken, zoals het collectief schoonmaken van openbare ruimten, het maken van muurschilderingen of straatmeubilair, blijft het toch beperkt. Wat de meer gevoelige kwesties van de stedelijke commons betreft, zoals eigendom, beheer en economische voorwaarden, lijkt het reglement ontoereikend om de samenwerking tussen de overheid en de burgers te dekken.

Sinds het eerste experiment in 2014 in Bologna, hebben deze reglementen voor het gedeelde beheer van gemeenschappelijke goederen (*Regolamenti per la gestione condivisa dei beni comuni urbani*) zich verspreid over heel Italië. Vandaag hebben commons en gemeenteverbanden⁶⁴, waaronder Turijn, er meer dan 270 goedgekeurd.

TURIJN

"We willen dat er activiteiten worden voorgesteld, geleid en beheerd door en voor de gemeenschap. Wij zijn er om te helpen." • Renato Bergamin over Casa Roccafranca, een openbaar gemeentelijk buurthuis dat in 2010 werd geopend op de plek van de voormalige openbare baden in Turijn.

In 2016 heeft Turijn, net als andere Italiaanse instanties, een commonsreglement goedgekeurd, dat sterk lijkt op dat van Bologna. In 2017 probeert het stadsbestuur via het project CO-CITY, dat deel uitmaakt van het Europese programma Urban Innovative Actions, de opkomst te bevorderen van stedelijke commons die bevolkingsgroepen in moeilijkheden ondersteunen, en tegelijkertijd publieke diensten te coproduceren met actieve burgers en bedrijven uit de sociale en solidaire economie. Het project richtte zich op goedkope stadsvernieuwinginitiatieven in openbare ruimten en gebouwen⁶⁵.

Dit is geen primeur voor Turijn, dat al ruime ervaring heeft met samenwerkingen tussen publieke instellingen en burgers, zoals blijkt uit het experiment 'Netwerk van Buurthuizen'⁶⁶, die overigens ook als centrale partners betrokken zijn bij het CO-CITY-project. Dit lokale netwerk van gemeenschapsruimten werd gelanceerd in 2007 en bestaat uit acht locaties. Hun beheermodellen verschillen en zijn soms publiek, soms

privaat. Het *Cascina Roccafranca*⁶⁷, een multifunctioneel gemeenschapscentrum in een gebouw van de stad Turijn, is een goed voorbeeld van dit overheidsbeleid. Het centrum wordt gedeeltelijk gefinancierd door de stad en wordt gezamenlijk beheerd door de overheid en betrokken burgers, via een model voor gedeeld bestuur op basis van een publiek-private stichting. Het resultaat is een locatie die een scala aan culturele en sociale activiteiten biedt⁶⁸.

Buurttuinen, openbare pleinen, schoolpleinen, leegstaande gebouwen en zelfs immateriële goederen worden dus stedelijke commons wanneer burgers en overheden ze als zodanig erkennen en samenwerken om ze te regenereren, gezamenlijk te beheren en te onderhouden. De basisprincipes voor het bestuur van stedelijke commons zijn toegankelijkheid, gedeeld beheer en deelname aan de besluitvormingsprocessen.

Een bijzondere innovatie in Turijn is de oprichting van een 'commonsstichting' (*Fondazione Bene Comune*)⁶⁹. Deze nieuwe juridische structuur voor het bestuur van de commons werd in het leven geroepen om de stad de mogelijkheid te geven het vruchtgebruik van een openbaar gebouw op korte termijn toe te vertrouwen aan deze privé-entiteit, ten dienste van het algemeen belang. Burgers en overheidsinstanties kunnen op verschillende manieren bijdragen aan het vermogen van de stichting. Het unieke kenmerk van dit model is gebaseerd op het idee om de eigendom (en dus niet alleen het bestuur) van een stedelijke common te scheiden van de publieke eigenaar. In de praktijk komt dit neer op het 'vergemeenschappelijken' van publieke vermogen via het privaatrecht, waarbij het wordt toevertrouwd aan een privé-entiteit die verantwoordelijk is voor het uitvoeren van projecten van gemeenschappelijk belang. De logica is als volgt: als lokale overheden gemachtigd (en soms gedwongen)

zijn om publiek vermogen te verkopen en als burgers en activisten het vastgoed dat als commons wordt beschouwd op lange termijn willen behouden, dan moet het worden verkocht aan een derde, collectief bestuurde partij: de commonsstichting. Met andere woorden, deze juridische jiu-jitsubeweging is een praktische toepassing van de slogan "privatiseren om niet te privatiseren."

Vanuit verschillende hoeken is kritiek te horen op deze aanpak. Zo zijn er de economische risico's, die kunnen leiden tot ofwel een faillissement van de stichting als er niet genoeg publieke steun is, ofwel een vervorming van haar werkwijze als ze probeert inkomsten te genereren via een steeds lucratievere aanpak. Het volledige project kan dan ontsporen door een extractieve exploitatie die steeds verder afstaat van het basisidee van de commons. Om deze valkuil te vermijden, bepaalt het reglement van Turijn dat de goederen van de stichting in eerste instantie eigendom van de stad blijven en dat de gemeente die eigenaar is van de eigendommen pas aan het einde van deze periode het recht heeft om deze definitief over te dragen aan de stichting, in samenspraak met de referentiegemeenschap en na te hebben gecontroleerd of de statutaire doelstellingen zijn gehaald. Dit mechanisme werkt als een vangrail in die zin dat de kosten eerst door de overheid worden gedragen. Pas als het project relatief stabiel is, kan de eigendom worden overgedragen aan de commonsstichting.

HET NAPOLITAANSE MODEL

A Napoli il bene è comune

Campagne gepromoot door het Assessoraat voor het recht op de stad, het stadsbeleid, het landschap en de commons, om te vertellen over het commonsexperiment en het bekend te maken.

De stad Napels is ook een pionier op het gebied van stedelijke commons. Het was de eerste stad in Italië die een 'dienst voor gemeenschappelijke goederen' heeft opgericht en in 2011 werd hier de wettelijke definitie van gemeenschappelijke goederen voor het eerst opgenomen in het statuut van een gemeenteraad.

Verwijzend naar het geval van het water, waarover datzelfde jaar een nationaal referendum was gehouden, keurde de stad het 'Reglement voor de discipline van gemeenschappelijke goederen' (*Regolamento delle Consulte per la Disciplina dei beni comuni*) goed en een handvest getiteld 'Bestuurs- en beheersprincipes voor gemeenschappelijke goederen van de stad Napels' (*Principi per il governo e la gestione dei beni comuni della Città di Napoli*). De stad bevestigt het principe dat water een gemeenschappelijk goed is en daarom moet worden beschouwd als 'absoluut publiek bezit'⁷⁰. Meteen daarna richtte Napels een openbaar waterbeheerbedrijf op met een raad van bestuur waarin ook burgers zitting hebben.

In een andere benadering dan het Bologna-model, dat een algemeen wettelijk kader biedt voor elk type gemeenschappelijk goed, kiest de stad Napels voor een reeks specifieke maatregelen voor verschillende typen gemeenschappelijk goed, door middel van 'deliberaties' (*deliberazioni*).

In 2014 werd het gemeentelijke 'commonsreglement' goedgekeurd. Het beschrijft hoe gemeenschappelijke goederen kunnen worden geïdentificeerd en hoe ze collectief kunnen worden beheerd voor hun burgerlijk gebruik, en erkent bestaande burgerinitiatieven die kunnen worden opgenomen in ruimten die zijn geïdentificeerd als stedelijke commons.

Net als de modellen van Labsus, werken de reglementen *Adotta un'aiuola* ('Adopteer een tuin') en *Adotta una strada* ('Adopteer een straat') via een overeenkomst (*convenzione*) tussen de initiatiefnemers en de overheid. De stad heeft de bevoegdheid om een voorstel goed te keuren of af te wijzen. Het doel is enerzijds om de betreffende ruimten te onderhouden (schoonmaken, inzaaien, meubilair herstellen), activiteiten op te zetten (culturele evenementen, installatie van kunstwerken enz.) en anderzijds om de ruimten opnieuw in te richten, d.w.z. om een nieuw project uit te voeren voor de ruimten die onder de overeenkomst vallen. Sommige van deze overeenkomsten sluiten de mogelijkheid om winstgevendende activiteiten uit te voeren expliciet uit. De kosten worden gedekt door

de initiatiefnemers zelf, maar er zijn subsidies en belastingverminderingen beschikbaar.

Wat leegstaande ruimten betreft, heeft het Napolitaanse bestuur mechanismen uitgewerkt voor zowel het publieke als het gezamenlijke beheer van deze goederen. In Resolutie nr. 258 van de Raad van 24/04/2014 gaat de stad nog een stap verder en zet ze verschillende programma's op om leegstaande gebouwen op te sporen en er eigenaar van te worden. De stad is namelijk van mening dat zelfs als gebouwen eigendom zijn van particulieren, de eigendomstitel de eigenaars niet kan ontslaan van de plicht om ze een 'sociale functie' te geven. Wanneer wordt vastgesteld dat een privé-eigendom leegstaat, nodigt de burgemeester van Napels de betrokken eigenaar door middel van een betekende akte uit om alle nodige maatregelen te nemen voor de voortzetting van de 'sociale functie' van het goed in kwestie. Als de eigenaar niet binnen 150 dagen reageert, beslist het stadsbestuur wat er met het goed gebeurt, verwerft het en voegt het toe aan de gemeentelijke bezittingen. Beter nog, verlaten gebouwen die door de stad via dit mechanisme zijn verworven, kunnen ook buiten het gemeentebestuur worden beheerd. Ze worden dan toevertrouwd aan natuurlijke of rechtspersonen die hiervoor belangstelling hebben getoond en een 'beheersplan' hebben ingediend na publicatie van een openbare bekendmaking. Deze worden beoordeeld door een speciaal technisch comité. Het is dan aan het gemeentebestuur om erop toe te zien dat de regels in de overeenkomst worden nageleefd. Met andere woorden, eigenaars van leegstaande goederen kunnen onteigend worden. Hun vastgoed wordt dan publiek eigendom, maar de autoriteiten kunnen het beheer ervan toevertrouwen aan gemeenschappen, op voorwaarde dat ze deze ruimten organiseren in het algemeen belang.

Een van de belangrijkste elementen van de Napolitaanse stedelijke commons is de actualisering van het burgerlijke gebruik (*usi civici*), wat ongetwijfeld de voornaamste juridische innovatie is. Het oude middeleeuwse gebruik om toegang te verlenen tot bossen om hout en voedsel te verzamelen, werd bijgewerkt om toegang te verlenen tot stedelijke ruimten. Hoewel dit type interventie overeenkomsten vertoont met de complexe pacts van de Labsus-reglementen, hebben deze laatste betrekking op leegstaande of onderbenutte gebouwen, terwijl het reglement in het Napolitaanse geval werd ontworpen en opgezet op basis van experimenten die zich al op deze locaties hadden gevestigd. De Napolitaanse reglementen zijn met andere woorden gericht op gevallen waarin burgers zich de ruimte al hebben toegeëigend door middel van ongeoorloofde bezetting, terwijl de Labsus-reglementen bedoeld zijn om ervoor te zorgen dat lege ruimten opnieuw worden toegeëigend en niet zozeer om feitelijke situaties te reguleren. Zelfbestuur en experimentele beheermethoden voor openbare ruimten en gebouwen staan dus centraal in het debat over de stedelijke commons. Door middel van de *usi civici* worden gebouwen die tot 'stedelijk gemeenschappelijk goed' zijn uitgeroepen, niet langer beschouwd als een goed dat in laatste instantie wordt beheerd door het gemeentebestuur, maar als een goed waarvan de eigendom wordt beschermd omdat de gemeenschap er acties opzet die specifieke sociale en economische functies vervullen, de ethiek van gemeenschappelijk goederen respecteren en billijke toegang voor burgers garanderen.

We kunnen de *usi civici* dus zien als een manier om een regelgevend kader te bieden voor bestaande praktijken van bezetting en zelfbeheer, om juridische geschillen en het risico op uitzetting te vermijden. Het bekendste Napolitaanse voorbeeld is Ex Asilo Filangieri⁷¹, de bezetting van een verlaten psychiatrische inrichting in het historische centrum van Napels. Deze emblematische plek werd teruggewonnen door een collectief van burgers die bekendstaan als 'arbeiders van het immateriële' (*lavoratori dell'immateriale*). Zij hebben de plek getransformeerd om een breed scala aan gemeenschaps-, culturele en sportdiensten aan te bieden. Dit experiment in dit buitengewone erfgoed werd erkend als een 'gemeenschappelijk goed' nadat de gemeenschap die de site beheert een 'reglement voor burgerlijk gebruik van de ruimte' had opgesteld. Dat reglement is niet bedoeld als een vaste set regels, maar als een evoluerend instrument dat kan worden aangepast aan de veranderingen in beheerpraktijken die de Asilo-gemeenschap in de loop der tijd wil doorvoeren. Na meer dan drie jaar experimenteren heeft de stad de *Dichiarazione d'uso civico e collettivo de l'Asilo*⁷² erkend en gelegitimeerd.

In deze overeenkomst met het bestuur staat dat de kosten van de ruimte worden gedekt door de stad, terwijl alle kosten van de activiteiten worden gedragen door het collectief, en dat de ruimte alleen gratis ter beschikking mag worden gesteld. Nog een vernieuwing: de stad erkent de gemeenschap van 'arbeiders van het immateriële' als referent voor de site, d.w.z. een informele gemeenschap en geen rechtspersoon. De site zelf blijft publiek eigendom, maar de gebruikersgemeenschap beheert de toegang en conservering, op voorwaarde dat de voorgestelde activiteiten van openbaar belang zijn en voor iedereen toegankelijk.

Meteen daarna werden een aantal verlaten en illegaal bezette openbare gebouwen⁷³ geïdentificeerd als 'opkomende gemeenschappelijke goederen die door de burgers worden gezien als ruimten voor maatschappelijke ontwikkeling, en dus van strategisch belang', omdat ze door burgercollectieven nieuw leven waren ingeblazen na lange perioden van stedelijke leegstand⁷⁴. Ze vormen nu een netwerk van acht locaties.

Sindsdien is het 'Permanent burgerobservatorium voor de gemeenschappelijke goederen van de stad Napels' opgericht om de gemeenschappelijke goederen te bestuderen en te analyseren, om voorstellen te doen en om de bescherming en het beheer te controleren⁷⁵. Sinds 2018 kan dit orgaan ook advies uitbrengen over voorstellen voor resoluties van de gemeenteraad met betrekking tot gemeenschappelijke goederen, participatieve democratie, neo-municipalisme en grondrechten. De oprichting van een officieel orgaan bestaande uit activisten wijst op prille publieke-commons samenwerkingen, waarbij

de wrijvingen en soms botsende maar constructieve relaties tussen deze spelers worden geaccepteerd.

Napels heeft ook een campagne opgestart: 'In Napels is het goede gemeenschappelijk' (A Napoli il bene è comune), georganiseerd door het Assessoraat voor het recht op de stad, het stadsbeleid, het landschap en de commons (Assessorato al diritto alla città, alle politiche urbane, al paesaggio e ai beni comuni), met als doel het verhaal van de commonsexperimenten van de Napolitaanse overheid te vertellen en bekend te maken. Dat verhaal heeft vorm gekregen doorheen verschillende overheidsbesluiten die de horizon van de overheidsdoelstellingen verruimen, van het begrip 'publiek goed' tot de erkenning van de sociale behoeften die de gemeenschap te kennen geeft. Het doel van de campagne is om meer en meer burgers aan te spreken en zo de participatie in het collectief beheer van openbare ruimten te verbreden, om te sensibiliseren en een nieuwe vorm van publiekrecht te promoten die collectief bezeten en sociale goederen beschermt en valoriseert. De campagne beschrijft de belangrijkste acties waarmee het bestuur een nieuwe culturele, juridische en sociale weg is ingeslagen⁷⁶.

VERGELIJKING VAN DE VERSCHILLENDE ITALIAANSE MODELLEN

De commonsreglementen van Bologna, Turijn en Napels zijn in dezelfde periode opgesteld en hebben relatief gelijklopende doelstellingen. Op het eerste gezicht lijken ze op elkaar.

Toch verschillen ze op één fundamenteel punt van elkaar: de kijk op eigendom en gebruiksrechten. In Bologna heeft het reglement geen enkele invloed op het model voor publieke eigendom. De goederen worden nog steeds uitsluitend door de overheid beheerd. Ook wat het gebruik van deze openbare eigendommen betreft, blijft het model ongewijzigd in die zin dat de overheid uiteindelijk verantwoordelijk is voor de renovatie van het erfgoed en de ontwikkeling van de sociale en economische functies binnen de ruimten. We kunnen daarom concluderen dat de burgerlijk-publieke samenwerking die deze pacten mogelijk maken vooral plaatsvindt in open publieke ruimten met een lage conflictdrempel. Het systeem in Turijn is heel vergelijkbaar, met uitzondering van het model van de commonsstichting, dat de weg vrijmaakt voor een publieke-commons benadering van eigendomskwesties.

In Napels daarentegen vormt een alternatief model van eigendom en beheer van commons de kern van het overheidsbeleid. De gebouwen zelf worden geïdentificeerd als 'commons' op basis van een reeks sociale en culturele elementen, en niet alleen de gemeenschappen die ze beheren. Activiteiten die worden georganiseerd in de stedelijke commons worden geaccepteerd door de stad, op de enige voorwaarde

dat ze in lijn zijn met het ethos van de commons en dat iedereen er toegang toe krijgt. Napels stelt daarom een vorm van eigendom voor die noch volledig publiek noch volledig privé is, maar gemeenschappelijk. Het voordeel van deze aanpak is dat potentiële conflicten in verband met openbare aanbestedingen bij het toewijzen van gebruikers aan het beheer van een openbaar goed worden vermeden en dat burgers een grote mate van autonomie krijgen bij het opzetten en beheren van de stedelijke commons van hun stad.

RELEVANTIE VOOR HET BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST

De Italiaanse ervaring toont aan hoe belangrijk het is om een duidelijk samenwerkingskader voor publieke-commons partnerschappen op te zetten. Hun verspreiding over heel Italië en het feit dat ze vaak als goede praktijk worden beschouwd, zijn garanties voor een beproefd overheidsbeleid met een positieve impact. Het gewest zou er inspiratie uit kunnen putten, met name op het vlak van met de commons gedeeld bestuur, zoals in Turijn.

Bovendien laten de Italiaanse steden zien hoe het begrip van 'gemeenschappelijk goed' echt ingang heeft gevonden in het publieke debat, met name dankzij de bewustmakingscampagnes in steden als Napels. Die laatste is ook een voortrekker in de zin dat de stad collectieve bottom-up mobilisaties de kans geeft om alles wat met commons te maken heeft, zelf te definiëren. Het gewest zou zich door deze praktijken kunnen laten inspireren om de commons toe te laten tot het politieke debat en de deur open te zetten voor een echte democratische vernieuwing.

Deel II

**De commons in
kaart brengen**

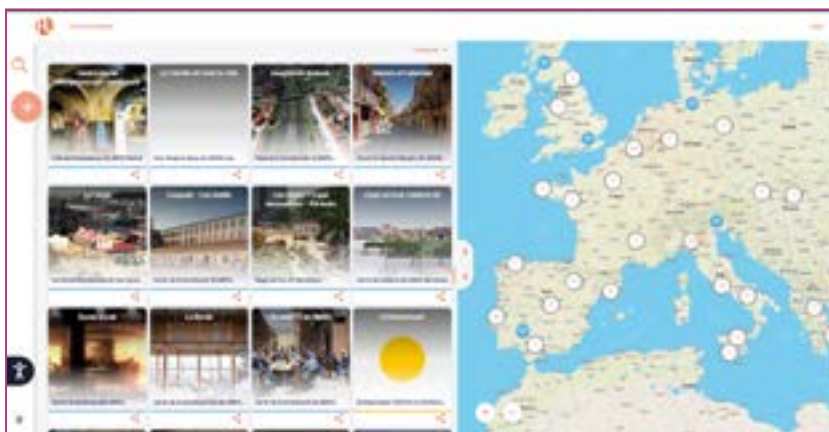
Deze studie heeft de bestaande commonsexperimenten op het grondgebied van het Brussels Hoofdstedelijk in kaart gebracht. We zijn daarbij uitgegaan van de definities uit de inleiding, in het bijzonder wat de noodzaak betreft om het 'samen handelen' (commoning) te beschouwen als een proces dat is gebaseerd op gedeelde waarden: gedragen door burgergroepen of de non-profitsector, open voor externe bijdragen, een sociaal of non-profitdoel en gedeeld bestuur. Op basis hiervan stelden we een lijst van 87 experimenten op, die vervolgens werd aangevuld met verschillende bijdragen tot een totaal van 103. De lijst wordt als bijlage bij de studie gevoegd.

De gebruikte tool is gebaseerd op de tool die is ontwikkeld als onderdeel van het Europese project *Generative Commons Living Lab*⁷⁷, dat liep van 2019 tot 2022. Dat project was bedoeld om een platform op te zetten en tools te ontwikkelen om collectieven te ondersteunen die experimenteren met generatieve commons op basis van delen en samenwerking tussen burgers, om nieuwe vormen van stedelijk bestuur op basis van solidariteit, inclusie, participatie en duurzame ontwikkeling te bevorderen, en een nieuw soort partnerschap met de overheid op te zetten. De projectpartners waren de universiteiten van Turijn (leider), Newcastle en Barcelona, de *Community Land Trust Brussel*, *Open Lab Athens*, *Spazi Indecisi*, *Patrizia di Monte* en *Eutropian*. Het project werd gefinancierd door het onderzoeks- en ontwikkelingsprogramma Horizon 2020 van de Europese Unie onder financieringsovereenkomst nr. 822766.

Een van de resultaten van dit project was de creatie van een online open source platform⁷⁸, waarmee de commonsexperimenten op Europees niveau in kaart kunnen worden gebracht. Het werd ontwikkeld door de universiteit van Turijn op basis van het FirstLife-platform⁷⁹. Dat platform kan ook worden geïntegreerd in bestaande websites. We hebben om een aantal redenen voor dit platform gekozen:

- De toegankelijkheid van de interface, waarmee gebruikers de in kaart gebrachte commons kunnen bekijken en catalogiseren met behulp van filters en thematische paden. Elke common wordt beschreven op een identiteitsfiche: naam, stad, thematisch interventiegebied, jaar van oprichting, korte beschrijving, website.
- De mogelijkheid om dit platform voortdurend bij te werken, zodat gebruikers het ook kunnen gebruiken om de gemeenschap van commoners te informeren over lopende evenementen, activiteiten en projecten, en om synergieën en andere vormen van samenwerking tot stand te brengen.
- Andere Brusselse spelers gebruiken dit instrument al, met name het Commoning Europe-project⁸⁰, waarvan BRAL⁸¹ een partner is.

We verwachten daarom dat de collectieven zich hun aanwezigheid op dit platform gaan toe-eigenen en hun gegevens gaan kunnen bijwerken. Daarnaast stellen we voor om elk jaar een oproep tot gegadigden te doen om nieuwe experimenten toe te voegen aan het platform.

Algemene weergave van de interface

Deel III
Interviews met
brusselse stedelijke
commons

Dit deel brengt verslag uit van de interviews met twintig Brusselse commonsexperimenten die werden geselecteerd omdat ze representatief zijn voor de verschillende types en sectoren:

• *Terre-en-Vue* verwerft landbouwgronden met het spaargeld van burgers om hun functie als voedselbron op zeer lange termijn te beschermen, en verhuurt deze grond aan agro-ecologische landbouwers. De organisatie beheert meerdere terreinen in het BHG.

• *Le Jardin Majorelle* is een gemeenschapsmoestuin opgestart door burgers, die bijdraagt tot de vergroening van de wijk waar hij zich bevindt (Finstraat in Sint-Jans-Molenbeek) en die burens aanmoedigt om samen te komen in een stedelijke oase.

• *Le Jardin Essentiel* is een gemeenschapstuin met geneeskrachtige planten in het Dudenpark (Vorst). Het was aanvankelijk een tijdelijk project, maar is dankzij het initiatief van de vrijwilligers permanent geworden.

• *BEES coop* is een coöperatieve supermarkt die een alternatief wil bieden voor traditionele supermarkten door kwaliteitsproducten aan te bieden tegen prijzen die voor iedereen betaalbaar zijn en die goed zijn voor het gezin en de planeet.

• *Les Etats Généraux de l'Eau à Bruxelles (EGEB)* is een burgerplatform dat stadsbewoners, verenigingen, wijkcomités en onderzoekers samenbrengt om van water een politieke kwestie te maken.

• *CIRÉ* leidt de Groupes d'Épargne Collective et Solidaire (GECS), een mutualistisch systeem geïnspireerd op de Afrikaanse tontine, waarin elke deelnemer bijdraagt aan een gemeenschappelijke 'pot', die het collectieve spaargeld vormt.

- **Crédal** is een ethische financiële coöperatie die bouwt aan een inclusieve en duurzame samenleving, waar geld wordt gebruikt voor het algemeen belang.

- **La Micro Factory** is een gedeelde productiewerkplaats, gebaseerd op participatie en gemeenschappelijk maken, vergelijkbaar met co-working maar dan voor makers, waar iedereen bijdraagt met tijd om ervoor te zorgen dat alles soepel verloopt.

- **Gilbard** is een collectief dat werkt met hergebruikte materialen om lokale kunst- en designprojecten te creëren. Het collectief runt een reeks activiteiten rond een leef- en ontmoetingsruimte in Kuregem (Anderlecht).

- **La Sonian Wood Coop** wil de verwerking van het hout van het Zoniënwoud terug naar Brussel brengen door samen te werken met verschillende partners in de waardeketen en de duurzame productie van lokaal kwaliteitshout te organiseren.

- **Le Community Land Trust Bruxelles** is een democratische non-profitorganisatie die via een participatieve aanpak betaalbare woningen bouwt voor gezinnen die in aanmerking komen voor sociale huisvesting, alsook andere voorzieningen die bijdragen tot het algemeen belang. Het is de langetermijngarantie dat deze goederen voor altijd betaalbaar en toegankelijk blijven.

- **Remorquable** moedigt actieve mobiliteit in Brussel aan door fietskarren ter beschikking te stellen. Leden kunnen de fietskarren lenen, volgens de principes van de deeleconomie. Het doel is om een realistisch alternatief te bieden voor de auto voor het vervoeren van ladingen in de meeste dagelijkse situaties.

• **La Casa Vesta** is een groepsaccommodatie voor ongeveer tien maatschappelijk kwetsbare vrouwen, met of zonder kinderen, in de tijdelijke bezetting Maxima in Vorst, beheerd door Communa. Het doel is om mensen de nodige tijd en ruimte te bieden om te herbronnen, zodat ze daarna voorgoed op eigen benen kunnen staan.

• **Communa** zet zich in voor een stad die betaalbaarder, democratischer, veerkrachtiger en creatiever is. Hoewel tijdelijke bezetting hun belangrijkste tool is, ontwikkelen ze ook andere concrete voorstellen om de vercommercialisering van stedelijke ruimten aan te pakken.

• **Radio Panik** is een vrij radiostation dat zichzelf definieert als een associatief, multi- en intercultureel radiostation voor expressie en creatie.

• **Coop IT Easy** is een coöperatie die spelers in de sociale economie voorziet van geautomatiseerde, open source beheertools, zodat ze zich kunnen concentreren op hun activiteiten.

• **Tournevie** is een gereedschapsbibliotheek die een betaalbaar, milieuvriendelijk alternatief biedt voor duurdere verhuur- of verkooppunten voor renovatie of reparatie. De gemeenschap beheert de gereedschappen zelf op een transparante en open manier.

• **Level Five** is een kunstenaarscoöperatie die kunstenaars ondersteunt door ateliers en artistieke ontwikkelingsprogramma's ter beschikking te stellen en hun belangen te behartigen.

ONTSTAAN VAN DE EXPERIMENTEN EN GENERATIVITEIT

Uit de interviews bleek dat commonsdynamieken in verschillende contexten kunnen ontstaan. We hebben ze ingedeeld in drie categorieën:

- Netwerken van activisten en verenigingen
- Sociaal en experimenteel ondernemerschap
- Samen handelen rond een ruimte

NETWERK VAN ACTIVISTEN EN VERENIGINGEN

Veel commonsexperimenten zijn het resultaat van eerder activistisch werk. Het zijn collectieven die zich over specifieke problemen hebben gebogen en deze wilden aanpakken via een gezamenlijk project (BEES Coop, gegroeid uit het ADES-netwerk). Of het zijn collectieven die zich rond een zaak mobiliseren (zoals in het geval van Crédal, een mobilisatie opdat Belgische banken het apartheidsregime in Zuid-Afrika niet langer zouden steunen in de jaren 1980), of specifieke activistische kringen (Radio Panik, ontstaan uit antiracistisch activisme). Andere initiatieven komen van activistische netwerken van burgers en/of verenigingen die zich bezighouden met de toegang tot grond voor kleinschalige landbouw (*Terre-en-Vue*) of het recht op huisvesting (*CLT Brussel*). Tot slot hebben een aantal spelers, zoals Communa en Level 5, actie ondernomen rond de kwestie van ruimten en de manier waarop ze worden gedeeld en bezet.

Een aantal verenigingen met een lange geschiedenis hebben ook gebruikgemaakt van de commonsdynamieken. Voorbeelden hiervan zijn CIRÉ, dat heeft geput uit de ervaring van zijn leden met een migratieachtergrond om een gezamenlijke spaarregeling op te zetten voor de aankoop van een woning, en Passerelle, een gezondheidscentrum dat heeft besloten om de logica van het medisch forfait door te trekken tot een gelijke verdeling van de middelen en inkomsten tussen alle specialiteiten.

SOCIAAL EN EXPERIMENTEEL ONDERNEMERSCHAP

Deze experimenten worden geleid door mensen die afkomstig zijn uit de sector waarin ze actief zijn, maar die kansen of tekortkomingen hebben geïdentificeerd en daarop willen reageren via de commons. Ze zetten zich vaak in om lokale hulpbronnen ter plaatse te houden. Dat is het geval voor Sonian Wood Coop, dat werd opgericht om de houtindustrie in het Zoniënwoud een andere afzetmarkt te bieden dan de export naar China. In verschillende gevallen gaat het ook om het

delen en gemeenschappelijk maken van tools, zoals bij Tournevie, of van ruimten, zoals bij *Micro Factory*.

In sommige gevallen zijn deze initiatieven zelf voortgekomen uit andere commonsprocessen, zoals *Coop IT Easy*, een uitloper van *BEES Coop*, of *Casa Vesta*, het resultaat van een samenwerking tussen Communa en een vereniging.

Tot slot zijn er projecten die voortkomen uit de dynamiek van studentensectoren. Voorbeelden hiervan zijn Remorquable, dat voortkwam uit een projectoproep van de ULB, en Gilbard, dat voortkwam uit een workshop van de ERG.

SAMEN HANDELEN ROND EEN RUIMTE

Sommige projecten ontstaan rond een specifieke locatie. Dit geldt met name voor gemeenschappelijke tuinen zoals Jardin Majorelle en *Jardin Essentiel*. De laatste is een voortzetting van een openbaar initiatief in het kader van het door het gewest gefinancierde festival *Parc Design*.

Deze verschillende dynamieken tonen aan hoe rijk en divers commoning-processen zijn. Spin-offs en het delen van ervaringen spelen een fundamentele rol in de verspreiding ervan en het ontstaan van nieuwe experimenten. Deze processen zouden ook baat hebben bij meer bekendheid en promotie, zodat ze nieuwe benaderingen en nieuwe groepen kunnen inspireren.

OPPORTUNITeiten

- De kennis die door de commons wordt gegenereerd valoriseren met communicatieondersteuning om deze bekend te maken bij het grote publiek;
- Commonsbeurzen organiseren, zodat ze elkaar kunnen ondersteunen;
- Peer-to-peeruitwisselingen en spin-offprogramma's verder uitwerken, monitoren en implementeren door ook financiering beschikbaar te stellen.

MIDDELEN EN FINANCIERING

De middelen die door de experimenten gemeenschappelijk worden gemaakt, zijn divers en uiteenlopend, van immateriële middelen (computercode in het geval van *Coop IT Easy*) tot natuurlijke hulpbronnen (grond voor *Terre-en-Vue* en *CLT Brussel*, collectieve tuinen). Ook werk kan gemeenschappelijk worden gemaakt om toegang te krijgen tot een middel, zoals in het geval van coöperatieve supermarkten. Naast het gemeenschappelijk maken van deze middelen, gaat het vaak ook om het bundelen van kennis, expertise en knowhow.

Meer in het algemeen gaat het er in veel gevallen om deze middelen te gebruiken als hefboomen om nieuwe economische en maatschappelijke modellen te creëren. Hoewel er soms een winst oogmerk is, is in veel gevallen het gemeenschappelijk maken, het 'samen handelen' het belangrijkste doel, en niet zozeer het eindproduct, dat niettemin kan worden gebruikt om deze dynamiek te stimuleren. In dezelfde logica van het generatief gemeenschappelijk maken, kunnen we Crédal noemen als een voorbeeld van projectgeneratie waarbij burgers het initiatief kunnen nemen dankzij het principe van gemeenschappelijk maken. Een mooi voorbeeld is de bouw van de eerste windturbines door burgers met de steun van Crédal.

De kwestie van de diversiteit binnen de commons omvat meer contrasten. Bij de meeste experimenten zijn mensen met een meer bevoorrechte achtergrond en van Europese afkomst betrokken. Dat gebrek aan diversiteit wordt door veel collectieven aangekaart, maar ze wijzen er ook op dat overheidssteun essentieel is om deze categorieën te bereiken.

Op het gebied van financiering kunnen we vijf categorieën onderscheiden:

- 1 Commons die inkomsten halen uit hun activiteiten, maar waarvan het budget grotendeels wordt gefinancierd door subsidies van verschillende overheidsinstanties en/of particuliere financiering (*Terre-en-Vue*, *CLT Bruxelles*, *Gilbard*, *Crédal*, *Communa*, *Casa Vesta*, *Remorcable*).
 - Deze experimenten lopen tegen potentiële problemen aan wanneer hun overheidsfinanciering afloopt en/of zouden met meer financiering nieuwe activiteiten kunnen ontwikkelen.
- 2 Experimenten gebaseerd op een economische activiteit, waarvan de overgrote meerderheid wordt gefinancierd via deze activiteit, maar die ook overheidsfinanciering ontvangen voor eenmalige projecten (*BEES coop*, *Coop IT Easy*, *Sonian Wood Coop*).

- In veel gevallen zouden deze experimenten een beroep kunnen doen op overheidssteun, maar doen ze dat niet omdat de omstandigheden niet gunstig zijn. Bovendien zijn het ondernemers die kunnen deelnemen aan overheidsopdrachten.

- 3 Experimenten die voornamelijk gefinancierd worden door de bijdragen van hun leden, maar die ook overheidssubsidies kunnen ontvangen voor eenmalige projecten (*Micro Factory*, *Tournevie*, *Level 5*).

- Deze experimenten hebben een hoge herhaalbaarheid, wat ondersteund zou kunnen worden door overheidsfinanciering.

- 4 Commons die bijna uitsluitend worden gefinancierd door structurele overheidsfinanciering (*La Passerelle*, *Radio Panik*, *CIRÉ*).

- Deze organisaties hebben een langdurige financiering nodig.

- 5 Experimenten op basis van vrijwilligerswerk door leden, die zeer beperkte of geen bronnen van inkomsten hebben en die kleine bedragen aan overheidsfinanciering kunnen ontvangen (*Jardin Majorelle*, *Jardin Essentiel*).

- Deze experimenten hebben steun van de overheid nodig om aan hun wettelijke verplichtingen te voldoen, hun vaste kosten te dekken en een beroep te kunnen doen op gemeenschappelijk gemaakte middelen.

OPPORTUNITeiten

- Nadenken over de gewestelijke steunkaders en hun meerwaarde: ze ontwikkelen als een hefboom voor belastingkwesties en hulp- en financieringsmogelijkheden, en tegelijkertijd de procedures en vereisten vereenvoudigen;
- De overheidsmiddelen gebruiken om commonsinitiatieven te ondersteunen, in het bijzonder door middel van overheidsopdrachten die clausules ten gunste van deze initiatieven bevatten;
- Meer structurele financiering aanbieden, niet gekoppeld aan specifieke projecten. Projectoproepen in verschillende fasen overwegen, met ondersteuning voor het opstellen. Begeleiding voorzien voor kleine structuren;
- De vereisten op het vlak van rapportage vereenvoudigen en collectieven begeleiden bij de rapportage. Experimenteren met andere manieren om de financiering te controleren: rechtvaardiging achteraf, langere deadlines, meer voorfinanciering enz.;

- De financiering van forfaitaire onkosten voor vrijwilligers toestaan, afhankelijk van de ontwikkeling van een beleid over wat wel en wat niet wordt betaald;
- De toegang van commons tot premies en andere overheidssteun vergemakkelijken en de administratieve procedures vereenvoudigen, zoals bouwvergunningen en aanvragen voor de bezetting van openbare ruimten;
- Gebruikmaken van bestaande commoning-diensten in plaats van nieuwe tools te maken en er voorrang aan geven bij het opzetten van begeleiding;
- Ondersteuningsprogramma's voorstellen om de inclusiviteit te versterken, onder meer door een deel van de kosten die daarmee gepaard gaan te dekken en door kaders te ontwikkelen voor samenwerking met de sociale diensten.

LOGISTIEK EN RUIMTEN

Hoewel sommige van de meer gevestigde experimenten hun eigen ruimten bezitten of ruimten huren van particuliere verhuurders, gebruikt de grote meerderheid ruimten die eigendom zijn van overheidsinstanties of beschikbaar worden gesteld via overheidsregelingen. In het laatste geval is er bijna altijd sprake van overeenkomsten voor tijdelijke bezetting.

Hoewel er in het BHG een kader bestaat voor deze bezettingen, met name dankzij de mobilisatie van de commons, wijzen veel spelers op mogelijkheden voor verbetering. Ze willen met name huurders meer zekerheid geven en toegang tot financiering voor de inrichting en aanpassing van de bezette ruimten. Bovendien hebben de experimenten in veel gevallen weinig zicht op wat er met hun project zal gebeuren als de bezetting voorbij is. Deze onopgeloste duurzaamheidskwestie kan hun continuïteit ernstig in het gedrang brengen.

Daarnaast vinden een aantal commonsexperimenten plaats in gedeelde ruimten (*Gilbard* en *Tournevie* in het *Circularium*), terwijl andere zijn georganiseerd rond het delen van een ruimte (*Communa*, *Casa Vesta*, *Micro Factory*, *Level 5*). Deze dynamieken van gedeelde ruimten kunnen het commonsproces versterken en de opkomst van nieuwe experimenten ondersteunen. Het zou de moeite waard zijn om te onderzoeken hoe deze dynamieken rond ruimten kunnen worden ondersteund en versterkt, en hoe nieuwe gedeelde ruimten voor commons kunnen worden overwogen binnen de modaliteiten van gemeenschappelijk bestuur.

Tot slot benadrukten verschillende collectieven het gebrek aan overeenstemming tussen de ruimten die door begeleidende overheidsdiensten worden aangeboden en hun behoeften. Het zou mogelijk moeten zijn om deze behoeften nauwgezet te bepalen, aangezien ze verschillen van die van de hoofdzakelijk commerciële spelers die gewoonlijk door deze diensten worden begeleid.

Wat de logistiek betreft, wijzen veel commons erop dat steun welkom zou zijn voor de administratieve taken die komen kijken bij het runnen van hun organisatie. Ze zouden ook graag meer materiaal en gereedschap ter beschikking hebben.

OPPORTUNITeiten

- Een collaboratieve kaart opstellen van de beschikbare ruimten in Brussel;
- Het kader voor tijdelijke bezetting verruimen: meer zekerheid bieden, de vereisten voor de verhuurders verduidelijken en misbruik bestrijden. Specifieke financiering ontwikkelen om tijdelijke bezettingen voor commonsdoeleinden in te richten. Een tussenpersoon aanstellen om openbare en particuliere eigenaren te benaderen;
- De dynamieken van ruimten als incubatoren ondersteunen, door eerst inzicht te verwerven in hoe ze momenteel werken;
- Een gemutualiseerde ondersteuningsinfrastructuur opzetten op basis van bestaande commonsinitiatieven: software voor management, communicatie, werving en facturatie, groepsverzekeringen, verplichte juridische procedures, toolbibliotheken enz.;
- Mechanismen opzetten om deze experimenten te bestendigen, met name op basis van het ontstaan van grond- of ruimtecoöperaties;
- Openbare ruimten en gebouwen ter beschikking stellen door middel van publieke-commons toewijzingsmechanismen die concurrentie tussen verschillende initiatieven vermijden. De experimenten in de bestudeerde steden kunnen hiervoor inspiratie geven (zie Barcelona in het bijzonder).

BESTUUR

Alle bestudeerde experimenten zijn gebaseerd op democratische bestuursvormen. De manieren waarop dit bestuur is georganiseerd, lopen echter sterk uiteen en weerspiegelen deels zowel de omvang als de mate van institutionalisering van de experimenten.

Terwijl veel experimenten gebaseerd zijn op informele activiteiten (*Jardin Majorelle*, *Jardin Essentiel*), weerspiegelen andere de klassieke werkmethode van de vrijwilligerssector, met een algemene vergadering, een bestuursorgaan en werknemers (*CIRÉ*, *Crédal*).

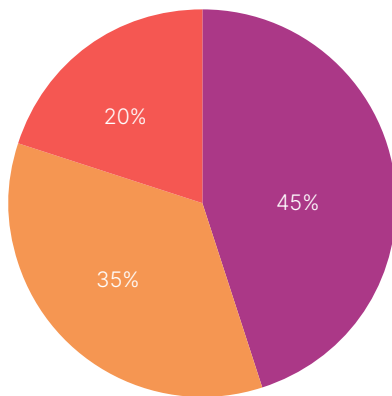
Tot slot zijn veel bestuursvormen geïnspireerd op de waarden van de commons, zoals organisatiemethoden die geïnspireerd zijn op de sociocratie, met banden tussen verschillende kringen en organen (*BEES Coop*, *Communa*, *Level 5*), of modellen van gedeeld democratisch beheer waarbij overheidsinstanties betrokken zijn (*CLT Brussel*). Slechts in uitzonderlijke gevallen zijn de overheden betrokken bij het bestuur van de experimenten.

Een groot aantal experimenten denkt in meer of mindere mate na over hun democratische werking en/of voert besluitvormingsmethoden in die gebaseerd zijn op overeenstemming in plaats van stemming bij meerderheid. Hoewel deze processen intrinsiek verschillen afhankelijk van de situatie en de specifieke aard van de experimenten, zijn meerdere het erover eens dat ze expertise en ondersteuning zouden kunnen gebruiken bij bestuurskwesties.

OPPORTUNITEITEN

- Begeleiding aanbieden om tot een democratischer bestuur te komen. Bij die begeleiding prioriteit geven aan de expertise van de commonsexperimenten;
- Onderzoeken hoe de bestuursexperimenten van de commonsinitiatieven de modellen voor publiek-commons beheer kunnen inspireren.

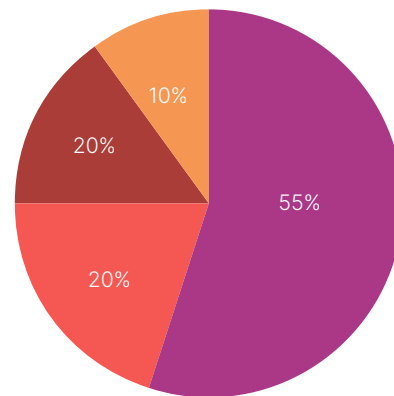
DE GEANALYSEERDE COMMONS IN ENKELE CIJFERS

■ 1960-1983 ■ 2010-2015 ■ 2016-2020

Jaar van oprichting

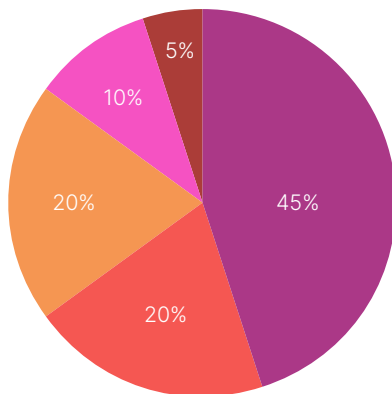
Hoewel sommige organisaties uit de verenigingssector al lang bestaan, dateren veel van de experimenten van de jaren 2010, en vooral van na 2015. Het gaat dus hoofdzakelijk om jonge experimenten.

■ 1 tot 5 ■ 6 tot 15 ■ 30 of meer ■ Niet relevant

Oprichters

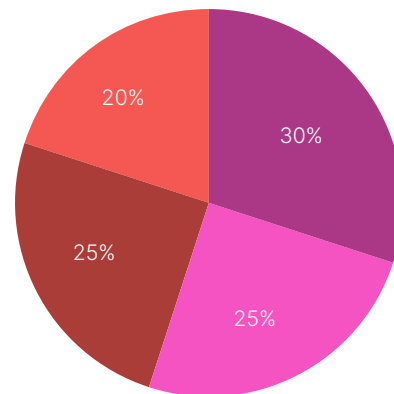
De overgrote meerderheid van de commonsinitiatieven komt voort uit een kleine kern van oprichters.

■ 1 tot 10 ■ 11 tot 100 ■ 101 tot 500 ■ 1000 of meer ■ Niet relevant

Leden

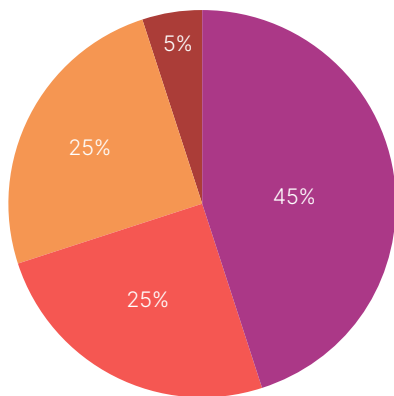
De initiatieven hebben vaak een groot aantal leden.

■ 1 tot 100 ■ 101 tot 1000 ■ 1000 of meer ■ Niet relevant

Begunstigde

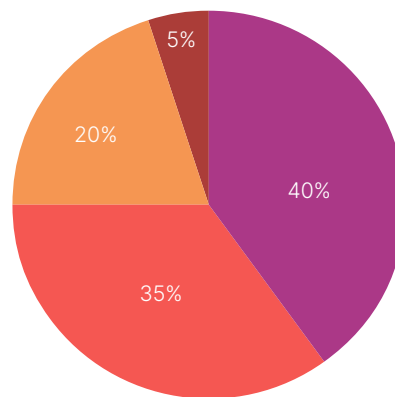
Ook het aantal begunstigden van de commonsexperimenten is verre van verwaarloosbaar. Een aanzienlijk deel bereikt honderden of zelfs duizenden mensen.

■ Vrouwen ■ Mannen ■ Gemixed ■ Niet relevant

Dominant geslacht

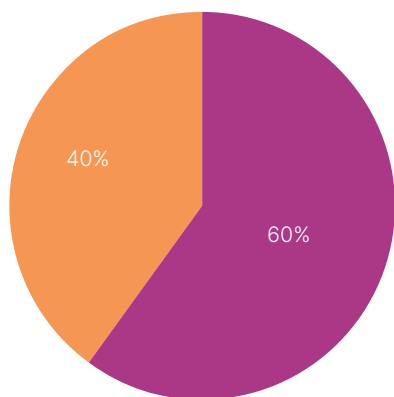
Vrouwen zijn over het algemeen meer vertegenwoordigd in de commonsexperimenten.

■ België ■ Europa ■ Wereld ■ Niet relevant

Oorsprong van deelnemers

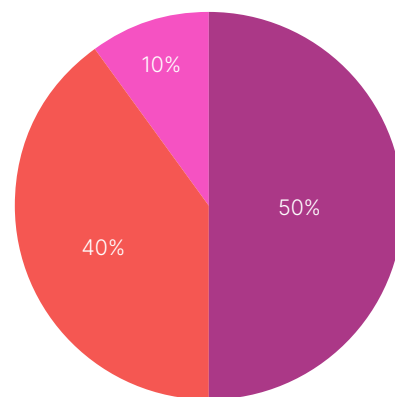
Er is een relatieve mix van afkomsten in de commonsexperimenten, hoewel een meerderheid van Europese afkomst is.

■ Weinig ■ Veel

Diversiteit van deelnemers

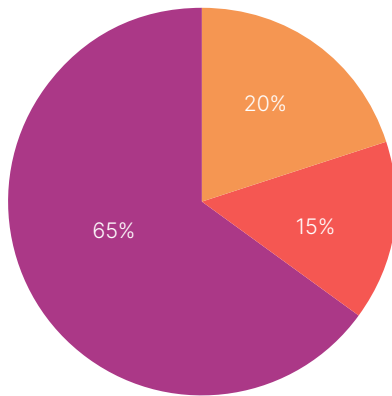
De meeste commonsinitiatieven menen dat ze niet erg divers zijn wat sociale en etnische afkomst betreft.

■ Publiek ■ Privaat ■ Gemixt

Eigendom van de ruimten

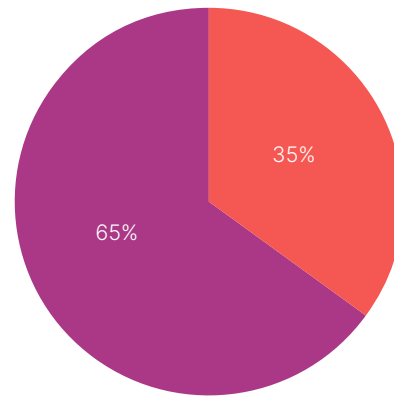
Hoewel de meeste initiatieven werken in ruimten die toebehoren aan privé-eigenaren, moet deze vaststelling worden genuanceerd. Sommige van deze ruimten worden namelijk beschikbaar gesteld via overheidsprogramma's of zijn eigendom van de initiatieven zelf.

■ Eigendom ■ Huur ■ Tijdelijke/precaire bezetting

Type bezetting van de ruimten

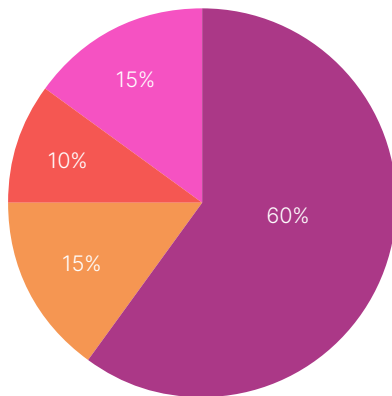
De overgrote meerderheid van de geanalyseerde initiatieven gebruikt hun ruimten op basis van een precair huurcontract voor tijdelijke bezetting.

■ Weinig ■ Veel

Belang van technologie

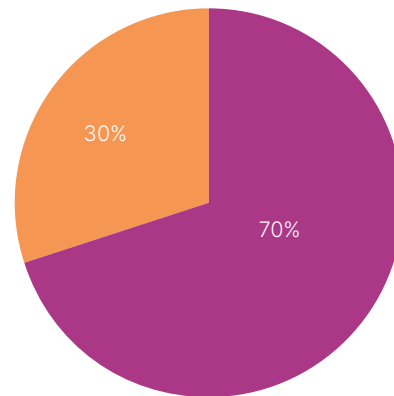
De meeste initiatieven hechten niet veel belang aan het gebruik van technologie.

■ V.Z.W ■ Coöperativen ■ Meerdere entiteiten ■ Zonder formalisering

Rechtspersoonlijkheid

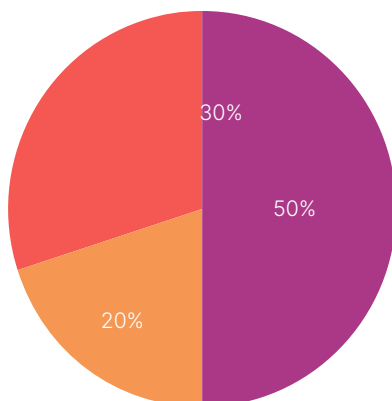
De overgrote meerderheid van de geanalyseerde initiatieven hebben de rechtsvorm van vzw. In de grote meerderheid van de gevallen is dit een pragmatische keuze, omdat de vzw flexibiliteit biedt op het gebied van beheer en vergoeding van vrijwilligers.

■ Ja ■ Nee

Gebruik van overeenstemming

Overeenstemming wordt gebruikt door de overgrote meerderheid van de initiatieven. De mate waarin dit wordt gebruikt, varieert echter afhankelijk van de genomen beslissingen en de betrokken bestuursorganen.

■ Informeel ■ Formeel, af en toe ■ Formeel, regelmatig

Evaluatiepraktijken

De evaluatiepraktijken van de initiatieven variëren sterk. De ene helft evalueert eerder informeel (tijdens teamvergaderingen of anderszins) en de andere helft doet dat op een meer gestructureerde manier (regelmatige evaluatievergaderingen, gerichte evaluaties).

Deel IV Effecteanalyse van de commons in het BHG

STUDIEMETHODIEK

De effectenanalyse van de commons in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest met betrekking tot vier domeinen (sociaal, bestuur, economisch en milieu) werd op drie schalen uitgevoerd: meta (alle geïdentificeerde commons), meso (een selectie van elf representatieve commons) en micro (casestudy van een common met specifieke gegevens). De gegevensbronnen zijn voornamelijk declaratief (interviews) en documentair (activiteitenverslagen, effectenanalyses, andere publicaties).

Voor de punten 'Actielijn 11 – De koolstofvoetafdruk verkleinen' en 'Gedetailleerde casestudy van de effecten van de common Tournevie' werden de milieueffectenbeoordelingen (met name de CO₂-emissies) uitgevoerd op basis van de verstrekte gegevens (bv. oppervlakte van de gehuurde ruimten), die vervolgens werden vermenigvuldigd met emissiefactoren (bv. 650 kg CO₂/m² kantoorruimte, emissies in verband met de bouw). De gebruikte emissiefactoren zijn die van de koolstofbasis van het ADEME. Waar nodig zijn aannames gedaan die in de gedetailleerde analyses worden toegelicht.

METANIVEAU – SAMENVATTENDE ANALYSE VAN DE BELANGRIJKSTE EFFECTEN EN KERNCIJFERS VOOR ALLE IN KAART GEBRACHTE COMMONS

Dit deel van de analyse geeft een overzicht van de kerncijfers, met name het aantal leden van de commons, en de sociale, ecologische, economische (en financiële) effecten die de vertegenwoordigers van de geïnterviewde commons hebben vastgesteld en meegedeeld.

MESONIVEAU – TRANSVERSALE ANALYSE VAN DE SPECIFIEKE EFFECTEN VAN ELF COMMONS

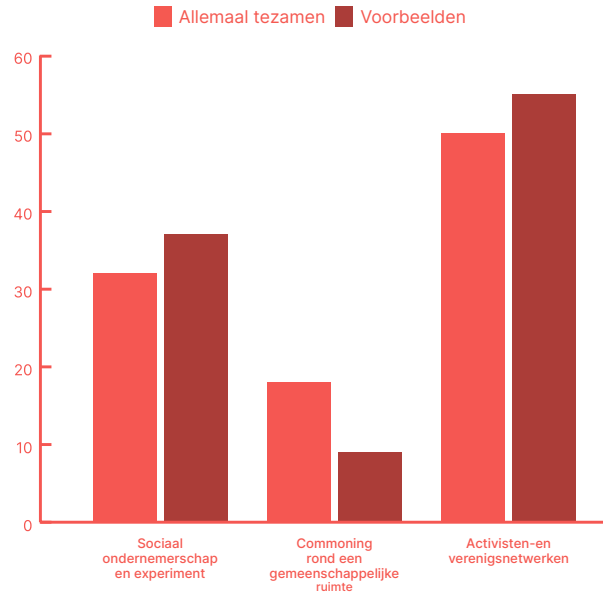
Deze analyse is hoofdzakelijk gebaseerd op een documentenstudie en op interviews met vertegenwoordigers van elf van de in kaart gebrachte commons.

Communs	Activiteitengebieden	Typologieën
Bees Coop	Voeding	Activisten-en verenigingsnetwerken
Communa	Huisvesting/buurdiensten	Activisten-en verenigingsnetwerken
Community Land Trust Bruxelles	Huisvesting	Activisten-en verenigingsnetwerken
Coop IT Easy	IT	Sociaal ondernemerschap en experiment
Jardin Essentiel	Leefmilieu	Commoning rond een gemeenschappelijke ruimte
Casa Vesta	Huisvesting	Activisten-en verenigingsnetwerken
La Passerelle De Brug	Gezondheid	Sociaal ondernemerschap en experiment
Level 5	Cultuur	Activisten-en verenigingsnetwerken
Microfactory	Productie	Sociaal ondernemerschap en experiment
Terre-en-Vue	Landbouw	Activisten-en verenigingsnetwerken
Tournevie	Productie	Sociaal ondernemerschap en experiment

Die elf commons zijn representatief voor de in kaart gebrachte commons wat typologie betreft. Ze vertegenwoordigen echter niet alle experimenten in het

Brussels Gewest, maar alleen die welke actief waren op het moment van de studie en bekend waren bij de auteurs.

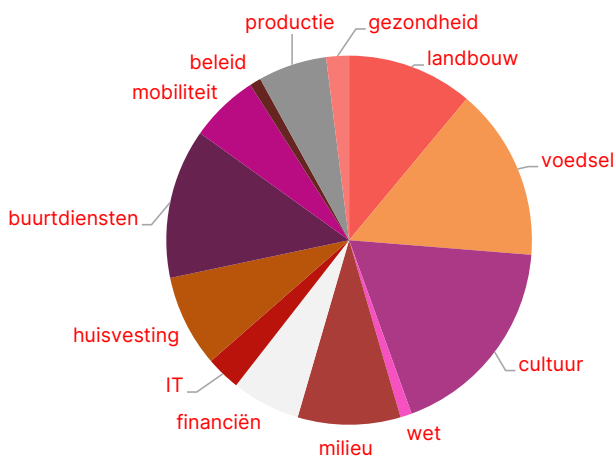
Typologieën van de geanalyseerde Commons

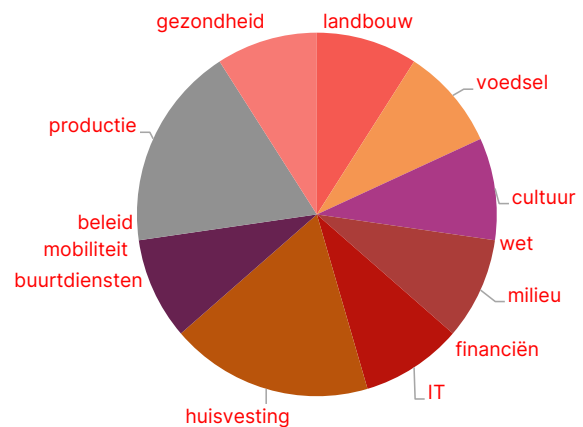
Zoals uit de volgende twee grafieken blijkt, is de steekproef van elf commons representatief voor de meeste activiteitsgebieden, hoewel cultuur, mobiliteit en financiën ondervertegenwoordigd zijn. We merken echter op dat er een zekere permeabiliteit is in termen van activiteitsgebieden. Communa wordt bijvoorbeeld geïdentificeerd als een common die

actief is in de vastgoedsector en in het verlenen van wijkdiensten, maar dient ook als platform voor culturele projecten en is medeoprichter van Casa Vesta, een hoofdzakelijk sociaal project op gewestelijke schaal. La Poudrière is dan weer actief op het gebied van huisvesting maar bevordert ook het hergebruik van apparatuur (circulaire economie).

Domein van 87 commons

Domein van de 11 geanalyseerde commons

MICRONIVEAU – GEDETAILEERDE CASESTUDY VAN DE EFFECTEN VAN DE COMMON TOURNEE

Deze specifieke studie is gebaseerd op de vergelijking van precieze gegevens die verzameld werden via een vragenlijst die werd ingevuld door de leden-gebruikers van het collectief, en op de database van uitrustingen en werktuigen die door de leden worden gedeeld.

METANIVEAU – SAMENVATTENDE ANALYSE VAN DE BELANGRIJKSTE EFFECTEN EN KERNCIJFERS VOOR ALLE IN KAART GEBRACHTE COMMONS

De volgende samengevoegde gegevens hebben betrekking op de 48 commons die hebben deelgenomen aan de 'macro-enquête' met betrekking tot kwantitatieve sociaaleconomische (en financiële) gegevens, verstrekt door de commoners die de commons van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest vertegenwoordigen.

Het gemiddelde jaar van oprichting voor deze commons is 2009. De oudste is opgericht in 1958 (*La Poudrière*) en de meest recente in 2020 (*wAnderCoop*, *Sonian Wood Coop* en *brupower*).

VOORNAAMSTE SOCIALE EN PERSONEELSGEGEVENS

De Brusselse commons tellen meer dan 31.694 burgerleden (148.496 als we de NewB-coöperatieleden meerekenen) en werken met meer dan 1.520 vrijwilligers. Hun activiteiten zijn goed voor de directe tewerkstelling van meer dan 440 werknemers, wat neerkomt op 267 fte's (voltijdsequivalenten).

Enkele toelichtingen zijn op hun plaats om deze gegevens beter te begrijpen:

- ① De 'burgerleden' van de commons zijn mensen die op zeer regelmatige of sporadische basis deelnemen aan een of meer activiteiten van de Brusselse commons. De vrijwilligers zijn de mensen die betrokken zijn bij het bestuur en beheer van de Brusselse commons.
- ② Het cijfer van 31.694 leden is niet uitgesplitst en binnen deze studie hadden we niet de mogelijkheid om de gegevens te kruisen om het aantal 'unieke burgers' vast te stellen. Die oefening zou, samen met de jaarlijkse beoordeling van de toename van het aantal betrokken burgers, de basis kunnen vormen van een toekomstige analyse. Het aantal vrijwilligers is ook niet uitgesplitst en het is heel goed mogelijk dat vrijwilligers in meerdere commons actief zijn.
- ③ Wat het aantal werknemers en fte's betreft, werden de meeste commons aanvankelijk opgericht door vrijwillige burgers (met uitzondering van *Jardin Essentiel*, opgericht door Leefmilieu Brussel en *Coop IT Easy*, waarvan de leden de werknemers zijn). In actielijn 6 van het volgende hoofdstuk gaan we hier dieper op in. Zonder dit oorspronkelijke vrijwilligerswerk zouden de commons zich niet voldoende hebben ontwikkeld om hun huidige omvang te bereiken en zouden er nooit banen zijn geschept rond gemeenschappelijk gestelde middelen.

TOP 10 VAN DE SOCIALE EN PERSONEELSGEGEVENS

De top tien van commons wat het aantal leden betreft, is als volgt, met een gemiddelde van 647 leden/common (NewB niet meegerekend, dat meer dan 116.802 leden heeft).

Leden worden op verschillende manieren gedefinieerd: ze kunnen actief meewerken aan productieactiviteiten (*Micro Factory*) of lezers (*Médor*) zijn.

Commons	Aantal leden
Gezondheidscentrum La Passerelle – De Brug	4500
BOOM Café	4000
Crédal	3700
Repair Together	3000
BEES coop	2800
Médor	2700
Wijkcomité Bezemhoek	2000
Réseau ADES	1000
Community Land Trust Bruxelles	1000
La Ferme du Champ des Cailles	800

De top tien van commons in aantal vrijwilligers is als volgt, met een gemiddelde van 31 vrijwilligers per common. Ook moet worden opgemerkt dat minstens tien commons (meestal coöperaties) zonder vrijwilligers werken.

Commons	Aantal vrijwilligers
wAnderCoop	300
La Ferme du Champ des Cailles	200
Réseau ADES	200
Repair Together	183
Level 5	102
Le Café Solidaire - Rhizomes	50
Brutopia	50
La Poudrière	40
brupower	40
BEES coop	30

De top tien van commons in termen van betaald personeel is als volgt, met een gemiddelde van 8,62 werknemers/common (NewB niet meegerekend).

Commons	Aantal betaalde personen	Aantal fte's
Crédal	70	50
Gezondheidscentrum La Passerelle – De Brug	40	28
Communa	40	22
Médor	30	8
La Ferme du Champ des Cailles	25	12
Tournesol - Zonnebloem	25	17,25
Le Début des Haricots	21	14,45
Community Land Trust Bruxelles	17	15
Repair Together	12	8,5
Terre-en-Vue	10	10

VOORNAAMSTE ECONOMISCHE EN FINANCIËLE GEGEVENS

De totale jaaromzet van de Brusselse commons⁸² bedraagt meer dan € 21.595.000 (NewB niet meegerekend), waarvan € 10.608.000 afkomstig is van subsidies, die in totaal 49% van de financiële inkomsten van de commons uitmaken.

Sommige commons, zoals *BEES Coop*, zijn financieel bijna volledig onafhankelijk van de overheid, terwijl andere, zoals gezondheidscentrum *La Passerelle – De Brug*, voor 100% gesubsidieerd zijn.

De top 10 van commons in termen van omzet illustreert zowel de diversiteit van de uitgevoerde activiteiten als de verschillende niveaus van financiële onafhankelijkheid van de commons ten opzichte van de overheid.

Commons	Omzet	Subsidies	Subsidies/omzet
Crédal	4.523.268 €	2.226.874 €	49%
BEES coop	4.173.152 €	125.195 €	3%
Gezondheidscentrum La Passerelle – De Brug	3.000.000 €	3.000.000 €	100%
Tournesol Zonnebloem	1.222.000 €	1.128.000 €	92%
Community Land Trust Bruxelles	1.101.783 €	936.516 €	85%
Communa	1.073.043 €	847.704 €	79%
Terre-en-Vue	952.763 €	483.597 €	51%
Le Début des Haricots	948.289 €	787.080 €	83%
La Poudrière	700.000 €	10.000 €	1%
Médor	462.000 €	66.666 €	14%

Wat de financieringsbronnen betreft, zijn alle (13) geanalyseerde commons met een grote afhankelijkheid van de overheid (aandeel subsidies/omzet hoger dan of gelijk aan 51%) uitsluitend gestructureerd als vzw, met uitzondering van *Community Land Trust Brussels (CLTB)*, dat zowel een vzw als een stichting van algemeen nut heeft.

Daarentegen hebben de meest onafhankelijke commons (aandeel subsidies/omzet tussen 0% en 24%) juridische structuren die voornamelijk gebaseerd zijn op een coöperatie (9). Slechts twee organisaties met een hoge mate van onafhankelijkheid (14% voor *Le Pain Levé* en 1% voor *La Poudrière*) hebben een vzw-structuur.

Bovendien houden sommige commons, zoals *Fair Ground*, er een diversificatiestrategie op na (aandelen van de coöperatie, obligaties, proxileningen, leningen bij de Koning Boudewijnstichting, fondsenwerving, bankleningen en subsidies) waardoor de missie van de coöperatie volledig financieel onafhankelijk kan worden uitgevoerd.

MESONIVEAU – TRANSVERSALE ANALYSE VAN DE SPECIFIEKE EFFECTEN VAN ELF COMMONS

De specifieke analyse van de effecten van de volgende elf commons belicht een aantal bevindingen en transversale kenmerken met betrekking tot de ecosysteemeffecten van de commons op de burgergemeenschap, de staat, de bedrijven en andere commons. Er worden ook banden vermeld met verschillende andere in kaart gebrachte commons die de macro-enquête van de studie hebben beantwoord.

ACTIELIJN 1 • DE ECONOMIE TRANSFORMEREN EN OPNIEUW INPASSEN BINNEN DE PLANETAIRE EN SOCIALE GRENZEN

Transformeren met de wil om te emanciperen: De commons delen de wens om de productie- en uitwisselingsmethoden in hun werkgebied te veranderen ten opzichte van conventionele economische actoren die in dezelfde sectoren actief zijn. In de productiesector dient Micro Factory als coöperatief platform voor makers om stedelijke productie opnieuw uit te vinden; in de gezondheidssector zet het wijkgezondheidscentrum De Brug – La Passerelle in op medische preventie, met name voor doelgroepen met een laag inkomen; CLTB geeft toegang tot kwaliteitsvolle huisvesting en beschermt deze tegen vastgoedspeculatie⁸³ dankzij de ingenieuze collectieve methode van de blijvende vergrendeling⁸⁴; in de voedseldistributie verbindt BEES Coop lokale producenten in de korte keten met burgers die betrokken zijn bij het operationele en strategische beheer van de winkel.

Streven naar een deugdzame economie: We zien ook een bereidheid bij de commoners om hoge normen te ontwikkelen en toe te passen, die veel verder gaan dan de bestaande regelgeving en de praktijken van spelers in de conventionele economie. Dit gebeurt zowel op milieugebied (de agro-ecologische erfdiensbaarheid van Terre-en-Vue, de zware renovaties of nieuwbouw van CLTB) als op sociaal gebied (*Casa Vesta*, CLTB), om hun impact in deze gebieden te vergroten. De commoners creëren de experimentele velden voor een economische transitie die zowel de mens als de natuur in stand houdt en regeneert.

ACTIELIJN 2 • IMMATERIËLE HULPBRONNEN DELEN, BESCHERMEN EN DOORGEVEN

Delen en beschermen: De immateriële middelen die worden gecoproduceerd binnen commons, zoals *Coop IT Easy* (programmeercodes), *Molenbike* (via de software *Coopcycle*) en *Micro Factory* (technische diagrammen en kennis), worden vrij gedeeld en/of gedefinieerd volgens de Creative Commons-principes⁸⁵. Deze omschrijven een waaier aan mogelijkheden om de rechten en plichten voor het delen en gebruiken van kennis opnieuw uit te vinden, in tegenstelling tot het auteursrecht in privébedrijven. Dit principe maakt het gemakkelijker om samenwerkingen aan te gaan en/of bijdragen te leveren om deze hulpmiddelen te verbeteren. Door ook de vrije toegang tot kennis en uitvindingen aan te moedigen, bevorderen de commons het behoud en zelfs de bescherming van hulpbronnen, met name dankzij hun redundantie.

Kennis doorgeven: De ontwikkeling van kennis zoals die van brupower over de aard en het gebruik van elektriciteit en over de sociale energiecontext in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is een belangrijke uitdaging voor de commons als ze hun vermogen om vrij te denken en te handelen willen vergroten. Kennis en expertise worden gedeeld om meer soortgelijke initiatieven mogelijk te maken en ervoor te zorgen dat deze kennis blijft voortbestaan dankzij gedeelde praktijken. We vinden dit idee bij CLTB, dat het model in Europa wil ontwikkelen⁸⁶, bij Communa, dat een netwerk van platformen voor tijdelijke huisvesting heeft opgezet (*Social Temporary Use Network*) en bij *Micro Factory*, dat het delen van kennis tussen makers faciliteert.

Opleiding en sensibilisering als werkwijze: De meeste commons bieden opleidingen aan voor hun vrijwilligers (om de continuïteit van de activiteiten van de commons te waarborgen), maar ook voor hun leden. Het kan gaan om zeer gespecialiseerde opleidingen zoals die van Micro Factory of Jardin Essentiel, of meer algemene opleidingen zoals die van Réseau ADES om zelfbeheer aan te moedigen, maar ook om bewustmakingsactiviteiten zoals die van Fair Ground Brussels over het recht op degelijke huisvesting, of die van Tournesol-Zonnebloem om via evenementen, bezoeken en stages concrete ecologische acties onder de aandacht te brengen in het kader van bewustmakingswerk.

Tournevie en *Jardin Essentiel* bieden toegankelijke opleidingen aan (naar schatting hebben gelijkwaardige opleidingen in de privésector een commerciële waarde van minstens € 7.000 per jaar voor 1.000 personen).

Terre-en-Vue heeft sinds het begin ook 300 coöperatieleden opgeleid (tweedaagse opleiding). In 2021 organiseerde CLTB 57 projectgroepbijeenkomsten van twee uur voor bewoners en werden 100 mensen opgeleid. Micro Factory organiseert cursussen over het gebruik van de machines (vijf cursussen van twee uur per week met vier personen, d.w.z. 80 personen per maand). *Level 5* organiseert (vaak gratis) bezoeken en presentaties voor scholen. Vorig jaar organiseerden ze er 8, die in totaal meer dan € 800 konden hebben gekost.

ACTIELIJN 3 • SOCIALE INNOVATIE BEWERKSTELLIGEN EN SOCIALE ONRECHTVAARDIGHEID BESTRIJDEN

Sommige commons vullen de openbare sociale diensten echt aan door flexibel te innoveren om de meest kwetsbare bevolkingsgroepen te helpen⁸⁷:

Casa Vesta elpt vrouwen en hun kinderen in precaire situaties. In 2022 boden ze onderdak en steun aan veertien vrouwen, die 500 m² deelden voor hen en hun kinderen (meer dan twintig personen in totaal). Voor de context: 10% van de Belgische gezinnen zijn eenoudergezinnen⁸⁸, waarvan 86% wordt geleid door een vrouw⁸⁹. 28,6% van de eenoudergezinnen bevindt zich “in een situatie van materiële en sociale ontbering”⁹⁰.

De Brug - La Passerelle biedt zorg- en preventiediensten van hoge kwaliteit aan kansarme groepen: Meer dan 50% van hun 4.500 patiënten leeft onder de armoedegrens (tegenover 30% in Brussel), terwijl een kwart van de Brusselse gezinnen om financiële redenen minder naar de dokter gaat (volgens Statbel⁹¹ bedraagt het gemiddelde jaarlijkse huishoudbudget voor gezondheidsdiensten in Brussel € 1.661). Als we kijken naar de inkomenskwintielen van de Belgische bevolking, zegt 6,7% van de mensen met een laag inkomen dat hun behoeften aan medisch onderzoek of medische behandeling niet worden vervuld om financiële redenen. Hiermee heeft België het derde hoogste percentage van alle EU-landen⁹².

Preventie is een essentiële hefboom voor zowel de gezondheid als de begroting, aangezien 80%⁹³ van de zorgaanvragen verband houdt met chronische ziekten, waarvan 50% wordt beïnvloed door de levensstijl. De WHO beveelt aan om 3% van het budget voor gezondheidszorg toe te wijzen aan preventie, terwijl dat in België momenteel 2% is⁹⁴.

De medische zorgverlening op basis van forfaits, zoals het gezondheidscentrum *De Brug - La Passerelle* toepast, houdt in dat het van het RIZIV een vast jaarlijks bedrag per patiënt ontvangt, dat alle zorgen van de patiënt in het gezondheidscentrum dekt. Patiënten kunnen gratis op consultatie en betalen alleen de bijdrage aan een ziekenfonds. Een

groot voordeel van *De Brug - La Passerelle*, naast de zorgverlening, is het netwerk dat het centrum creëert rond geïsoleerde mensen. Het gezondheidscentrum verlaagt niet alleen de financiële drempels, maar ook de drempels voor kwetsbare patiënten door hen in hun wijk zelf aan te spreken en actief betrokken te zijn bij verschillende activiteiten en overlegplatformen in de lokale gemeenschappen.

Community Land Trust Brussel richt zich ook op gezinnen met een laag inkomen. Volgens hun effectenrapport van 2020 “zou het gemiddeld besteedbaar inkomen per gezin bij CLTB € 16.857,39 per persoon bedragen. Dat is meer dan € 2.000 minder dan het Brusselse gemiddelde, dat op € 18.901 staat”⁹⁵. Het is duidelijk dat het gemeenschappelijk maken van de grond waarop woningen worden gebouwd, die 25%⁹⁶ van de waarde van een appartement vertegenwoordigt, een van de belangrijke hefbomen is om de drempel voor toegang tot degelijke, kwaliteitsvolle huisvesting te verlagen. Fair Ground Brussels helpt ook om betaalbare woningen te creëren (achttien eenheden).

Communa biedt ook tijdelijke huisvesting aan meer dan 100 gezinnen en helpt mensen in moeilijkheden om er weer bovenop te komen. Het belang van een dergelijke organisatie blijkt uit het feit dat alleen al in 2020, met de gezondheidscrisis, het aantal daklozen in Brussel met 27% is gestegen⁹⁷. *Communa* biedt deze mensen niet alleen een plek om te wonen, maar stelt hen ook in staat om (opnieuw) sociale banden te smeden door collectief beheer van de ruimten door de bewoners te bevorderen en door het ontstaan van sociale initiatieven aan te moedigen.

De meerderheid van de commons re-integreert de sociale externaliteiten, waardoor de verwerkingskosten voor de staat indirect worden verlaagd, zoals aangegeven in actielijn 13 – Verlaging van de verwerkingskosten voor externaliteiten door de overheid.

ACTIELIJN 4 • DE BIODIVERSITEIT BESCHERMEN EN DE NATUURLIJKE HULPBRONNEN REGENEREREN

De handvesten en statuten van de commons zijn erop gericht de milieu-externaliteiten te re-integreren en precieze ambities en doelstellingen vast te stellen met betrekking tot het behoud en herstel van natuurlijke ecosystemen, die essentieel zijn voor het leven op aarde, om zo het bestaan van de gemeenschappelijk gestelde hulpmiddelen te verlengen en aan te tonen dat het mogelijk is om de huidige entropische trend te keren. Bijvoorbeeld:

Telen en de bodemkwaliteit regenereren met *Terre-en-Vue*: regels die moeten worden nageleefd in de agro-ecologische erfdienstbaarheid; verbod op het gebruik van synthetische chemicaliën; de bodem-

vruchtbaarheid mag niet afnemen; een bruto minimum van 50 kg stikstof per hectare per jaar enz. De bodem van de grond die dankzij *Terre-en-Vue* wordt bebouwd, zal dus aan bodemkwaliteit winnen, met een herstel van de bodemvruchtbaarheid.

Door ongeveer 70.000 bomen te planten in en rond Brussel is Bûmplanters een aantal milieu-uitdagingen aangegaan, waaronder het verhogen van de natuurlijke CO₂-vastleggingscapaciteit van het Brussels Gewest. Ze hebben ook de ruigte van Neder-over-Heembeek omgevormd tot een vruchtbare voedingsbodem voor natuur en cultuur en het ecologisch educatief park *Bûmparck Van Praet*.

Het collectief *Jardin Essentiel*, waarvan de activiteiten het bioritme van de tuin volgen, draagt ook bij tot de verbetering van de bodemkwaliteit en de vermindering van externaliteiten en overlast (zoals minder grondverzakkingen naar de rotonde onder de common).

Door haar productieve activiteit en ecologische begrazing op een oppervlakte van 80.000 m² helpt de *Ferme du Chant des Cailles* ook de bodemkwaliteit te behouden en de koolstof die in de aarde is opgeslagen in de vorm van humus te verbeteren.

Le Champ-à-Mailles (Maison verte et blauw) blaast de stadslandbouw in Neerpede nieuw leven in door tuinders te vestigen op braakliggende of weinig gebruikte gronden. Deze common organiseert ook evenementen en werkt aan het bewustzijn over biodiversiteit en duurzame voeding.

Het agro-ecologische model van *Le Début des Haricots* maakt het mogelijk om gewassen te verbouwen met een beperkte impact op het milieu en tegelijkertijd de biodiversiteit te bevorderen.

Zaden voor bestuivers kweken en verspreiden: *Jardin Essentiel* is in de eerste plaats een ruimte voor biodiversiteit en een zaadtuin: de zaden van inheemse planten die het goed doen in een stedelijke omgeving groeien in de beschermde openbare ruimte, zodat de zaden gedeeld kunnen worden met buurtbewoners om de diversiteit te vergroten en bestuivers te laten (over)leven in de stad. In 2022 oogstte de tuin 1.503,13 gram zaden (1.914,3 gram in 2021).

Het behoud van het Zoniënwoud volgens de principes van de FSC-certificering is een van de prioriteiten van *Sonian Wood Coop*, dat ervoor wil zorgen dat de bosrijdommen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest vooral lokaal worden gebruikt, in plaats van naar China te vertrekken. Het *Wijkcomité* Bezemhoek helpt het Zoniënwoud, dat dicht bij het collectief ligt, te respecteren door middel van bewustmaking en een aantal gemeenschapsprojecten zoals stadslandbouw.

De druk op het milieu verminderen, in het bijzonder door afval te verminderen: Met haar activiteiten

draagt *La Poudrière* bij aan het hergebruik en het vermijden van afval. Met hun gereedschap kunnen gebruikers van de *Micro Factory* of *Tournevie* voorwerpen repareren of nieuwe maken van bijvoorbeeld hergebruikt hout.

De voetafdruk van productieve activiteiten verkleinen: *Micro Factory* zorgt ervoor dat de activiteiten van de makers minder plaats innemen. Voorheen huurden ze als fysiek geïsoleerde zelfstandigen individuele ruimten van 100 tot 200 m², terwijl nu 10 m² per persoon volstaat. De relatie is dus omgekeerd evenredig: de individuele ruimten worden kleiner, terwijl makers hun activiteiten nog flexibeler kunnen voortzetten en zelfs verder ontwikkelen.

Zo verminderen ze de druk op de grond in de Brusselse hoofdstad en herstellen ze het evenwicht tussen bebouwde grond en grond waarop de biodiversiteit zich kan ontwikkelen en haar ecosysteemdiensten aanbieden (luchtkwaliteit, waterdoorlaatbaarheid en filtering enz.).

ACTIELIJN 5 • JURIDISCHE EN TECHNOLOGISCHE ECOSYSTEMEN TOT STAND BRENGEN TEN GUNSTE VAN LEVENSVATBARE COMMONS EN PARTICIPATIEF BESTUUR

Hoewel de structuur en waarden van coöperaties het dichtst bij die van de commons liggen, gebruiken deze laatste in de praktijk in vergelijking met de formele kaders zeer soepele juridische structuren om hun activiteiten te organiseren:

Doordat ze geen wettelijke structuur hebben, kunnen commons zoals *Jardin Essentiel* hun culturele en sociale activiteiten ontwikkelen op gronden die toebehoren aan het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en de Koninklijke Schenking, zonder veel beperkingen.

Een rechtspersoonlijkheid is dan weer noodzakelijk voor activiteiten die verband houden met de gezondheidszorg, waarvoor een regelgevend kader geldt, en met financiële stromen gekoppeld aan de sociale zekerheid (via de mutualiteiten). Hetzelfde geldt voor commerciële activiteiten (*BEES Coop*) of grondactiviteiten op lange termijn (*Terre-en-Vue* en *CLTB*).

Sommige commons combineren verschillende juridische structuren (vzw/coöperatie). Zo maakt *Micro Factory* een onderscheid tussen de gemeenschappelijk gemaakte uitrustingen (in een vzw) en de productieve activiteiten (in een coöperatie). *Terre-en-Vue* gebruikt maar liefst drie juridische structuren: een vzw om de evenementen van de beweging te financieren via een subsidie, een coöperatieve vennootschap die erkend is als sociale onderneming en gefinancierd wordt door de coöperatielieden (aandelen) om de landbouwgrond te kopen en te verhuren aan de landbouwers, en een stichting die gefinancierd wordt

door donaties (in contanten en in natura: grond). Deze laatste ondersteunt de vereniging en de coöperatie op de lange termijn.

Een veelheid aan juridische structuren om complexe uitdagingen aan te gaan: *Crédal* bestaat uit twee coöperaties (voor de financiële activiteiten (leningen) enerzijds en het beleggingsfonds Change anderzijds) en drie afzonderlijke vzw's om drie verschillende en complementaire missies uit te voeren. De begeleidende afdeling werd eerst opgericht om de verenigingen te helpen.

Geen enkele conventionele juridische structuur: Hoewel de laatste hervorming van het wetboek van vennootschappen de rechtsvormen in termen van bedrijfs- of winstdoeleinden gladstrijkt, gebruikt geen van de geanalyseerde commons de rechtsvormen (nv, bvba) die uitsluitend worden gebruikt door bedrijven die actief zijn in de conventionele economie.

Naast de wettelijke kaders die zijn aangepast aan de waarden en activiteiten van de Brusselse commons, biedt Nubo een technologisch en ethisch kader, met online diensten die de privacy respecteren, online opslagruimte (cloud) en een elektronisch adres (e-mail) dat burgers zelf kunnen controleren.

De coöperatie *Nubo* wil toegankelijk zijn, terwijl de structuur toch voldoende gefinancierd kan worden. Vijf gigabyte volstaat voor veel toepassingen en het is mogelijk om deze ruimte te vergroten tegen een zo eerlijk mogelijke prijs. Deze structuur is ontstaan uit de samenwerking van zes andere oprichtingsstructuren die elkaar aanvullen en ook actief zijn in het creëren van een meer ethische en verantwoorde cyberspace, zoals: Abelli (een Belgische vereniging die

vrije software promoot), Cassiopea (opleidingen voor verschillende doelgroepen en denkoefeningen over digitale hulpmiddelen), Domaine Public (een Brussels hostingbedrijf), Nestor (diensten voor webdesign, lay-out en grafisch ontwerp), Neutrinet (hulpmiddelen om de privacy op het internet te beschermen en self-hostingoplossingen) en Tactic (hostingoplossingen, oplossingen voor IT-asset management, webdesign en implementatie van tools).

ACTIELIJN 6 • KWALITEITSVOLLE TEWERKSTELLING ONDERSTEUNEN EN DEGELIJKE DIRECTE EN INDIRECTE BANEN CREËREN

Het meeste werk van de commons wordt verdeeld tussen werknemers en vrijwilligers. Het merendeel van de commons werd aanvankelijk opgericht door vrijwillige burgers (met uitzondering van *Jardin Essentiel*, opgericht door Leefmilieu Brussel en *Coop IT Easy*, waarvan de leden de werknemers zijn). De eerste activiteiten van die vrijwilligers hebben het mogelijk of zelfs noodzakelijk gemaakt om banen te creëren. Zonder dit eerste vrijwilligerswerk zouden er nooit banen zijn geschept rond gemeenschappelijk gestelde middelen. Het aandeel vrijwilligers varieert sterk: *Jardin Essentiel* draait bijvoorbeeld volledig op vrijwilligers (naar schatting € 150.000 aan vrijwilligerswerk per jaar), terwijl alle coöperatieleden van *Coop IT Easy* worden betaald. De meeste commons bestaan echter uit een mix van werknemers en vrijwilligers.

Zoals de tabel hieronder laat zien, creëren de geanalyseerde commons netto meer banen dan het aantal vrijwilligers dat actief is in de dagelijkse activiteiten.

Commons	Betaald personeel (in fte)	Vrijwilligers (gewerkte uren 'omgezet in fte's')
Terre-en-Vue	10	3
Micro Factory	3,2	1
La Passerelle	28	0
Communa	22	9
Casa Vesta	1,1	1
CLTB	15	3
BEES coop	6	30
Coop IT Easy	6,5	0
Tournevie	1,2	2,5
Level 5	1	2,7
Jardin Essentiel	0	2,6
Totaal	94	54,8

De elf geanalyseerde commons creëren zowel directe banen (voornamelijk om hun structuren te coördineren), met bijna 100 fte's, als indirecte banen. Het is een professionaliseringsproces dat begint bij burgerinitiatieven die banen creëren. Enkele voorbeelden:

Terre-en-Vue ondersteunt landbouwers door hen de kans te bieden hun landbouwgrond uit te breiden, hen in contact te brengen met andere landbouwers, hen een ruimte te geven waar ze over hun bekommernissen kunnen praten enz. Aangezien de 180 hectare die *Terre-en-Vue* heeft aangekocht 40 boerenbedrijven ondersteunt met gemiddeld twee fte's per bedrijf, draagt de common indirect bij aan het creëren van ongeveer 80 fte's.

Micro Factory creëert niet alleen 3,2 directe fte's, maar ondersteunt ook de 50 makers – professionele leden – door hun kosten met een factor 17 (!) te verlagen (€ 50 voor leden van *Micro Factory* tegenover minstens € 85098 per maand voor een zelfstandige in Brussel), door hun behoefte aan individuele ruimte te verminderen (100-200 m² als zelfstandige tegenover 10 m² per persoon bij *Micro Factory*), en door hen een plek te geven om te netwerken en kennis te delen.

Deze mutualisering brengt ook een aantal systemische voordelen met zich mee, met name wat betreft de druk op de grond voor dezelfde activiteit (zie actielijn 4), en bevordert een betere levenskwaliteit. Dankzij de lagere huurkosten vermindert hun dagelijkse druk, hun 'break-even-punt' dat vooral verband houdt met de terugbetaling van leningen. Volgens een onderzoek uitgevoerd door *Micro Factory* beschouwen de makers dit voordeel als een prioriteit in hun leven, waardoor ze een beter evenwicht kunnen vinden tussen hun privé- en beroepsleven, en vooral gemakkelijker vakantie kunnen nemen.

De Brug - La Passerelle: in totaal stelt het gezondheidscentrum 40 mensen tewerk (28 fte's), onder wie 25 gezondheidswerkers (artsen, tandartsen, kinesisten, verpleegkundigen, psychologen enz.) en 15 voor coördinatie, administratie, onderhoud enz.

Communa: naast de 40 directe banen heeft *Communa* meer dan 260 ondernemers in staat gesteld om aan de slag te gaan. Veel structuren hadden niet kunnen starten zonder de ruimten van *Communa*. Deze zijn zeer betaalbaar qua prijs, flexibel qua timing en ook belangrijke netwerkbronnen voor beginnende structuren. In 2021 werd 1/5 tot 2/5 van de tijd van het team op vrijwillige basis gepresteerd.

Micro Factory

Verschillende commons, waaronder *Le Début des Haricots*, dragen ook bij aan de professionele integratie door mensen op te leiden in het kader van artikel 60-overeenkomsten. Eerlijke handel staat eveneens centraal in de principes van de Brusselse commons. Zo bieden *wAnderCoop*, *BEES Coop* en *Boom Café* fairtradeproducten aan.

ACTIELIJN 7 • EEN SOLIDE CIRCULAIRE EN LOKALE ECONOMIE ONTWIKKELEN

Verschillende commons integreren deugdzame circulaire praktijken, d.w.z. praktijken die helemaal bovenaan staan op de 'ladder van Lansink'⁹⁹. Die ladder bepaalt de circulaire prioriteiten, met als hoofddoel afvalhulpbronnen te herdenken, verminderen, hergebruiken, herstellen of hervaadigen.

BEES Coop verkoopt voornamelijk biologische en lokale producten. Uit een vergelijking op basis van prijsnoteringen in verschillende biologische supermarkten, uitgevoerd door het team van *BEES Coop*, blijkt dat de producten 20% goedkoper worden verkocht dan in andere biologische voedingswinkels. Dat is een grote besparing voor de 4.000 coöperatieleden die zich ermee voeden, en betekent ook dat de bestellingen bij lokale producenten en landbouwers stabiel blijven.

Circulaire praktijken: *CLTB* integreert zoveel mogelijk duurzame en circulaire bouwoplossingen in hun woningen. Hun gemiddelde EPB is A. Dit helpt ook om de kosten voor gezinnen met een laag inkomen te beperken. Daarnaast promoot *CLTB* in hun opleidingen voor bewoners het delen van middelen, duurzame mobiliteitsoplossingen en een efficiënt gebruik van hun passieve woning.

Verschillende commons richten zich ook op een zuinig gebruik van essentiële hulpbronnen zoals water (*Les Etats Généraux de l'eau in Brussel*). *L'Echappée* bevordert de recuperatie van regenwater, terwijl *Communa* tonnen onverkocht voedsel recupereert. Energie is de kernactiviteit van *brupower*, maar ook een rode draad in het ontwerp van huisvesting bij *CLTB* en *Fair Ground*, en een aandachtspunt in de praktijken van *Coop IT Easy*. De meeste activiteiten van hun klanten worden uitsluitend via kabelnetwerken uitgevoerd, waardoor het gebruik van energieverstrijdende mobiele netwerken wordt verminderd.

Gemeenschappelijk maken van materiaal en gereedschap: *Micro Factory* maakt gereedschap gemeenschappelijk (voor meer dan € 100.000 aan materiaal), net als *Level 5*. *La Poudrière* maakt keukens, een wasruimte en ateliers gemeenschappelijk, terwijl *Tournevie* meer dan € 76.000 aan gereedschap gemeenschappelijk maakt en nieuwe aankopen door particulieren beperkt. In tegenstelling tot verhuurorganisaties die winst nastreven, kunnen leden het gereedschap zo veel gebruiken als ze willen en is de

toegang meer open. Bovendien hoeven gereedschappen die slechts af en toe worden gebruikt, niet nieuw te worden aangeschaft of kan de aankoop worden uitgesteld. Particulieren kunnen bijvoorbeeld af en toe een fietskar gebruiken dankzij de leenregeling van *Remarquable*.

Molenbike en *BEES Coop* delen operationele software met hun peers (in België voor *BEES Coop*, via de software ontwikkeld door *Coop IT Easy*) en op Europese schaal voor *Molenbike* via de federatie *CoopCycle*¹⁰⁰). Door de vrij ontwikkelde en gedeelde open source software gemeenschappelijk te maken, wordt deze robuuster. Het verlaagt ook de kosten en zorgt voor een zekere mate van concurrentie tegenover hun concurrenten die actief zijn in de conventionele economie, maar de sociale en milieu-externaliteiten niet re-integreren. Er is ook een onderlinge uitwisseling van codes, praktijken en informatie tussen structuren.

Circulaire economische modellen implementeren: Sommige commons ontwikkelen economische activiteiten door de principes en praktijken van circulaire economische modellen toe te passen en de negatieve externaliteiten van de conventionele markteconomie te re-integreren. Een voorbeeld is *Tournevie*, dat de principes van de functionaliteits- en samenwerkingseconomie toepast, door (in sommige gevallen hergebruikte) (semi-)professionele gereedschappen en apparatuur te delen. Ze bevorderen en garanderen hun (predictieve) reparatie en beperken de consumptie van onnodige verbruiksgoederen door het gebruik van gereedschappen te heroverwegen.

Ook *Remarquable* past deze principes toe via een fietskarverhuurdienst, met abonnementen van één tot twaalf maanden. Arlette moedigt eveneens het delen en gebruiken van collectieve uitrusting aan in plaats van individueel eigendom.

Sonian Wood Coop verkoopt FSC-gecertificeerd hout uit het Zoniënwoud, onder meer voor meubelproductie. De coöperatie biedt ook een assortiment massief hardhouten vloerbedekkingen waarvan de terugkoopprijs gegarandeerd is op het moment van de verkoop, dankzij de kwaliteit van het aangeboden hout en het herbewerkingsproces dat is ontwikkeld om gerecupereerd parket een nieuw leven te geven.

De levensduur verlengen: Elke week repareren de commoners van *Tournevie* gereedschap, dat ze gebruiken totdat het tot op de draad versleten is. Zo verlengen ze de levensduur maximaal. Ze zetten ook echt in op gereedschap van professionele kwaliteit. Ze hebben bijvoorbeeld al twee keer de koolborstel vervangen op een van hun schuurmachines, die normaal gesproken 200 uur meegaat. *Repair Together* bevordert de overdracht van knowhow en sociale cohesie via reparatiewerkplaatsen, in het bijzonder voor afgedankte elektrische en elektronische apparatuur (AEEA).

In tegenstelling tot bedrijven met winstoogmerk, die de voorkeur geven aan de aankoop van nieuw materiaal om het af te schrijven, is een deel van het startkapitaal van de commons (machines, gereedschap) tweedehands. Dat is met name het geval voor *Micro Factory* en *Tournevie*. Van de 286 elektrische gereedschappen van *Tournevie* is 3% kapot gerecupereerd, 50,5% tweedehands gekocht/gerecupereerd en 46,5% nieuw gekocht. Ploef heeft een weggeefwinkel ontwikkeld waar uitrustingen kunnen worden gedoneerd en gedeeld binnen de gemeenschap.

Hergebruiken en recyclen: *La Poudrière* is sinds 1976 actief in een aantal sectoren: textiel, metalen, schroot, hout, papier en karton, evenals AEEA. Al die sectoren vergen kennis en strikte praktijken op het gebied van beheer van gevaarlijk afval. Met hun activiteiten op het vlak van hergebruik en recyclage helpen ze de inzameling van deze afvalhulpbronnen in het Brussels Gewest te optimaliseren. *Gilbard* en *Green Fabric* gebruiken bij voorkeur lokale hergebruikte materialen voor hun verschillende creaties.

Repareren, hergebruiken: Met de ter beschikking gestelde gereedschappen kunnen de leden van *Micro Factory* of *Tournevie* voorwerpen repareren of nieuwe maken van bijvoorbeeld hergebruikt hout. Daarnaast zijn sommige gereedschappen van *Tournevie* en *Micro Factory* zelf ook hergebruikt. *Tournevie's* eerste machine (een cirkelzaag) werd geschonken door een professional omdat hij kapot was. De vrijwilligers repareerden hem met € 50 aan reserveonderdelen en sindsdien is hij 160 keer uitgeleend. Wat afval had kunnen zijn, werd dus gerepareerd om de levensduur te verlengen.

Het afvalvolume verkleinen: *La Poudrière* voorkomt dat voorwerpen worden weggegooid door een nieuwe levenscyclus mogelijk te maken. Bij Level Five wordt hergebruik aangemoedigd, in het bijzonder door de recuperatie van hout aan het einde van een tentoonstelling of artistieke installatie en het hergebruik ervan door de kunstenaars in de gemeenschap. Bij *Tournevie* kun je ijzerwaren (schroeven enz.) in bulk kopen, zodat je precies de hoeveelheid kunt kopen die je nodig hebt (en zelfs het overschot terugbrengen), in plaats van verpakt in kleine hoeveelheden zoals in doe-het-zelfwinkels.

Gemeenschappelijk gebruik bij Tournevie

Tournevie deelt bijna 1.200 gereedschappen. Gemiddeld worden ze meer dan zes keer per jaar verhuurd, hoewel ongeveer honderd favorieten meer dan vijftien keer per jaar worden verhuurd, voor periodes van een of twee weken. Cirkelzaag, decoupeerzaag, klopboormachine, schuurmachine, industriële stofzuiger: de populairste gereedschappen zijn al meer dan 120 keer verhuurd sinds de dienst in 2015 werd geopend. Zonder *Tournevie* zouden sommige van deze gereedschappen gekocht zijn voor een kleine klus (percentage te bepalen met de enquête), en verder het grootste deel van hun tijd in een vergeten hoekje van een garage hebben doorgebracht.

Door gereedschappen gemeenschappelijk te maken, worden ze veel vaker gebruikt. Dat beperkt de consumptie van nieuwe boren (besparing van de metalen enz. en de energie die nodig is om deze gereedschappen te produceren) en uiteindelijk de hoeveelheid afval, aangezien er minder gereedschappen worden weggegooid.

De details van de analyses zijn te vinden in deel IV van de effectenanalyse.

ACTIELIJN 8 • HOLISTISCHE DIENSTEN ONTWIKKELEN TER ONDERSTEUNING VAN DE VEERKRACHT

Verscheidene van de geanalyseerde commons zijn sociaal innovatief¹⁰¹ door concrete, holistische antwoorden voor te stellen

- gebaseerd op gedeelde (im)materiële middelen
- voor problemen waarvoor noch de staat, noch de privésector, noch de vrijwilligerssector voldoende doeltreffende oplossingen bieden. Het betreft problemen in de basis van de piramide van Maslow¹⁰² in verband met veiligheid, gezondheid, huisvesting, voeding en sociale banden.

Commons als *De Brug – La Passerelle* en *La Casa Vesta* benaderen patiënten/leden vanuit een 360 gradenaanpak, wat hun veerkracht bevordert, in tegenstelling tot oplossingen die geïsoleerd worden bedacht en geïmplementeerd.

De Brug – La Passerelle is voorbeeldig in de toepassing van het handvest van de Gezondheidscentra¹⁰³ betreffende de preventieve en globale benadering van patiënten.

Door vrouwen onderdak te bieden en gedurende een jaar te begeleiden, geeft *Casa Vesta* hen het vermogen om te handelen terug. Ze kunnen loskomen van hun situatie waarin ze van alles waren beroofd en niet in

staat waren om zelfstandig activiteiten uit te voeren. Het doel is om hen ervan bewust te maken dat ze zich niet langer in een positie bevinden waarin ze diensten kunnen ontvangen of oplossingen vragen, maar dat ze initiatief moeten nemen en hun eigen problemen moeten oplossen, weliswaar met de steun van een ecosysteem.

Hun tijd bij *Casa Vesta* stelt hen in staat om hun administratieve zaken op orde te krijgen, huisvesting te vinden en de arbeidsmarkt te betreden, terwijl ze hun zelfvertrouwen en gevoel van eigenwaarde terugkrijgen. De diensten van *Casa Vesta* zijn gratis voor de begunstigden, maar ze moeten wel spaargeld opzijzetten, d.w.z. een percentage van hun inkomen om de opstartkosten van hun toekomstige nieuwe woonsituatie te betalen.

La Poudrière en *Brutopia* vangen mensen op die 'gewond zijn door het leven', geven hen een nieuw doel, creëren sociale banden en organiseren activiteiten voor wederzijdse hulp.

Verskillende Brusselse commons ontwikkelen specifieke activiteiten om migranten te verwelkomen en te ondersteunen, zoals *Ploef* (met meertalige voorstellingen) of het *Wijkcomité Bezemhoek*, dat zijn wijkactiviteiten ontwikkelt rond de waarden van solidariteit.

Cuisines de Quartier verbetert de toegang van mensen die in armoede/financiële onzekerheid leven tot kwaliteitsvoedsel en deugdzame distributienetwerken door technische middelen, ruimten, tips en collectieve financiële middelen te bundelen en door aan te sluiten bij deugdzame toeleveringssystemen.

Met andere initiatieven, zoals een ontmoetingsplaats voor ouders in dezelfde wijk, slaagt de common *Arlette* erin om de sociale cohesie te verbeteren.

Andere commons vergemakkelijken de toegang tot grond (*Terre-en-Vue*) of vastgoed (*CLTB*) en halen deze van de speculatieve markt.

Terre-en-Vue vergemakkelijkt de toegang tot grond voor agro-ecologische projecten, vooral in Wallonië, en helpt ook kwaliteitsvoeding te promoten voor de Brusselse gezinnen, die hoofdzakelijk afhankelijk zijn van geïmporteerde landbouw, vooral uit Wallonië en Vlaanderen. Zoals de Ellen MacArthur Foundation aangeeft in haar rapport¹⁰⁴ *Cities and circular economy for food*: de ontwikkeling van een peri-urbaan hinterland is een sleutelfactor in het versterken van de voedselsoevereiniteit van grootsteden zoals het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Terre-en-Vue werkt samen met zijn Nederlandstalige tegenhanger *De Landgenoten*, die actief is in Vlaanderen. In een studie van Sytra (*transition of food systems, UCLouvain*) staat dat "het aanbod [de voedselproductie] van het Brussels Hoofdstede-

lijk Gewest duidelijk onvoldoende is om aan de Brusselse vraag naar fruit, groenten, aardappelen, eieren en zuivelproducten te voldoen, aangezien de globale graad van voedselautonomie voor deze vijf producten 0,3% bedraagt"¹⁰⁵. Die graad is hoger dan 100% voor bijna alle producten als we de leveringen van de Waalse en Vlaamse landbouw meerekenen.

CLTB koopt en deelt terreinen om woningen op te bouwen, waarvan de doorverkoopprijs is begrensd. Zo halen ze deze eigendommen uit de speculatieve markt, waardoor gezinnen met een laag inkomen een degelijke woning kunnen kopen.

De particuliere markt is ontoegankelijk voor deze gezinnen met een laag inkomen. Sinds 2000 is de prijs van een gemiddelde woning in Brussel verdriedvoudigd tot meer dan € 300.000¹⁰⁶. Hetzelfde geldt voor de huurprijzen.

Het alternatief van sociale huisvesting is ook problematisch, met meer dan 50.000 gezinnen op de wachtlijst voor sociale huisvesting in Brussel¹⁰⁷. *CLTB* huisvest momenteel slechts 115 gezinnen, wat een heel klein aandeel is vergeleken met de behoeften van 50.000 gezinnen, maar het laat zien dat een ander model mogelijk is om deze essentiële uitdaging aan te gaan.

De vooruitzichten zijn veelbelovend en gezien de voorbeelden van steden als Oslo, waar 40%¹⁰⁸ van de woningen in handen is van huurderscoöperaties, kunnen we hopen dichterbij het doel te komen als er steun voor dit model wordt ontwikkeld. Dat zou de vastgoedspeculatie in Brussel beperken, evenals de gentrificatie, die ons dichterbij de vastgoedsituatie van steden zoals Londen zou kunnen brengen¹⁰⁹. Ook daar komen Community Land Trusts tot stand volgens hetzelfde mechanisme, met aanzienlijke ecosystemische effecten, zowel op sociaal niveau als wat het milieu betreft (ontwikkeling van passieve woningen).

Het rapport over armoede in België¹¹⁰, dat Itinera in 2022 heeft gepubliceerd, stelt dat de groepen die het minst kwetsbaar zijn voor armoede degenen zijn die een eigen woning bezitten, terwijl slechts 1% van de gezinnen in het eerste deciel van de bevolking een eigen woning bezit. De woningprijzen, die in België bijzonder sterk gestegen zijn, maken het moeilijker voor mensen met een laag inkomen om huiseigenaar te worden. Mensen in precarie omstandigheden vinden het daarom erg moeilijk om een eigen woning te bezitten, wat hun situatie nog erger maakt. *CLTB* geeft gezinnen met een laag inkomen de kans om een eigen woning te kopen en een kapitaal op te bouwen dat ze aan hun kinderen kunnen doorgeven.

89% van de eigenaren van een *CLTB*-woning is het eens met de stelling 'Ik heb controle over mijn huisvestingssituatie'¹¹¹.

Terre-en-Vue koopt gronden voor landbouwers om ze uit de speculatieve markt te halen (gemiddelde kostprijs van een hectare landbouwgrond in Wallonië: € 37.011¹¹². Deze is de afgelopen jaren sterk gestegen om vervolgens begin 2022 met 1,4% te dalen). Naast tarifaire belemmeringen is er een probleem met de beschikbaarheid van grond in Wallonië en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Door hulpbronnen gemeenschappelijk te maken, verminderen de commons de druk op de natuurlijke hulpbronnen en daarmee de afhankelijkheid van niet-hernieuwbare hulpbronnen. Dit delen van materiële middelen in combinatie met het delen van kennis maakt de systemen veerkrachtiger.

De commons zijn ook wendbaar en effectief in het beheren van crisissituaties¹¹³, die in de toekomst waarschijnlijk vaker zullen voorkomen en complexer zullen worden. Casa Vesta biedt tijdelijke huisvesting en begeleiding voor vrouwen in een crisissituatie. De Brug – La Passerelle behandelt mensen ‘gratis’ met een preventieve en globale aanpak. Zoals uitgelegd in actielijn 3, betreft het bovendien doorgaans mensen in preciaire situaties die niet systematisch naar het gezondheidscentrum zouden komen als de diensten niet gratis waren. Micro Factory en het netwerk van makers waren sinds de allereerste dagen van de coronacrisis in het bijzonder betrokken bij de productie van beschermde medische voorzieningen, waardoor het mogelijk was om binnen enkele uren de eerste oplossingen aan te bieden voor medische centra en andere eerstelijns spelers in het beheer van deze crisis.

We zien dat de commons het mogelijk maken om de behoefte aan hoge inkomens te verminderen en tegelijkertijd de individuele biocapaciteitsgrenzen te respecteren. Dankzij Micro Factory kunnen makers hun kosten verlagen, wat betekent dat ze het rustiger aan kunnen doen in plaats van altijd hard te werken om de kosten te dekken. Bovendien zijn ze minder afhankelijk van bijvoorbeeld banken.

De commons creëren sterk gediversifieerde systemen die zijn ontkokerd en onderling verbonden met andere commons, verenigingen, coöperaties, overheden en privébedrijven.

ACTIELIJN 9 • EEN BASIS EN SPRINGPLANK BIEDEN VOOR ANDERE INITIATIEVEN

Veel commons ondersteunen en dragen bij aan het opzetten van andere initiatieven op het gebied van sociale economie. Dat geldt met name voor *Coop IT Easy*, *Tournevie*, *Communa*, *CLTB*, *Terre-en-Vue* en *Jardin Essentiel*. En zoals we eerder al vermeldden, leggen de commons minder beperkingen op dan bijvoorbeeld *citydev.brussels*.

CLTB stelt enkele van zijn leegstaande ruimten ter beschikking van andere initiatieven uit de sociale

economie, voor een geschatte totale oppervlakte van 2.435 m². Die ruimten worden gebruikt voor cultuur, verenigingen, sociale restaurants enz. De besparingen die deze initiatieven zo doen, worden geschat op € 147.000.

Terre-en-Vue heeft 180 hectare grond gekocht om 40 boerderijen te ondersteunen, waardoor deze boerderijen ⅓ meer grond hebben. De grond die de bestaande boerderijen hebben aangekocht en de omringende grond die *Terre-en-Vue* heeft aangekocht om ze te ondersteunen, vertegenwoordigt in totaal 600 hectare. De gemiddelde prijs van een hectare landbouwgrond in Wallonië is € 37.011¹¹⁴ (cijfer van 2022). Als we een snelle brutoberekening maken zonder rekening te houden met inflatie, heeft *Terre-en-Vue* al voor ongeveer € 6.661.980 aan landbouwgrond gekocht, waardoor de toegangsdrempel voor (nieuwe) boeren is verlaagd.

Zoals uitgelegd in actielijn 6, heeft *Communa* meer dan 260 ondernemers geholpen hun eigen initiatieven te lanceren. Ter vergelijking met een openbare instelling die ook dit soort steun zou kunnen bieden op het vlak van huisvesting, legt *Communa* minder dwingende verplichtingen op dan bijvoorbeeld *citydev.brussels*. Die instantie richt zich voornamelijk op andere soorten ondernemers door bepaalde voorwaarden te stellen voor de tijdelijke bezettingen¹¹⁵ (altijd beperkt tot maximaal twee jaar, betrokkenheid van de gemeentelijke overheid enz.) en voor de toegang tot haar goederen¹¹⁶ (criteria voor activiteit en tewerkstellingsdichtheid, met te respecteren ratio's). Kandidaten moeten al een zeker gewicht hebben in de sector, wat de makers van *Micro Factory* bijvoorbeeld niet hebben.

Level Five biedt een antwoord op de moeilijkheden die kunstenaars ondervinden om een pand te huren tegen betaalbare prijzen. Buiten de commons delen de meeste kunstenaars ‘grote ruimten’, maar onder economische druk (minstens € 15 per m²). Een studio van 20 m² kost bij *Level Five* € 140 per maand, plus een bijdrage van € 20 per persoon. Dat is ongeveer 50% minder dan het ‘betaalbare aanbod’ op de conventionele markt.

Dankzij de oprichting van *Médor* konden de coöperaties *Dioxyde de Gambettes*, *Rayon 9* en *Coursiers Wallons* zich zodanig structureren dat ze een koeriersdienst konden aanbieden in heel Franstalig België. Via haar financiële activiteiten genereert *Fin'Common* indirecte effecten die verband houden met de investeringen in de projecten die door de coöperatie worden gefinancierd.

Commons kunnen ook overheidsprojecten initiëren en/of een unieke dienst leveren die soms moeilijk te vinden of zelfs onbestaande is op de conventionele markt, en zo beantwoorden aan een zeer gerichte vraag tegen een voordelige prijs-kwaliteitverhouding. Bijvoorbeeld:

Jardin Essentiel leverde de zaden voor de oprichting van het Vegetalab (gemeentelijke kwekerij in Vorst). Het verdeelt ook gemiddeld 200 zakjes (1-2 g) zaad per jaar onder particulieren en andere initiatieven.

Tournevie heeft opleidingen gegeven over het gebruik van kettingzagen aan een team dat verantwoordelijk is voor de groene ruimten in Schaarbeek. Hierdoor konden deze gemeentewerkers een goedkopere opleiding volgen dan in de privésector, die bovendien perfect op hun behoeften was afgestemd, zonder dat ze zich buiten Brussel hoefden te verplaatsen. *Tournevie* heeft in samenwerking met *FIX Brussel* ook opleidingen voor professionele re-integratie verzorgd en is betrokken bij de bouw van stadsmeubilair (bijvoorbeeld de bouw van banken en schaaktafels voor de Pierre Marchantbrug in Anderlecht).

Andere organisaties zoals *Pool Is Cool* en *Collectif Baya* gebruiken het gereedschap van *Tournevie* om hun projecten te ontwikkelen. De vzw *Remorquable* is gevestigd in de werkplaatsen van *Tournevie*. De vereniging gebruikt 30 m² om de fietskarren op te slaan, herstellingen te doen enz. en deelt het bouw-/metaalatelier van 150 m² met (semi-)professioneel materiaal van *Tournevie*.

Level Five ondersteunt meer dan 100 Brusselse kunstenaars door ateliers ter beschikking te stellen, met programma's voor artistieke ontwikkeling, ondersteuning en belangenbehartiging voor kunstenaars in Brussel.

Al deze voorbeelden wijzen op sterke partnerschappen tussen verschillende commons en het ecosysteem van spelers die bijdragen aan het algemeen welzijn. Ze tonen ook aan dat er potentieel is voor de ontwikkeling van andere vormen van synergie vanuit de Brusselse commons.

ACTIELIJN 10 • GEDEELD BESTUUR EN PEER-TO-PEERPRINCIPES BEVORDEREN

Commoners betrekken bij het bestuur: De verplichtingen en stimulansen voor de leden om bij te dragen aan het bestuur van de commons verschillen van common tot common. Dankzij deze diversiteit aan bestuursvormen kunnen commons die werken met kwetsbare doelgroepen hun leden bij het bestuur betrekken zonder verplichtingen op te leggen die onrealistisch zijn vanwege hun levenssituatie.

Sommige commons met economische activiteiten (productie, distributie) eisen dat leden deelnemen aan het beheer van de common. Dat is bijvoorbeeld het geval bij *BEES Coop* en *Micro Factory*. Deze vorm van verplicht vrijwilligerswerk moedigt de toepassing aan van de 'ontwerpprincipes' voor goed commonsbestuur volgens Elinor Ostrom¹¹⁷ en helpt de 'Tragedie van de commons'¹¹⁸ te vermijden.

Level Five heeft een andere manier om leden te betrekken bij het beheer van de common. Ze bieden namelijk een incentive aan, d.w.z. korting op de huur van de studio, voor wie de rol van locatieverantwoordelijke op zich neemt. Die verantwoordelijken hoeven niet alles te doen, maar staan wel in voor de zelforganisatie van de locatie.

Communa tracht de beste balans te vinden tussen de hulp die de organisatie zelf biedt bij het beheer van de ruimten en het zelfbeheer van deze ruimten door de gebruikers. Ze hebben een document dat bepaalt wat iedereen moet doen (schoonmaken, de planten water geven, de keuken versieren, deelnemen aan bijeenkomsten, bijdragen aan de gemeenschappelijke pot voor eten en een eenmalige of terugkerende bijdrage leveren aan de locatie enz.).

De principes van de peer-to-peereconomie toepassen: Sommige commons, waaronder *Micro Factory*, passen ook de principes en regels toe van de echt collaboratieve P2P-economie¹¹⁹, zoals beschreven door o.a. Michel Bauwens:

- Het systeem staat open voor alle bijdragers en alle vormen van bijdragen, gebaseerd op het principe van equipotentialiteit (iedereen kan deelnemen en iedereen heeft een bepaalde vaardigheid op een of ander gebied);
- Alle *commoners* kiezen de module(s) waaraan ze gaan werken, buiten de regels om;
- Het systeem is anti-credentialistisch, er is geen diploma vereist om een taak op zich te nemen, hoewel sommige machines wel opleiding/begeleiding vereisen (voornamelijk om veiligheidsredenen);
- De kwaliteit en inclusie van het werk worden meestal achteraf bepaald;
- Er is geen hiërarchische structuur, maar eerder een informele meritocratische structuur;
- De toewijzing van middelen impliceert niet noodzakelijk een directe wederkerigheid tussen individuen, maar alleen tussen de individuen en de collectieve middelen.

ACTIELIJN 11 • DE KOOLSTOFVOETAFDRIJK VERKLEINEN

Door producten te delen, helpen commons de koolstofintensiteit ervan te verminderen. Er kunnen meerdere hefbomen worden geactiveerd:

De consumptie van koolstofarme producten (ter vervanging van conventionele producten) draagt bij aan een lagere uitstoot: *BEES Coop* voedt 4.000 mensen met lokaal, seizoensgebonden voedsel, waardoor de voedingsgerelateerde CO₂-uitstoot met 25% afneemt. Dat komt overeen met een besparing van 2.350 ton CO₂ per jaar (vergeleken met een conventioneel dieet zonder deze common).

Minder behoefte aan vervoer door te herlokaliseren. De productie en distributie van lokale goederen vervangen namelijk producten op de markt die een grotere transportimpact hebben (vrachtvervoer). Dat geldt voor *BEES Coop*, *Sonian Wood Coop* en *Terre-en-Vue*. *Sonian Wood Coop* stelt bijvoorbeeld voor om hout van het Zoniënwoud in Brussel te bewerken, in plaats van het naar China exporteren. In 2022 werd dankzij deze common 600 m³ hout, ofwel 60 containers, niet naar China geëxporteerd, wat gelijk staat aan 54 ton minder CO₂-uitstoot. *BEES Coop* en *Terre-en-Vue* promoten lokale voeding en verminderen zo de uitstoot die gepaard gaat met het transport van geïmporteerde voedingsmiddelen in traditionele supermarkten.

Gedeelde materiële goederen (zie actielijn 7) vervullen eenzelfde behoefte met minder middelen. Bij *Micro Factory* worden de gereedschappen bijvoorbeeld gedeeld door 120 leden, waarvan er 50 ze voor professionele doeleinden gebruiken. Als elke professional zijn/haar eigen gereedschap had moeten kopen, zou er volgens een voorzichtige schatting minstens 700 ton CO₂ zijn uitgestoten om ze te produceren (het equivalent van 200 van Parijs naar New York en terug). De commons hebben deze uitstoot dus vermeden.

Het delen van ruimte vermindert de gemiddelde hoeveelheid benodigde ruimte: in een coworkingruimte zoals *Level Five* worden de gemeenschappelijke ruimten (vergaderzalen, keukens, toiletten, technische ruimten enz.) gedeeld door meerdere gebruikers. Als elke huurder zijn eigen ruimte zou hebben, zou dit naar schatting 20 tot 30% meer oppervlakte beslaan. De vermeden uitstoot bedraagt 780 ton CO₂ (de oppervlakte die gebruikt zou zijn zonder de common).

Tijdelijke bezetting van ruimte, zoals toegepast door *Communa*: plaatsen bezetten die anders ongebruikt zouden zijn, heeft een positieve invloed op het milieu, afhankelijk van een aantal factoren. Aan de ene kant moet men zich afvragen of de gebruikers een andere ruimte zouden hebben bezet als deze plek niet beschikbaar was, dan wel of de activiteit gekoppeld is aan de kans om deze plek te gebruiken. Als het een noodzaak is en geen kans, dan vermindert tijdelijke bezetting de behoefte aan gebouwen (en dus de druk op nieuwbouw) en kunnen de bijbehorende emissies worden vermeden. Anderzijds zou een leeg gebouw weinig of helemaal niet verwarmd zijn. Het gebruik zorgt dus voor extra uitstoot (die hoog kan zijn in het geval van tijdelijke bezetting in afwachting van renovatie).

Maar zelfs bij een EPB F (300 kWh/m²) is de jaarlijkse uitstoot bij gebruik 7,5 keer lager dan de uitstoot die gekoppeld is aan het bouwen van een nieuw gebouw (550 kg CO₂/m²). Met andere woorden, een tijdelijke bezetting van minder dan zeven jaar bespaart CO₂, als het gebruik noodzakelijk is en niet uitgelokt.

Het verlengen van de levensduur van voorwerpen, of het nu gaat om de IT-apparatuur van *Coop IT Easy* of de gereedschappen van *Tournevie* en *Micro Factory*, verlaagt de uitstoot die gepaard gaat met de productie van nieuwe voorwerpen.

Koolstofopvang, met *Sonian Wood Coop* en *Terre-en-Vue*: Met een duurzaam beheer van het Zoniënwoud en de productie van timmerhout (dat koolstof opslaat en niet verbrand wordt) kan koolstof worden opgeslagen in het hout.

Voor het volume dat *Sonian Wood Coop* verdeelt, werd 135 ton koolstof vastgelegd in 2022.

Terre-en-Vue maakt het mogelijk om 1 tC per jaar extra op te slaan in de bodem dankzij de 600 hectare die ze wijden aan beheerslandbouw (hypothese gebaseerd op de ALDO-tool van het ADEME), d.w.z. 2.200 ton vastgelegde CO₂ per jaar.

ACTIELIJN 12 • DE ECONOMISCHE MODELLEN IN VRAAG STELLEN

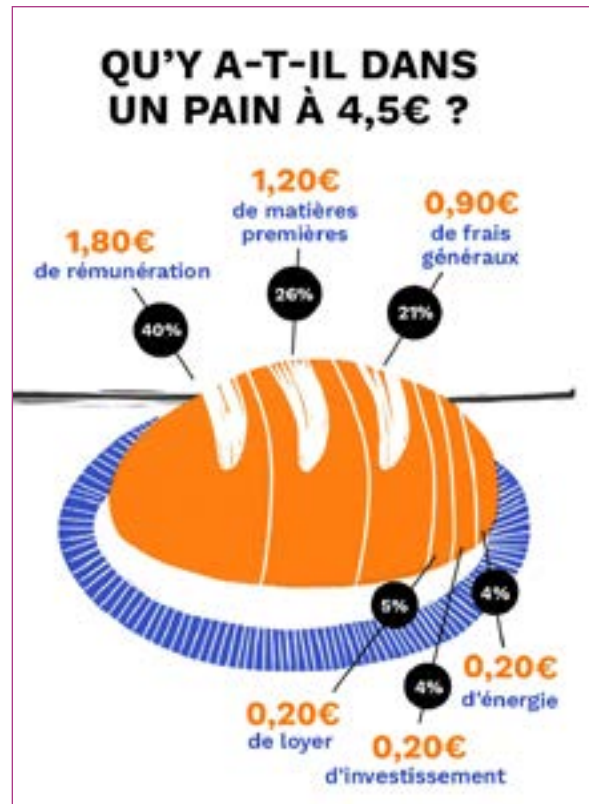
De kosten en de behoefte aan hoge inkomsten verlagen. Winst is geen doel op zich voor *commons* en de structurering van de activiteiten en hun bedrijfsmodellen leiden van nature naar een lager break-evenpunt, waardoor de druk om winst te maken afneemt. Gemeenschappelijk gebruik (zie actielijn 7) is zeker een van de belangrijkste hefboomen, evenals een spaarzaamheidsfilosofie, waarbij alleen de middelen worden gebruikt die echt nodig zijn.

Diversificatie van inkomsten: de commons hebben zeer diverse financieringsbronnen (subsidies, abonnementen, opleidingen, verkoop enz.). Hieronder volgt een meer gedetailleerde analyse van de commons waarvoor we gedetailleerde gegevens over hun inkomsten konden krijgen.

Hoe meer een common betrokken is bij commerciële activiteiten, hoe onafhankelijker hij is van subsidies. Het omgekeerde is ook waar: hoe meer sociale of milieu-externaliteiten een common heeft, hoe groter het aandeel subsidies in zijn omzet.

Experimenteren met een andere vorm van economie: binnen de commons vinden economische uitwisselingen plaats via andere dynamieken dan in de conventionele economie. Sommige commons, zoals *Le Pain Levé*, experimenteren met een gediifferentieerd prijssysteem¹²⁰: aan de kassa kiest elke klant de paarse prijs (= de basisprijs, 100%), de blauwe prijs (80%) of de oranje prijs (110%). Om het systeem zichzelf te laten financieren, zijn er voor elk brood dat verkocht wordt tegen de blauwe prijs, twee oranje broden nodig om tot een gemiddelde te komen dat rond de paarse prijs ligt.

Deze aanpak is bijzonder zinvol in de wijk waar de bakkerij is gevestigd: een wijk tussen Sint-Joost en Schaarbeek, waar een vrij arme bevolking met een migrantenachtergrond woont. Het is echter ook een veranderende wijk, waar steeds meer mensen uit de middenklasse en bevoorrechte klasse komen wonen.

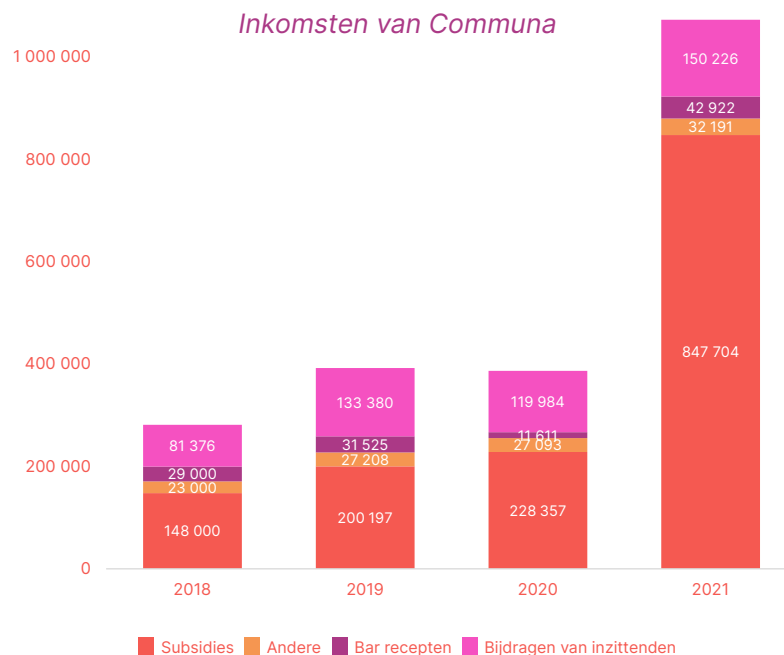

Ervaringsuitwisselen over gedifferentieerde prijzen bij Le Pain Levé.

• *Communa*

In 2021 was er een sterke wens om de uitbreiding van de structuur te ondersteunen.

Dankzij de hogere subsidies in 2021 kon *Communa* de vergoeding van haar werknemers verhogen, die voorheen het grootste deel van hun tijd vrijwillig werkten, en haar impact op het ecosysteem in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest vergroten.

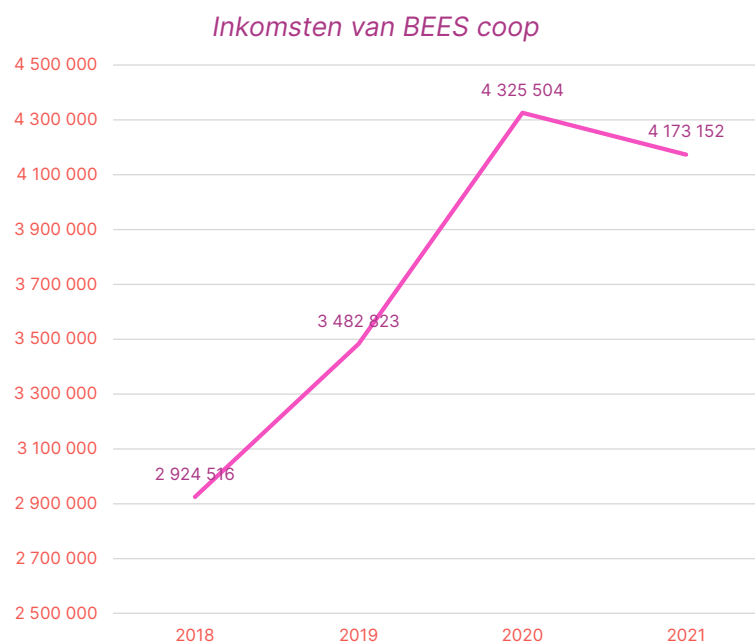

• *BEES coop*

De cijfers in de grafiek zijn de totale inkomsten in € per jaar. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen zelffinanciering en subsidies, aangezien deze laatste sinds 2018 nooit meer dan 2,5% van de totale omzet vertegenwoordigden. De meeste omzet komt van de verkoop in de coöperatieve supermarkt.

We zien sinds 2018 een sterke groei in de inkomsten (gemiddeld groeipercentage = 13%).

De omzetgroei van meer dan 20% tussen 2018 en 2019 wordt verklaard door een toename van het aantal coöperatielieden en vooral door de stijging van het gemiddelde mandje per coöperatielid.

De grotere stijging in 2020 (+24% ten opzichte van 2019) is te wijten aan de coronacrisis, toen alleen de supermarkten mochten open blijven. Dit verklaart ook de lichte daling die volgde in 2021, met de heropening van de restaurants, markten enz. en dus minder aankopen in winkels. Eveneens belangrijk is dat de coöperatie *BEES Coop* niet alleen bijdraagt aan een behoorlijk inkomen voor de producenten, maar ook artikelen aanbiedt die gemiddeld 20% goedkoper zijn dan in andere winkels die biologische producten verkopen.

• *Coop IT Easy*

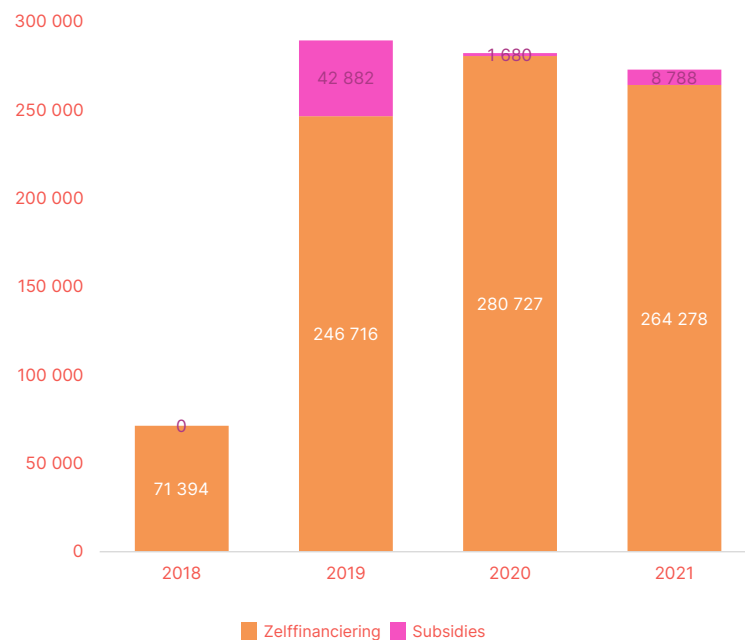
Net als bij *BEES Coop* merken we dat de inkomsten van *Coop IT Easy* heel weinig afhangen van subsidies. Het overgrote deel van hun inkomsten komt uit ondersteuningscontracten en hosting. Sinds 2018 heeft *Coop IT Easy* 3.618 uur gewerkt en € 320.000

gefactureerd voor hun coöperatieve supermarkt-kanten. In totaal hadden ze 57 klantenstructuren in 2021 (inclusief *BEES Coop*), allemaal uit de sociale economie.

De inkomsten van *Coop IT Easy* zijn tussen 2018 en 2019 meer dan verdrievoudigd en daarna relatief stabiel gebleven. De lichte daling van de totale omzet in 2020 wordt verklaard door het einde van een subsidie voor het Synergie-project, die ze in 2019 hadden gekregen. De zelffinanciering is die twee jaar wel gestegen.

De daling van de inkomsten in 2021 is het gevolg van veranderingen binnen het team en ziekteverzuim, evenals het uitstellen naar 2022 van inkomsten voor ondersteuningscontracten en hosting. In voorgaande jaren had dit uitstel alleen betrekking op de ondersteuningscontracten, niet op de hosting.

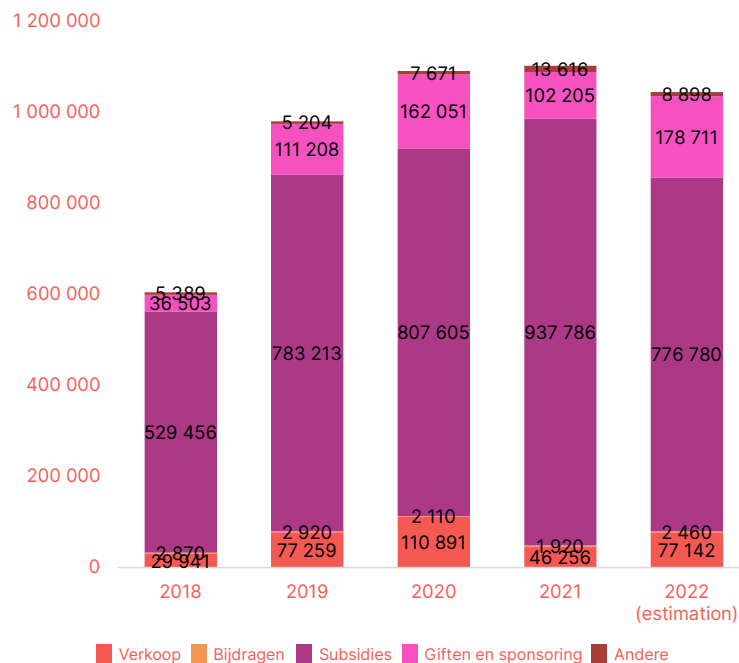
Inkomsten van COOP IT Easy

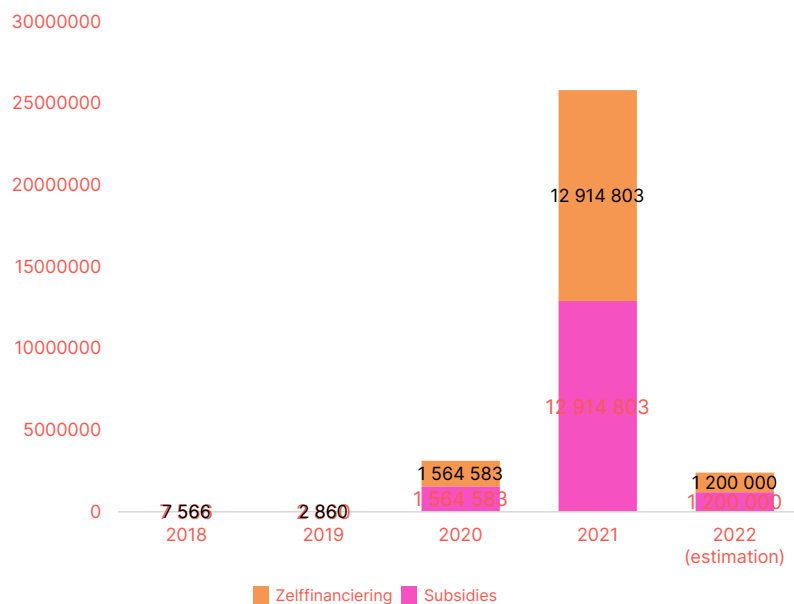
• *Community Land Trust Brussel*

De inkomsten van de Stichting CLTB zijn zeer variabel omdat ze afhankelijk zijn van de verkoop. De resultaten van de vzw zijn stabiel. De vzw wordt gebruikt om subsidies te innen en werknemers te vergoeden. De subsidies vormden 85% van de omzet van de vzw in 2021.

Inkomsten van de vzw CLTB

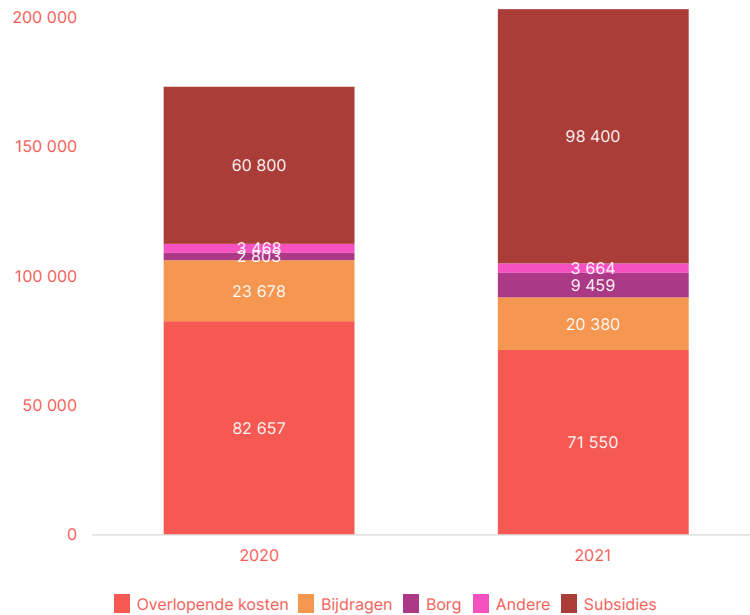
Inkomsten van de Stichting CLTB

• Level Five

In 2021 waren de inkomsten van de studio's goed voor 47% van de inkomsten van Level Five, terwijl de bezettingsgraad van de studio's meer dan 95% bedroeg. De subsidies maakten 48% van de inkomsten uit. Dat jaar was een uitzonderlijk financieringsjaar vanwege de noodsubsidies in verband met covid, waarvan een groot deel rechtstreeks naar de hurende kunstenaars is gegaan.

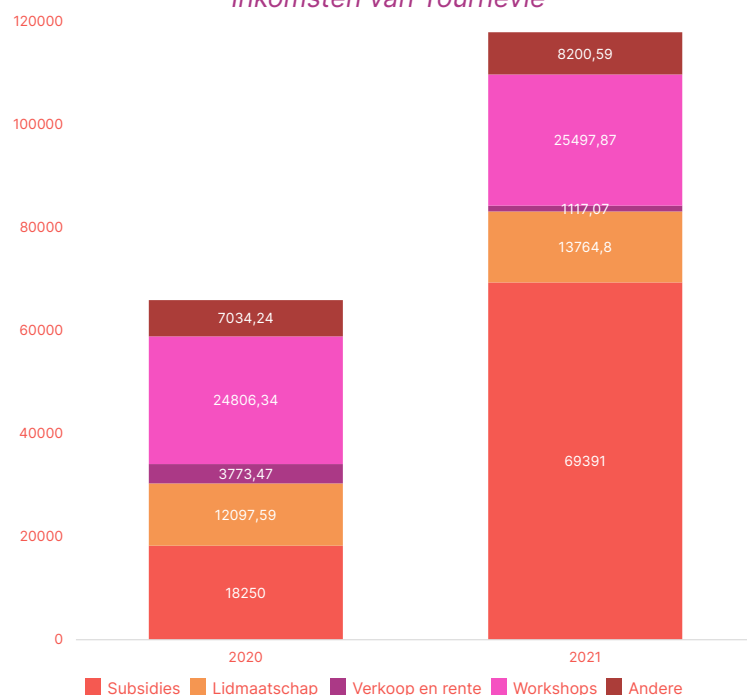
Inkomsten van Level Five

• Tournevie

De subsidies vertegenwoordigden 28% van de totale omzet in 2020, tegenover 59% in 2021.

Inkomsten van Tournevie

ACTIELIJN 13 • DE VERWERKINGSKOSTEN VOOR DE OVERHEID HELPEN VERLAGEN

Commons hebben minder negatieve externaliteiten in vergelijking met een traditionele organisatie. Over het algemeen neemt de overheid deze externe effecten op zich. Door het aandeel van de commons te vergroten, wordt de druk op de overheid om externaliteiten te beheeren verminderd.

We hebben ook opgemerkt dat commons, naast positieve sociale en milieueffecten ook echte economische activiteit kunnen creëren, die lokaal is en moeilijk te verplaatsen. Bovendien maken ze het mogelijk om bepaalde variabele overheidsuitgaven te verminderen. Hier volgt een overzicht per sector:

Huisvesting-gebouw

CLTB: Voor een woning waarvan de bouw € 300.000 kost, betaalt de staat in hun model € 120.000 en het gezin dat de woning koopt € 180.000.

Wanneer dat gezin het huis verkoopt, kan het niet meer dan € 180.000 vragen (+ een kwart van de meerwaarde) en komt de staat niet langer tussen. De staat komt slechts één keer per woning tussen, wat ook de transgeneratiele impact op opeenvolgende bewoners op een positieve manier versterkt.

Communa: De ruimten van *Communa* worden beschikbaar gesteld voor een prijs die twee tot drie keer lager is dan op de huurmarkt (gemiddelde prijs in Brussel: € 1.104¹²¹ alle woningen samen). Dat verlaagt ook de overheidsuitgaven, met een positief effect op het budget van de OCMW's, voor alle aangeboden woningen, inclusief de noodwoningen van Casa Vesta, die (gedeeltelijk) voorzien in een grote behoefte aan sociale huisvesting.

Landbouw

Het doel is ook om de directe kosten die verband houden met de hulpbron te verlagen (verbetering van de kwaliteit van vruchtbare bodems door *Terre-en-Vue*) en minder kunstmest te gebruiken. De negatieve externaliteiten van de conventionele landbouw (bodem- en watervervuiling, aantasting van de biodiversiteit, bodemverlies en modderstromen) worden verminderd door biologische landbouw te promoten, dankzij *Terre-en-Vue* en *BEES Coop*.

Waterzuivering

De biologische landbouw die door *Terre-en-Vue* wordt ondersteund, bespaart € 46/ha aan waterzuiveringskosten omdat er minder pesticiden en nitraten in het water terechtkomen (€ 200/ha in winningsgebieden)¹²². Daardoor dalen de zuiveringskosten en verbetert de waterkwaliteit in Wallonië, zonder dat de common rechtstreeks voor deze dienst wordt gefinancierd. Bovendien bevorderen de praktijken

van *Terre-en-Vue* de infiltratie van water in de bodem, waardoor de grondwaterspiegel meer wordt aangevuld dan bij conventionele landbouw.

Verbetering van de bodemkwaliteit en vermindering van modderstromen

De landbouwpraktijken die door *Terre-en-Vue* worden opgelegd (grasstroken, heggen, ecologisch netwerk, diepploegen vermijden enz.) verminderen de afvloeiing en verhogen de infiltratie van water. Dat vermindert het risico op modderstromen bij hevige regenval, wat op zijn beurt de beheers- en opruimkosten (wegen, afwateringsinfrastructuur) verlaagt die ermee gepaard gaan (frequent in Wallonië) en waar doorgaans de lokale overheid voor instaat. *Jardin Essentiel* bestrijdt eveneens de afvloeiing van regenwater.

Productie

Micro Factory, Level Five: Door productieve (of artistieke) activiteiten op eenzelfde plek samen te brengen, kunnen de inkomende en uitgaande stromen worden geconcentreerd. De inzameling van bijvoorbeeld afval of gevaarlijk afval (verf, oplosmiddelen) wordt vereenvoudigd als alles op één locatie kan worden ingezameld in plaats van in 100 verschillende ateliers. Dit verlaagt de inzaamkosten en verbetert de kwaliteit van het sorteren, omdat het op die manier gemakkelijker is om talrijke fracties te beheeren.

Tournevie: Door gereedschappen te gemeenschappelijk te maken, wordt het aantal aankopen van particulieren verlaagd, en dus ook de kosten. Vanuit milieuoogpunt wordt de levensduur van de gereedschappen zoveel mogelijk verlengd (dankzij recuperatie van tweedehandsgereedschap en vervanging van defecte onderdelen), waardoor de druk op de hulpbronnen afneemt, het verbruik voor de productie ervan daalt en er minder afval is.

Gezondheid

De globale preventieve aanpak van *De Brug – La Passerelle* helpt de overheidsuitgaven voor gezondheidszorg te verminderen. Hoewel uit een studie van het Agence intermutualiste in 2017¹²³ blijkt dat het forfaitaire systeem meer kost voor eerstelijnszorg (huisartsen, tandartsen, fysiotherapeuten, psychologen enz.), wordt dit ruimschoots gecompenseerd door de verlaging van de kosten voor tweedelijnszorg (ziekenhuizen, medicatie, doorverwijzing naar specialisten, revalidatie enz.). Concreet zijn de uitgaven van het RIZIV voor eerstelijnszorg per patiënt per jaar gemiddeld € 184 hoger voor een patiënt in een forfaitair systeem dan voor een patiënt die per consultatie betaalt. Anderzijds liggen de uitgaven van het RIZIV (buiten de eerste lijn) € 209 lager voor patiënten in het forfaitaire stelsel.

Als we gezondheid als een geheel beschouwen (fysieke functies, mentaal welzijn, dagelijks functioneren enz.) en de geneeskunde dus 'demedicaliseren', kunnen we bovendien niet alleen de kosten voor de gezondheidsdiensten verlagen, maar ook voor de individuen. De kosten van de geneesmiddelen wegen namelijk het zwaarst door in de rekening die de patiënt betaalt (30%)¹²⁴

MICRONIVEAU – GEDETAILEERDE CASESTUDY VAN DE EFFECTEN VAN DE COMMON TOURNEVIE

Dit rapport gaat over *Tournevie*, een Brusselse common die gereedschappen gemeenschappelijk maakt voor particulieren. Het hulpmiddel dat *Tournevie* gemeenschappelijk maakt, is een "betaalbare en ecologische bibliotheek voor gereedschap in Brussel". *Tournevie* heeft doe-het-zelf-gereedschap (boren, schroevendraaiers, veiligheidsbrillen enz.) gerecupereerd, hersteld, tweedehands of nieuw gekocht en stelt het ter beschikking van zijn leden (die een maand- of jaarabonnement betalen).

Deze common werd opgericht in 2015 en heeft sinds de oprichting een opmerkelijke groei doorgemaakt en een gemeenschap van meer dan 2.500 leden (cumulatief aantal) opgebouwd. Eind 2022 waren er meer dan 400 actieve leden.

METHODIEK

De impactanalyse is gebaseerd op twee complementaire benaderingen:

- Een benadering op basis van de verschillende parameters van de inventaris van de gereedschapsbibliotheek, zoals toegelicht in punt 5.
- Een benadering op basis van de verklaringen van de leden over het gebruik en de effectenbeoordeling, zoals hieronder wordt beschreven.

Eerst werd een vragenlijst opgesteld met twintig vragen over verschillende aspecten van het gebruik van de gemeenschappelijke gereedschappen door de leden. Het doel was om de impact van deze structuur te meten aan de hand van het gedrag van de leden.

Er werden twee methoden gebruikt om de gegevens te verzamelen, afhankelijk van de gewoonten van de leden: ten eerste werd aan leden aan de balie gevraagd om de vragenlijst te beantwoorden. Ten tweede werd de vragenlijst naar alle leden gemaild

via een nieuwsbrief. Deze methode bereikt een groter aantal mensen en geeft dus een vollediger beeld van de impact van *Tournevie*.

De gegevens werden verzameld tussen 16 februari 2023 en 17 maart 2023. Om ervoor te zorgen dat alle leden konden antwoorden, werd de vragenlijst in drie talen verstuurd (Frans, Nederlands en Engels).

In totaal werden 163 vragenlijsten ingevuld, wat neerkomt op 41% van de huidige actieve leden. Dit aandeel is groot genoeg om een representatief beeld te krijgen van de impact van *Tournevie*. De gebruikte methodologie is daarom betrouwbaar en heeft ons in staat gesteld om relevante gegevens te verzamelen voor de effectenstudie.

Bovendien werden de gereedschapsinventaris en de gegevens van de gereedschapsverhuur uit de database van *Tournevie* geanalyseerd om kwantitatieve gegevens te verkrijgen over de effecten van deze common.

SAMENVATTING VAN DE VERKLARINGEN VAN DE LEDEN OVER HET GEBRUIK EN DE EFFECTENBEOORDELING

Uit de effectenstudie kwamen verschillende algemene trends naar voren. Ten eerste is de meerderheid van de leden man, met toch een derde vrouwen. Het is belangrijk op te merken dat personen van alle geslachten, vooral mensen met weinig doe-het-zelfervaring, deze ruimte als meer inclusief en gastvrij ervaren dan traditionele gereedschapswinkels of -verhuurders.

De meeste leden hebben gekozen voor het individuele jaarabonnement van € 40, vanwege de economische waarde en flexibiliteit. De meeste leden gebruiken de gereedschappen af en toe om aan specifieke behoeften te voldoen. Het lenen van gereedschap is de belangrijkste dienst die wordt aangeboden aan de leden, terwijl het gebruik van de gemeenschappelijke werkplaats een secundaire activiteit is. Toegang tot uitrustingen is essentieel voor de meeste leden. Het is dus zeker belangrijk om een verscheidenheid aan gereedschap te blijven aanbieden om aan ieders behoeften te voldoen.

De antwoorden op de vragenlijsten benadrukten ook het belang van deze common op het vlak van maatschappelijke betrokkenheid van de leden: bijna een derde van de respondenten zegt sterk betrokken te zijn bij maatschappelijke projecten.

Bovendien is het hergebruik van grondstoffen en materialen sterk aanwezig in de gemeenschap. De resultaten tonen ook aan dat *Tournevie* een belangrijke rol speelt in het bevorderen van de reparatie en het hergebruik van voorwerpen en zo bijdraagt aan het verminderen van afval en het beperken van de milieueffecten.

Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat de meeste leden van de gemeenschap van mening zijn dat het bestaan van *Tournevie* gunstig is geweest voor de realisatie van hun projecten. De respondenten profiteerden van gemakkelijke en betaalbare toegang tot kwaliteit gereedschap, waardoor ze geen duur en vaak onderbenut gereedschap hoefden aan te schaffen. Zonder *Tournevie* zouden de leden andere opties hebben overwogen voor hun projecten, zoals lenen van een vriend (voor gemotoriseerd gereedschap), traditionele huur of aankoop. 40% van de leden zou echter hebben afgezien van de helft van hun projecten.

De milieu- en circulaire effecten spelen op verschillende niveaus:

- 1 Door gereedschap te lenen, vermijden de leden dat ze nieuw gereedschap moeten kopen (voor 20% van het gemotoriseerde gereedschap en 50% van het handgereedschap) en de daarmee gepaard gaande uitstoot, geschat op 44 ton CO₂.
- 2 Meer dan de helft van het gereedschap in de bibliotheek is tweedehands of gerepareerd. Deze gereedschappen hebben daarom het einde van hun levensduur uitgesteld en worden langer gebruikt, waardoor de milieueffecten van hun productie worden geoptimaliseerd.
- 3 Intrinsieke projecten uitgevoerd door leden. Een woning bouwen, renoveren, inrichten en verbeteren zijn de meest voorkomende maatschappelijke projecten waaraan de leden deelnemen.

Kortom, de impact van *Tournevie* is positief voor zijn leden, voor de maatschappij en voor de planeet. Deze gemeenschap voorziet in een reële behoefte door een ecologisch, circulair, economisch en praktisch alternatief te bieden voor de toegang tot gereedschap. *Tournevie* bevordert ook de maatschappelijke betrokkenheid van zijn leden door hen aan te moedigen om deel te nemen aan maatschappelijke projecten en minimaliseert de impact op het milieu (met name op het gebied van natuurlijke hulpbronnen en CO₂-uitstoot) door voorwerpen te repareren en te hergebruiken.

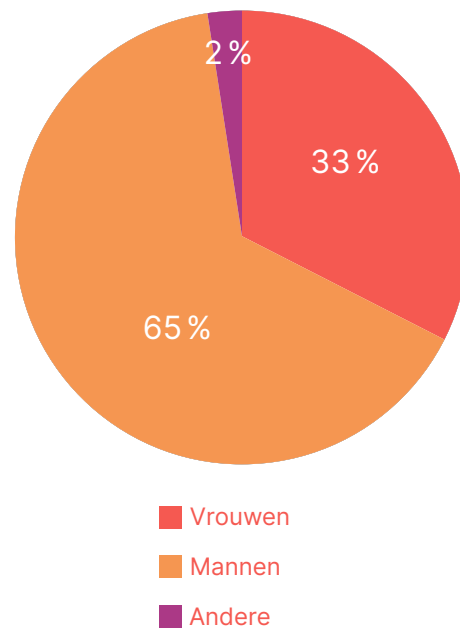
GEDETAILLEERDE RESULTATEN VAN DE VRAGENLIJST

Vraag 1:

Geslacht van de respondenten

Gestelde vraag: "U bent ..."

Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat de leden overwegend mannelijk zijn: 65% van de respondenten identificeerde zichzelf als man, 33% als vrouw en 2% als anders. Hoewel vrouwen minder vertegenwoordigd zijn in deze common, geeft een deelnemer aan dat ze liever een beroep doet op Tournevie om gereedschap te testen en het aangenamer vindt om te worden geholpen door de vrijwilligers wanneer ze leent, dan naar een speciaalzaak te gaan waar ze bang is om beoordeeld of genegeerd te worden. Dit onderstreept het belang van het creëren van inclusieve en gastvrije ruimten, zodat iedereen kan profiteren van de voordelen van gedeeld gereedschap, ongeacht zijn of haar geslacht de la mutualisation d'outils, quel que soit son genre.

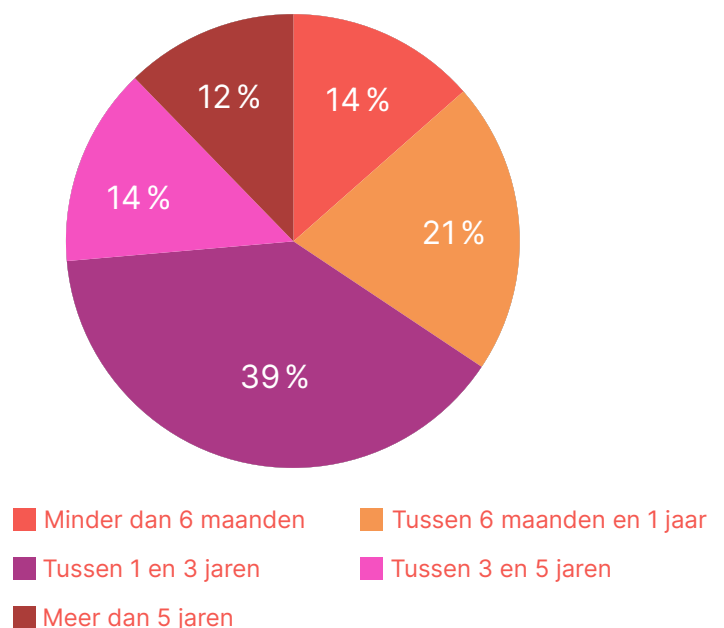

Vraag 2:

Anciënniteit als lid van Tournevie

Gestelde vraag: "Hoe lang bent u al lid van Tournevie?"

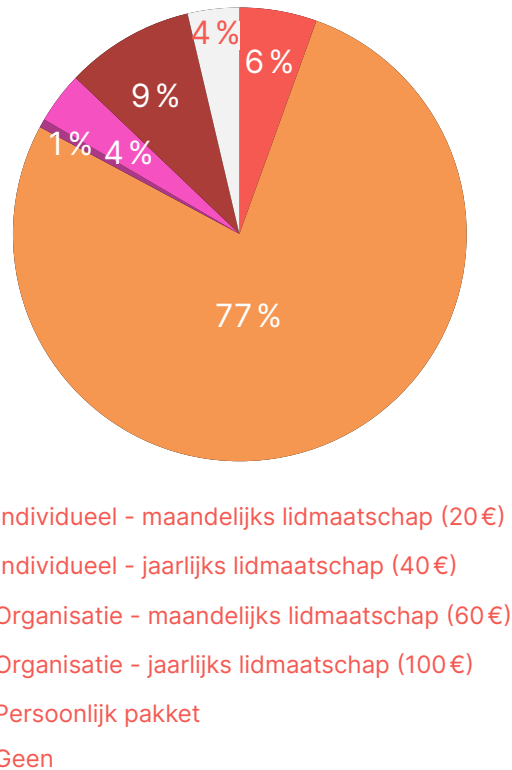
Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat de anciënniteit van de leden varieert. Meer dan een kwart van de actieve leden is al meer dan drie jaar lid. Bijna 39% van de respondenten is al één tot drie jaar lid, 14% drie tot vijf jaar, 12% meer dan vijf jaar, 14% minder dan zes maanden en 21% zes maanden tot een jaar.

Vraag 3:**Type abonnement dat wordt gebruikt om gereedschap te lenen**

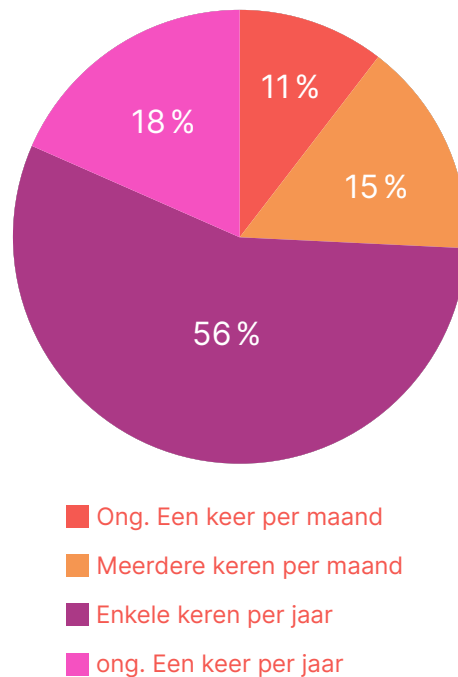
Gestelde vraag: "Welk abonnement gebruikt u vooral om gereedschap te lenen?"

Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat de meerderheid van de leden, namelijk 77% van de respondenten, heeft gekozen voor het individuele jaarabonnement van € 40. 5% van de leden koos voor het individuele maandabonnement van € 20, en slechts 1% voor het maandabonnement van € 60 voor organisaties. 4% koos voor het jaarabonnement van € 100 voor organisaties. Ongeveer 9% van de respondenten zegt geen abonnement te hebben, terwijl 4% voor een gepersonaliseerde formule heeft gekozen. Deze trend wijst erop dat de meeste leden de voorkeur geven aan het individuele jaarabonnement van € 40, wat kan worden toegeschreven aan de economische waarde en flexibiliteit.

Vraag 4:**Gebruiksfrequentie van de gereedschappen**

Gestelde vraag: "Hoe vaak leent u gereedschap?"

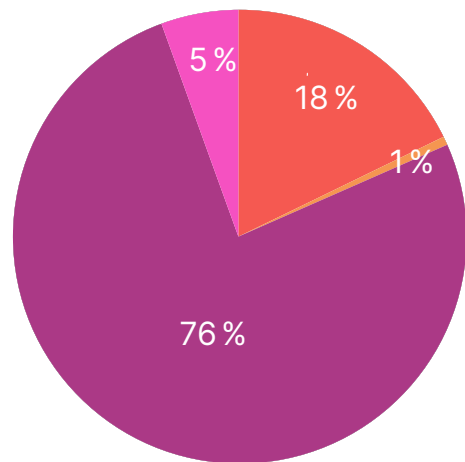
Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat de meerderheid van de leden de gereedschappen af en toe gebruikt, waarbij 56% van de respondenten zegt ze een paar keer per jaar te gebruiken. Ongeveer 18% van de respondenten zegt de gereedschappen ongeveer één keer per jaar te gebruiken, terwijl 15% ze ongeveer één keer per maand gebruikt. Slechts 11% van de respondenten zegt de gereedschappen meerdere keren per maand te gebruiken. Deze tendens kan worden toegeschreven aan het feit dat leden specifieke behoeften hebben waarvoor geen regelmatig of intensief gebruik van gereedschappen nodig is. Deze tendens van overwegend occasioneel gebruik versterkt ook de circulaire impact en toont aan dat Tournevie een belangrijke rol speelt voor zijn leden via het model van functionaliteitseconomie. Dat heeft tot doel toegang te bieden tot functies (of prestaties) door materiaal dat de leden niet (individueel) bezitten te delen.

Vraag 5:**Type gebruik van de werkplaats**

Gestelde vraag: "Welke formule gebruikt u vooral in de werkplaats?"

Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat de meerderheid van de leden de werkplaats niet gebruikt: 75% van de respondenten geeft aan er nog nooit gebruik van te hebben gemaakt. 18% van de leden gebruikt het echter incidenteel, meestal voor specifieke projecten. Slechts 1% van de respondenten geeft aan regelmatig gebruik te maken van de werkplaats. Deze resultaten suggereren dat leden vooral geïnteresseerd zijn in het lenen van gereedschap, vooral voor activiteiten die gericht zijn op en uitgevoerd worden in de buitenlucht (het renoveren van gebouwen of het opknappen van meubels enz.), eerder dan in het gebruik van de werkplaats. De 5% van de leden die een formule op maat hebben, zijn over het algemeen vrijwilligers, wat erop zou kunnen wijzen dat ze de werkplaats gebruiken voor taken die verband houden met hun vrijwilligerswerk (met name het repareren van het gereedschap zelf). Over het algemeen is het duidelijk dat het lenen van gereedschap de belangrijkste dienst is die Tournevie aanbiedt aan zijn leden. Het zou interessant zijn om het ontwikkelingspotentieel van de werkplaats te onderzoeken, met de mogelijkheid om voorwerpen voor een min of meer langere periode op te slaan die de leden er zouden kunnen opknappen. Zo kunnen meer leden worden aangetrokken die geen alternatieve werkplaats hebben.

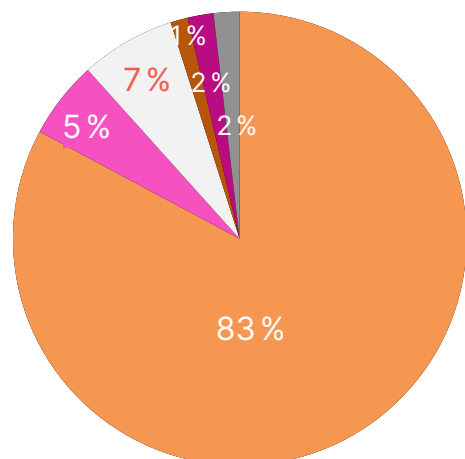

- Sporadisch gebruik (15€ per halve dag)
- Regelmatig gebruik (115€ per maand)
- Geen
- Formule op maat

Vraag 6:**Gebruik van de werkplaats in 2022**

Gestelde vraag: "Hoeveel uren/dagen heeft u de werkplaats in 2022 gebruikt? (schatting)"

Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat de overgrote meerderheid van de leden nooit gebruik heeft gemaakt van de werkplaats in 2022, wat neerkomt op 83% van de respondenten. De meeste mensen die de werkplaats hadden gebruikt, deden dat echter relatief beperkt: slechts 5% had er minder dan vijf uur gebruik van gemaakt en 7% tussen vijf en tien uur. Slechts 1% van de respondenten gebruikte de werkplaats gedurende één tot vijf dagen, 2% gedurende vijf tot vijftien dagen en 2% gedurende meer dan vijftien dagen. Deze resultaten suggereren dat het gebruik van de werkplaats nog relatief beperkt is, maar dat sommige leden baat hebben gehad bij een regelmatig en intensiever gebruik.

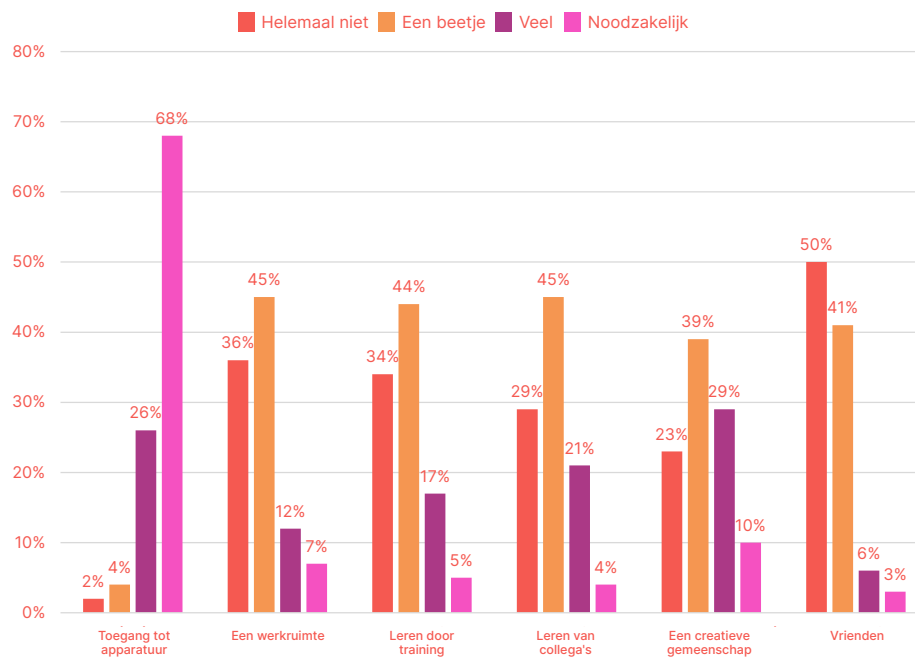

- Ik heb de workshop niet gebruikt
- Minder dan 5u
- Tussen 5 en 10u
- Tussen 1 en 5 dagen
- Tussen 5 en 15 dagen
- Meer dan 15 dagen

Vraag 7:**Verwachtingen met betrekking tot de verschillende diensten die Tournevie aanbiedt**

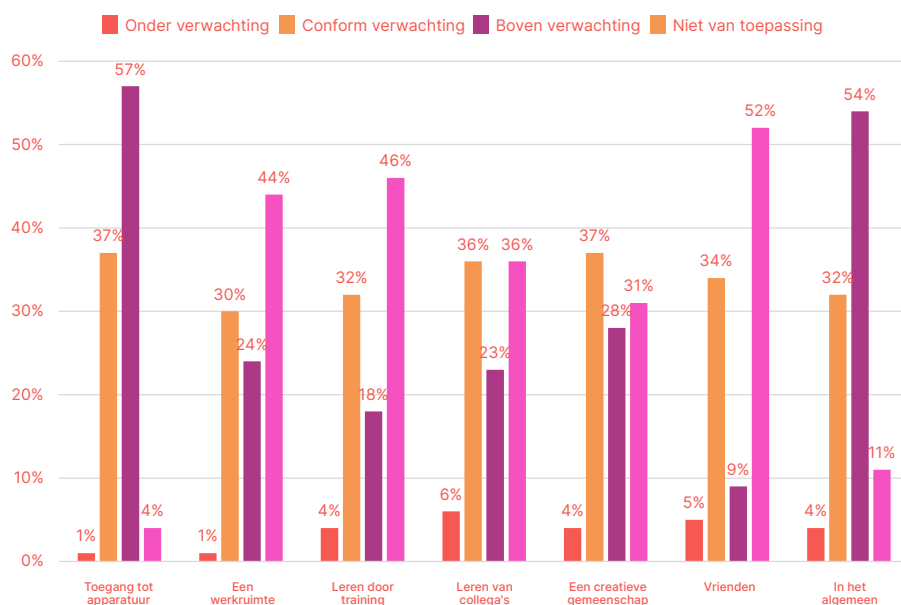
Gestelde vraag: "Toen u lid van Tournevie bent geworden, was u op zoek naar..."

In lijn met de vorige twee vragen antwoordde 68% van de leden dat de toegang tot apparatuur voor hen essentieel was toen ze lid werden van Tournevie. 26% antwoordde dat dit veel uitmaakte. Slechts 6% van de respondenten was helemaal niet of slechts een beetje op zoek naar toegang tot apparatuur. Het op één na belangrijkste aspect waar leden naar op zoek waren, was een creatieve gemeenschap (39% antwoordde 'veel' of 'essentieel'), gevolgd door peer learning (25%) en leren door opleiding (22%), vervolgens een werkruimte (19%) en tot slot vrienden (9%).

Vraag 8: Invulling van de verwachtingen met betrekking tot de verschillende diensten die Tournevie aanbiedt

Gestelde vraag: "U hebt gevonden..."

We stellen vast dat Tournevie de verwachtingen van de meeste leden heeft overtroffen, vooral wat de toegang tot apparatuur betreft, hetgeen de kern vormt van de samenwerkingsactiviteit.

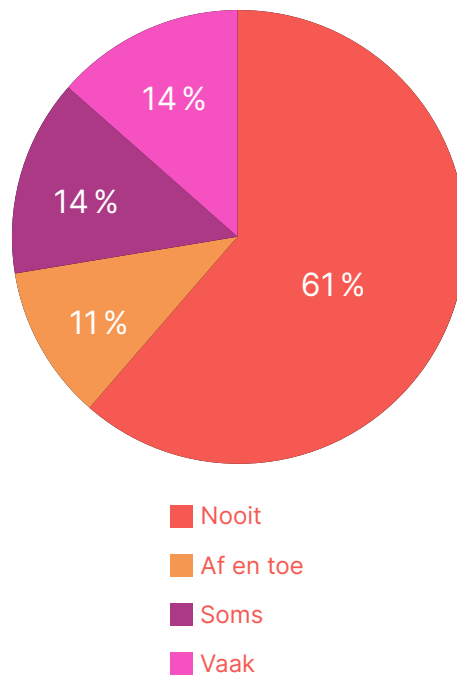

Vraag 9:

Deelname aan een project met een maatschappelijke doelstelling (sociaal en/of milieu) dankzij Tournevie

Gestelde vraag: "Dankzij Tournevie ontwikkelt of helpt u een project met een maatschappelijke doelstelling (sociaal en/of milieu), in een organisatie of persoonlijk?"

Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat de meerderheid van de leden (61%) nooit heeft deelgenomen aan een project met een maatschappelijke doelstelling dankzij de vereniging. Toch zegt 25% van de respondenten dat ze minstens af en toe deelnemen aan dit soort projecten, terwijl 28% zegt regelmatig (soms of vaak) deel te nemen. Het is interessant dat bijna een derde van de leden sterk betrokken is bij projecten met een maatschappelijke doelstelling, wat erop wijst dat de vereniging een belangrijke rol kan spelen in het maatschappelijke engagement van haar leden en de ecosysteemdynamiek van de commons in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wederzijds kan versterken.

Vraag 10:

Details van de eventuele projecten met een maatschappelijke doelstelling

Gestelde vraag: "Als u de vorige vraag positief hebt beantwoord (af en toe/soms/vaak), kunt u ons dan meer vertellen over dit project?"

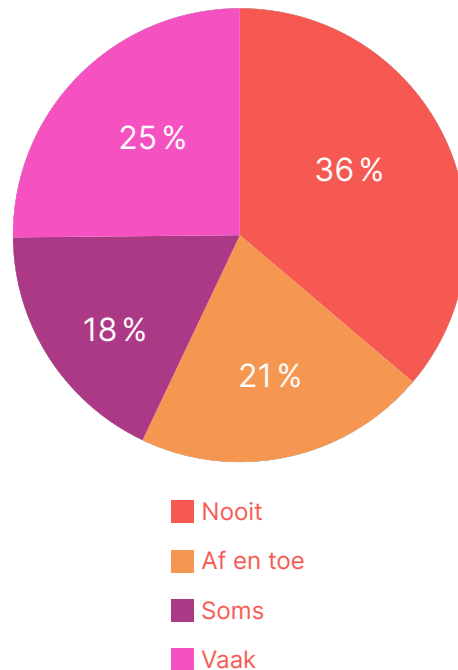
De overgrote meerderheid (50%) van de opgegeven projecten met een maatschappelijke doelstelling in de lijst betreft de bouw, renovatie, decoratie en verbetering van woningen, waaronder de bouw van ecologische woningen, de zelfbouw en renovatie van appartementen en huizen met gerecupereerde materialen, de bouw van gegroepeerde en lichte woningen, de aanleg van collectieve tuinen/moestuinen, het opzetten van een wijkcompost en de reparatie van machines.

Andere projecten in de lijst zijn artistieke initiatieven, biodiversiteitsprojecten in de stad, hulp voor ouderen en deelname aan wijkinitiatieven.

Vraag 11:
Circulaire effecten: revalorisatie van grondstoffen-materialen dankzij Tournevie?

Gestelde vraag: "Dankzij Tournevie, gebruikt u hergebruikte grondstoffen-materialen (hout, metaal, stof, enz. een tweede leven geven)?"

Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat 64% van de leden circulaire praktijken heeft: 25% van de leden gebruikt het gereedschap vaak om grondstoffen-materialen te revaloriseren. Ongeveer 18% doet dit soms, 21% slechts af en toe en 36% nooit. De revalorisatie van grondstoffen-materialen is een circulaire praktijk die bestaat uit het verlengen van de levensduur of het geven van een nieuw leven aan voorwerpen of materialen die anders zouden worden weggegooid, of in het beste geval gerecycleerd. Deze resultaten laten zien dat de circulaire economie intrinsiek verbonden is met de maatschappelijke waarden die door commoners worden gedeeld. Het zou interessant zijn om te onderzoeken waarom sommige leden er vaak voor kiezen om grondstoffen-materialen te revaloriseren en anderen dit nooit of slechts af en toe doen.

Vraag 12:
Hoeveelheid in termen van volume/aantal afval die dankzij Tournevie een nieuw leven hebben gekregen per soort materiaal (hout, metaal enz.)?

Gestelde vraag: "Als u de vorige vraag bevestigend hebt beantwoord (af en toe/soms/vaak), kunt u dan bij benadering aangeven hoeveel afval er per soort materiaal (volume/aantal hout, metaal, enz.) wordt gebruikt?"

De lijst bevat zeer uiteenlopende hoeveelheden teruggewonnen en hergebruikte materialen, voornamelijk hout, maar ook metaal, cementtegels, terrazzo enz.

Sommige respondenten konden de hoeveelheid teruggewonnen materialen niet kwantificeren, terwijl anderen benaderende cijfers gaven zoals een tiental palletten, 15 m² hout, 3 houten meubels van 50 kg per jaar enz. Het is dan ook niet mogelijk om op basis van deze antwoorden het totale volume hergebruikt afval te berekenen.

In de verstrekte lijst kunnen we de volgende categorieën onderscheiden:

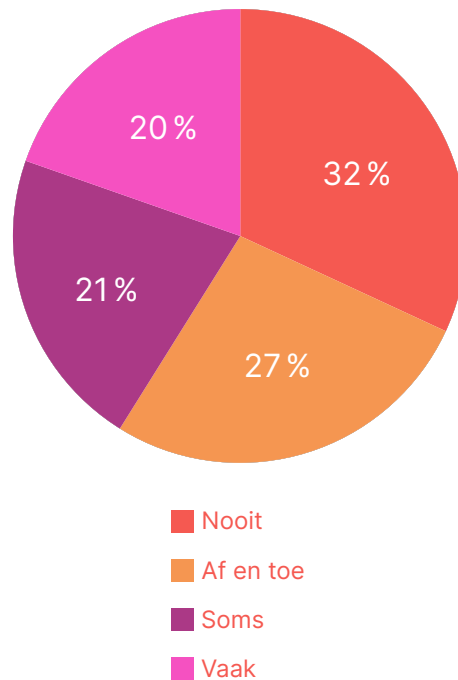
- **Hout:** Deze categorie wordt het vaakst genoemd in de lijst en vertegenwoordigt de meerderheid van het genoemde afval. Hout wordt vaak gerecupereerd om meubels te maken, woningen te renoveren, rekken te maken enz.
- **Tegels en vloerbekleding:** Deze categorie komt ook vrij vaak voor in de lijst, met vermeldingen van cementtegels, terrazzo en parket.
- **Metaal:** Metaal wordt ook verschillende keren genoemd, zij het minder vaak dan hout, voornamelijk voor herstellingen of om voorwerpen te maken van afgedankte materialen.
- **Plastic:** Hoewel het zelden wordt genoemd, komt plastic ook voor in de lijst, bijvoorbeeld in de vorm van handgrepen voor lampen.
- **Andere materialen:** Andere materialen op de lijst zijn textiel, bakstenen en tegels. Deze categorieën vertegenwoordigen echter slechts een klein deel van al het genoemde afval.

Sommige respondenten geven aan dat ze de hoeveelheden afval niet kunnen kwantificeren, wat suggereert dat er mogelijk andere categorieën zijn die niet in de lijst worden genoemd.

Vraag 13:
Herstelling van voorwerpen dankzij Tournevie

Gestelde vraag: "Dankzij Tournevie, herstelt u voorwerpen?"

Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat 68% van de leden voorwerpen herstelt dankzij Tournevie. 41% van de respondenten gebruikt de common soms of vaak om voorwerpen te herstellen. Dat onderstreept het belang van de werkplaats voor mensen die hun voorwerpen willen herstellen in plaats van ze weg te gooien en nieuwe te kopen, wat goed is voor het milieu. Tournevie speelt dus een sleutelrol in het bevorderen van de herstelling en het hergebruik van voorwerpen en helpt zo afval te verminderen en de impact op het milieu te minimaliseren, zowel stroomopwaarts als stroomafwaarts van de waardeketens.

Vraag 14:
Soorten voorwerpen die kunnen worden hersteld dankzij Tournevie

Gestelde vraag: "Als u op de vorige vraag positief hebt geantwoord (af en toe/soms/vaak), welk soort voorwerp herstelt u dan?"

De herstellende voorwerpen die het vaakst voorkomen in de lijst zijn meubels, goed voor ongeveer 40% van de vermelde herstellingen. Andere categorieën zijn huishoudtoestellen¹²⁵, gereedschap, bouwonderdelen van woningen (zoals deuren, trappen en vloeren), lampen, fietsen en elektrische apparaten in het algemeen. Er worden echter ook herstellingen genoemd die niet in een specifieke categorie kunnen worden ingedeeld, omdat in het dagelijkse leven veel en uiteenlopende herstellingen voorkomen.

Vraag 15:
Noodzaak van Tournevie voor de uitvoering van hun projecten

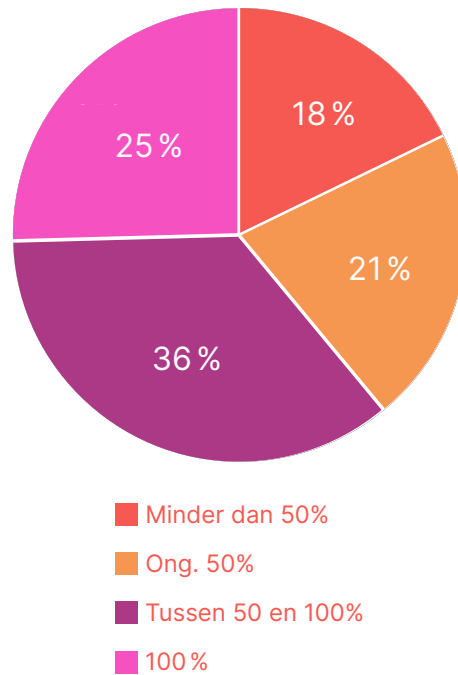
Gestelde vraag: "Zonder Tournevie, had u dan de projecten die u dankzij Tournevie heeft gerealiseerd kunnen realiseren?"

Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat de meerderheid van de respondenten (74%) een manier zou hebben gevonden om bepaalde projecten uit te voeren zonder Tournevie, terwijl 26% alle projecten zou hebben opgegeven zonder het bestaan van ervan. Deze trend wijst erop dat de meeste leden van mening zijn dat het bestaan van Tournevie gunstig is geweest voor de uitvoering van hun projecten. Ze profiteerden van gemakkelijke en betaalbare toegang tot kwaliteitsgereedschap, waardoor ze geen duur en vaak onderbenut gereedschap hoefden aan te schaffen. Dat kan bovendien helpen om afval te verminderen en het hergebruik van materialen aanmoedigen door het mogelijk te maken om voorwerpen te herstellen en te vervaardigen. Dit toont aan dat Tournevie inspeelt op een reële vraag van de gemeenschap en een ecologisch, circulair, economisch en praktisch alternatief biedt voor de toegang tot gereedschap.

Vraag 16:
Aandeel haalbare projecten zonder Tournevie

Gestelde vraag: "Zonder Tournevie, welk deel (in %) van de projecten die u hebt uitgevoerd zou u dan nog steeds hebben uitgevoerd?"

Volgens de resultaten van de vragenlijst zijn de respondenten vrij verdeeld over het aandeel van de projecten dat ze zonder de hulp van Tournevie hadden kunnen uitvoeren. Ongeveer 18% denkt dat minder dan de helft van hun projecten haalbaar zou zijn zonder de hulp van de vereniging, terwijl 21% denkt dat ongeveer de helft dat wel zou zijn. De meeste respondenten (36%) zijn van mening dat het aandeel projecten dat zonder Tournevie kan worden uitgevoerd tussen 50 en 100% ligt. Dat kan erop wijzen dat ze de vereniging als een waardevol maar niet onmisbaar hulpmiddel beschouwen. Ten slotte is 25% van de respondenten van mening dat 100% van hun projecten haalbaar zou zijn zonder de hulp van Tournevie. Dat kan erop wijzen dat ze slechts af en toe of voor specifieke projecten een beroep doen op de vereniging.

Vraag 17:
Andere manieren om projecten uit te voeren zonder Tournevie

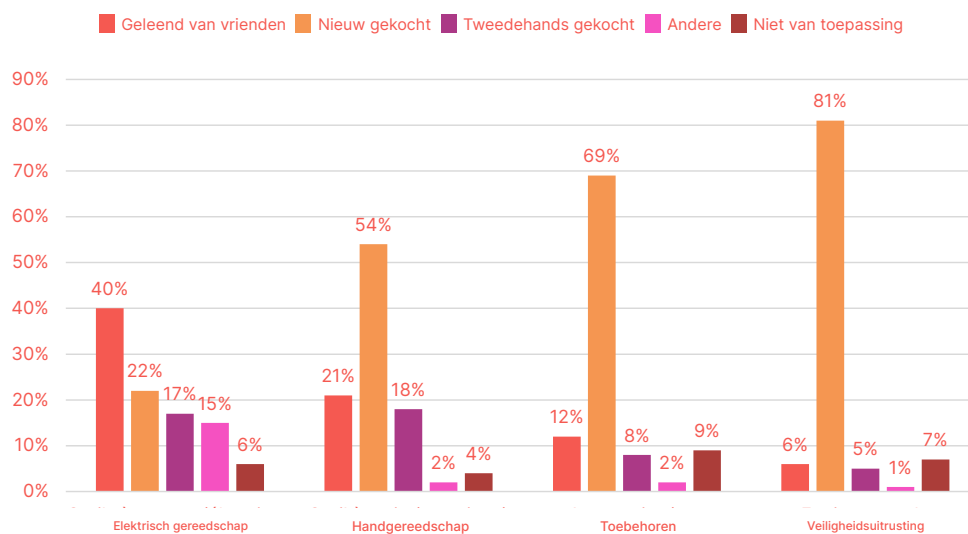
Gestelde vraag: "Zonder Tournevie, hoe zou u deze projecten dan gerealiseerd hebben?"

Volgens de resultaten van de vragenlijst zou 90% van de respondenten het gereedschap om hun projecten uit te voeren elders hebben gevonden zonder Tournevie. Dat toont aan dat er andere manieren zijn om toegang te krijgen tot de nodige gereedschappen, ook al is dat moeilijker of duurder. Daarnaast zou 10% van de respondenten hun projecten hebben toevertrouwd aan een (andere) professional, wat aangeeft dat sommige projecten bijzondere vaardigheden of een specifieke expertise vereisen, die alleen door professionals kan worden geleverd. Deze resultaten suggereren dat hoewel Tournevie een praktische en toegankelijke oplossing is om projecten uit te voeren, het niet de enige mogelijkheid is.

Vraag 18:***Wat zijn de belangrijkste alternatieven voor Tournevie om aan gereedschap te komen (per categorie gereedschap)?***

Gestelde vraag: "Als u elders naar gereedschap had gezocht, waar zou u dan hebben gezocht? (per categorie gereedschap)"

Uit de resultaten blijkt dat de meerderheid van de respondenten (40%) elektrisch gereedschap (elektrisch of op benzine) liever leent van vrienden dan dat ze het nieuw (22%) of tweedehands (17%) kopen. Voor handgereedschap geeft een meerderheid van 54% van de respondenten de voorkeur aan nieuw kopen, terwijl 21% kiest voor lenen van vrienden en 18% voor tweedehands kopen. Wat toebehoren betreft, koopt de overgrote meerderheid (69%) ze het liefst nieuw, terwijl slechts 12% ze leent van vrienden en 8% ze tweedehands koopt. Voor beschermende uitrusting ten slotte geeft ook een overweldigende meerderheid van 81% van de respondenten de voorkeur aan nieuw kopen, terwijl slechts 6% van vrienden leent en 5% tweedehands koopt. Uit deze resultaten blijkt dat de respondenten dankzij Tournevie over het algemeen de aankoop van nieuw gereedschap hebben vermeden, behalve voor elektrisch gereedschap, waarvoor lenen bij vrienden het belangrijkste alternatief is.

Vraag 19:***Alternatieven voor Tournevie om aan gereedschap te komen***

Gestelde vraag: "Als u andere hebt gekozen, hoe zou u deze instrumenten hebben verkregen?"

Uit de resultaten van de vragenlijst blijkt dat de respondenten voornamelijk gereedschap huren om hun projecten uit te voeren. Spelers in de conventionele verhuureconomie zoals Brico of Boels, maar ook andere commons zoals Micro Factory, worden genoemd als alternatieven voor Tournevie voor het verkrijgen van gereedschap. Hieruit blijkt dat mensen die willen doe-het-zelven of projecten willen uitvoeren, zich ervan bewust zijn dat het vaak voordeliger en milieuvriendelijker is om gereedschap te huren in plaats van het te kopen. Bovendien geeft het huren van gereedschap toegang tot een breder scala aan operationele apparatuur, zonder dat het eigen opslagruimte in beslag neemt.

Vraag 20: Aanvullende opmerkingen

Gestelde vraag: "Wilt u nog iets toevoegen dat interessant kan zijn voor onze impactanalyse?"

De grootste categorie aanvullende opmerkingen van respondenten op het formulier is erkenning en waardering voor het project, met een percentage van 55%. De respondenten spraken hun dankbaarheid uit voor het bestaan van een project dat mensen in staat stelt om voor hun klussen gereedschap te lenen dat te duur is om te kopen of waarvan de aankoop niet de moeite waard zou zijn.

Ze benadrukten ook het ecologische en circulaire aspect van afvalvermindering dat gepaard gaat met de aankoop van goedkoop gereedschap van minder goede kwaliteit. De respondenten vernoemden ook de toegankelijkheid van Tournevie voor mensen die zich niet op hun gemak voelen in traditionele doe-het-zelfzaken en het voordeel specifiek gereedschap te kunnen lenen. Tot slot suggereerden sommige respondenten mogelijke verbeteringen, waaronder meer openingsdagen, digitale communicatie en oplossingen voor logistieke problemen met betrekking tot het vervoer van gereedschappen.

ANALYSE VAN DE MILIEUEFFECTEN VAN TOURNEVIE

De analyse van de milieueffecten van Tournevie op basis van de gegevens van de inventaris van de gereedschapbibliotheek stelt ons in staat om een aantal specifieke effecten te berekenen die de declaratieve analyse aanvullen.

Er zijn weinig gegevens over de koolstofvoetafdruk van doe-het-zelfgereedschap. Een onderzoek van het ADEME geeft echter informatie voor draadloze boormachines en decoupeerzagen: de koolstofvoetafdruk voor de grondstoffen, productie en verkoop van een draadloze boormachine wordt geschat op 24 kg CO₂ en die van een decoupeerzaag op 28 kg CO₂.

Een andere gegevensbron is de koolstofbasis van het ADEME, die een gemiddelde emissiefactor voor gereedschap en machines geeft van 5,5 kg CO₂ per kg gereedschap.

Aangezien een boormachine of decoupeerzaag ongeveer 2 kg weegt (tussen 1,5 en 3 kg), onderschat de generieke factor het koolstofgewicht.

Voor deze studie gaan we uit van een koolstofgewicht van 25 kg CO₂ voor alle gemotoriseerde machines. Voor handgereedschap geeft de generieke factor de volgende voorspellingen:

Gewicht	Gereedschap	CO ₂ -voetafdruk
< 1 kg	Tournevis, pince, niveau	~1kg CO ₂
1-2 kg	Pelle, beche	~7.5 kgCO ₂
2-5 kg	Masse	~15 kgCO ₂

Gezien het aandeel en de verhuurfrequentie van klein handgereedschap (tangen, schroevendraaiers, meetlinten, bankschroeven), gebruikten we voor deze studie een gemiddeld koolstofgewicht van 2,5 kg CO₂ voor handgereedschap.

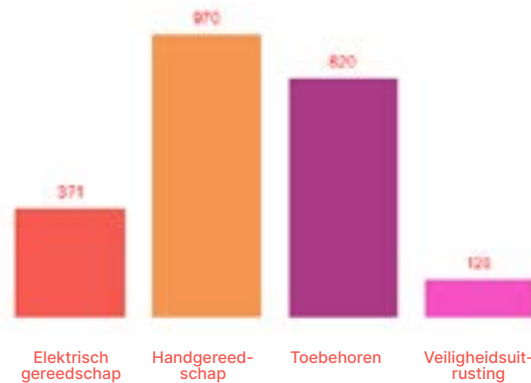
Optimaal gebruik van gereedschap in vergelijking met individuele doe-het-zelvers

Op basis van deze hypothesen kunnen we de milieueffecten van het uitlenen van gereedschap schatten.

Allereerst kijken we naar het gebruik van de gereedschappen die zijn opgenomen in de database:

Tournevie verhuurt meer dan 1.700 gereedschappen, waaronder 350 gemotoriseerde gereedschappen (boormachines, decoupeerzagen, haakse slijpers enz.), bijna 1000 handgereedschappen (tangen, zagen, schroevendraaiers enz.), toebehoren (opzetstukken enz.) en beschermingsmiddelen (handschoenen, veiligheidsbrillen enz.).

Aantal gereedschappen in eigendom per categorie

Gemiddeld aantal leningen voor elektrisch en handgereedschap

Als we ons richten op gemotoriseerd en handgereedschap, dan wordt de helft van de 1.100 gereedschappen vier keer per jaar of vaker gebruikt. 230 gereedschappen worden gemiddeld meer dan tien keer per jaar gebruikt en 90 gereedschappen meer dan vijftien keer per jaar.

Als we ons richten op het meest gehuurde gereedschap, de decoupeerzaag, is het populairste model de afgelopen acht jaar 152 keer gehuurd.

Hier is het interessant te vergelijken met het gemiddelde gebruik van dit type gereedschap als het door een particulier wordt aangeschaft. Volgens de LCA-studie van het ADEME wordt dit gereedschap gemiddeld zes uur per jaar gebruikt door de gemiddelde doe-het-zelver. Elk van deze 152 verhuringen is gespreid over een gemiddelde periode van negen dagen waarin de huurder het gereedschap kan gebruiken. Zelfs als het gereedschap slechts één dag gedurende zes uur wordt gebruikt tijdens de huurperiode, wat een voorzichtige schatting is, zou het nog steeds negentien keer meer worden gebruikt dan gereedschap dat in een winkel wordt gekocht en door een particulier wordt opgeslagen. Hetzelfde geldt voor de vele andere gereedschappen die worden aangeboden, die over het algemeen frequenter worden gebruikt.

Als we kijken naar de 14.000 huurtransacties voor gemotoriseerde gereedschappen, zijn deze gereedschappen gemiddeld 40 keer uitgeleend sinds ze werden gekocht (en gemiddeld tien keer per jaar), aan 13,5 verschillende personen.

Tournevie maakt veel efficiënter gebruik van gereedschap mogelijk, door de milieueffecten van de productie van gereedschap te spreiden over een groter aantal toepassingen.

Emissies vermeden door de leden die geen gereedschap hoefden te kopen

Zonder *Tournevie* hadden de leden die dit gereedschap nodig hebben, het moeten kopen. Dat zou een impact op het milieu hebben gehad omdat er dan meer gereedschap moest worden gemaakt om aan dezelfde behoefte te voldoen.

Laten we een voorbeeld nemen om de behoefte aan gereedschappen van de leden te illustreren: 250 verschillende personen hebben al een haakse slijper van 125 mm nodig gehad. Het is mogelijk dat ze er meerdere keren een hebben gehuurd, en niet noodzakelijk dezelfde, want *Tournevie* heeft meerdere exemplaren van dit gereedschap. Toch had elk van deze personen zonder *Tournevie* een haakse slijper moeten vinden, huren of kopen. Op basis van de enquête weten we dat 22% het gereedschap zou hebben gekocht. We kunnen dus schatten dat 50 haakse slijpers niet werden aangekocht dankzij *Tournevie*, waardoor de uitstoot van 1,2 ton CO₂ voor de productie van deze gereedschappen werd vermeden.

Als we deze logica doortrekken naar de hele bibliotheek van gemotoriseerd en handgereedschap, werden 6.526 behoeften aan gemotoriseerd gereedschap ingevuld en 6.006 behoeften aan handgereedschap. Uitgaande van de enquêtepercentages zouden er zonder *Tournevie* 1.435 gemotoriseerde gereedschappen nieuw gekocht zijn en 3.243 handgereedschappen. De impact wordt daarom geschat op 44 ton vermeden CO₂.

Een bijkomend aspect om rekening mee te houden, is dat *Tournevie* gereedschap van goede kwaliteit levert en ervoor zorgt dat het goed onderhouden wordt, zodat het lang meegaat.

Tijdens de enquête werd vermeld dat als mensen zelf gereedschap hadden moeten kopen, ze vaak zouden hebben gekozen voor instapgereedschap van lagere kwaliteit, dat daardoor sneller op stortplaatsen terecht zou zijn gekomen.

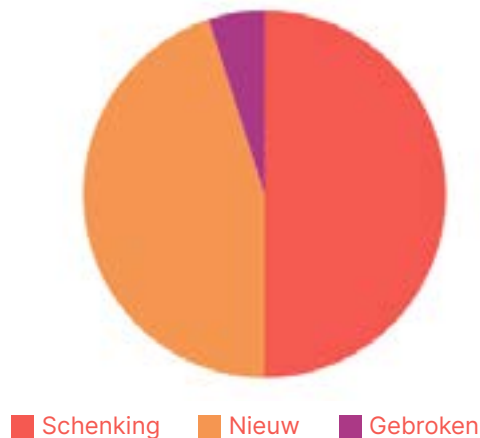
Gereedschappen die een einde levensduur hebben voorkomen

Met 145 gereedschappen verkregen via schenkingen, 8 gerecupereerde kapotte gereedschappen en 133 nieuw gekochte gereedschappen, ligt de focus op het gebied van gemotoriseerd gereedschap op het recupereren van voorwerpen om een vroegtijdig einde van de levensduur te voorkomen.

Op het moment van aankoop vertegenwoordigden het tweedehandsgereedschap en het gereedschap in niet-functionele staat € 18.572,04. *Tournevie* heeft dit materiaal een tweede leven gegeven en de waarde van deze voorraad wordt nu geschat op € 40.745,90. Dit vertegenwoordigt een waardecreatie van meer dan € 22.000 uit voorwerpen die bestemd waren om weggegooid of vergeten te worden.

De CO₂-impact van deze gereedschappen wordt als nul beschouwd, omdat de productie ervan voor rekening van de eerste koper was. *Tournevie* heeft er net voor gezorgd dat ze niet voortijdig het einde van hun levensduur bereikten en heeft hun levensduur verlengd.

Distributie van gedoneerd/ kapot/nieuw gereedschap

Gereedschappen voor projecten met een positieve impact

Uit de enquête blijkt dat bijna 70% van de gebruikers het gereedschap al heeft gebruikt om andere voorwerpen (meubels enz.) te herstellen. Dat verlengt de levensduur van andere voorwerpen en voorkomt de aankoop van nieuwe om ze te vervangen. Hoewel het moeilijk is om deze impact te kwantificeren, duwt Tournevie zijn gebruikers via zijn gemeenschap waarschijnlijk ook in deze richting, omdat ze andere leden ontmoeten die hen kunnen inspireren of helpen met nieuwe herstellingen.

Ook heeft bijna 65% al hergebruikte materialen gebruikt in hun projecten (hergebruik van hout, metaal). Tournevie stimuleert en vergemakkelijkt deze circulaire praktijk, die ook een positieve invloed heeft op het milieu door zich te richten op de bovenkant van de schaal van Lansink¹²⁶: materialen hergebruiken alvorens ze te recyclen.

CONCLUSIES

Kortom, de impact van *Tournevie* is positief voor zijn leden en voor de maatschappij in het algemeen. Deze gemeenschap voorziet in een reële behoefte door een ecologisch, economisch, circulair en praktisch alternatief te bieden voor de toegang tot gereedschap. *Tournevie* bevordert ook de maatschappelijke betrokkenheid van zijn leden door hen aan te moedigen deel te nemen aan maatschappelijke projecten en door de impact op het milieu te minimaliseren door voorwerpen te repareren en te hergebruiken. *Tournevie* moet echter zijn toegankelijkheid (openingsuren enz.) en praktische bruikbaarheid (logistiek van het vervoer van gereedschappen enz.) blijven verbeteren om tegemoet te komen aan de behoeften van zijn leden en tegelijkertijd inclusieve en gemoedelijke ruimten te creëren voor alle geslachten.

Deel V
Aanbevelingen
en actieplan

AANBEVELINGEN

Een analyse van de commonsexperimenten in het Brussels Gewest toont aan dat hun sociale, ecologische en economische impact verre van verwaarloosbaar is. Er is een groot potentieel voor deze experimenten om hun impact verder te versterken en om nog meer experimenten te doen ontstaan in Brussel. Deze studie benadrukt ook dat de commons robuust en wendbaar genoeg zijn om sociale innovaties te bieden¹²⁷ en pragmatische, effectieve oplossingen voor recente (corona) en toekomstige crises, evenals voor de grote uitdagingen waarmee het gewest wordt geconfronteerd in termen van transities.

Uit de interviews met de commons blijkt duidelijk wat hun behoeften en verwachtingen zijn ten opzichte van het gewestelijke bestuur. De voorbeelden van de andere Europese steden tonen aan dat het mogelijk is om de commons te ondersteunen met kaders die het ontstaan van echte publieke-commons partnerschappen mogelijk maken, door te anticiperen op de maatschappelijke en milieubehoeften en op de tendensen en hefboomen die met Brussel vergelijkbare steden hebben ingevoerd. De volgende aanbevelingen geven aan wat er binnen de bevoegdheden van het gewest kan worden ondernomen.

SAMEN MET DE COMMONSEXPERIMENTEN EEN ONDERSTEUNEND KADER OPSTELLEN MET RESPECT VOOR HUN SPECIFIEKE KENMERKEN

Het doel is hen te betrekken bij zowel de ontwikkeling van tools en regelingen om hen te ondersteunen als bij het beheer en de besluitvorming. Dat kan door de commons te betrekken bij de opstelling van projectoproepen en bij de beslissingen over de toegekende steun, of door te experimenteren met niet-concurrerende projectoproepen die zijn gericht op samenwerking tussen initiatieven, zij het met een definitieve validatie door de overheid.

Dat kader moet echter de specifieke kenmerken en autonomie van de commons respecteren. De Brusselsese commonsraad die momenteel wordt opgericht, zou het aanspreekpunt kunnen zijn voor deze gezamenlijke creatie.

OVERHEIDSSTEUN ALS EEN CONTINUÛM BESCHOUWEN, VAN OPKOMST TOT BESTENDIGING, MET ALS DOEL EEN ECHT COMMONSECOSYSTEEM TOT STAND TE BRENGEN

Het is de bedoeling om uit te gaan van de bestaande en te voorziene financieringsmogelijkheden die hierboven worden beschreven, maar ook om te ana-

lyseren over welke hefboomen het gewest beschikt in zijn overheidsopdrachtenbeleid om de economie van de commons te ondersteunen. Tegelijkertijd kan een beroep op hen worden gedaan in het kader van de ontwikkelde ondersteuningsregelingen. Met andere woorden: hoe kan het gewest zijn middelen ter beschikking stellen van de commons zonder een gunningproces waarbij de hoogste bidder wint?

Instellingen kunnen de vraag naar producten en diensten van commons die actief zijn in de productie van producten en diensten stimuleren door de criteria van overheidsopdrachten aan te passen aan de kenmerken van de commons. Gezamenlijke inspanningen, bijvoorbeeld volgens het bestuursproces en -model van de CiReDe¹²⁸, zouden helpen om deze lokale economie te ontwikkelen.

Ten slotte kan het gewest een kader opzetten dat zowel economische als niet-monetaire uitwisselingen tussen commons aanmoedigt en dat een waarde toekent aan de bijdragen van de commons aan de gemeenschap, in termen van re-integratie van externaliteiten en vermindering van de verwerkingskosten voor de staat. Dat zou de vorm kunnen aannemen van een compensatiesysteem in de aard van het systeem dat is vastgelegd in het Stex-besluit¹²⁹ van de gewestelijke regering, dat voorziet in de systematische betoelaging, in verhouding tot de impact, van de leden van de Federatie RESSOURCES wat de hoeveelheid ingezameld en effectief hergebruikt textiel betreft.

EEN BELEID ONTWIKKELEN OM RUIMTEN PERMANENT BESCHIKBAAR TE STELLEN VOOR EXPERIMENTEN, EN ZE TE BEHEREN IN OVEREENSTEMMING MET DE COMMONSPRINCIPES

Meerdere commons hebben gewezen op het belang van een passend kader om de verschillende bezettingsvormen en -methoden voor de commons te waarborgen. Het doel zou zijn om samen een systeem op te zetten voor het beschikbaar stellen van ruimten, dat voldoet aan de behoeften van de commoners en prioriteit geeft aan gemakkelijk toegankelijke locaties in het centrum. Zoals hierboven vermeld, zouden regelingen voor tijdelijke bezetting meer zekerheid moeten bieden en zou het eenvoudiger moeten zijn om er een beroep op te doen. Ten slotte zouden de publieke verhuurders zich ertoe moeten verbinden om na te denken over manieren om tijdelijke bezetting permanent te maken op basis van modellen voor gemeenschappelijk beheer en bezit, met name op basis van de initiatieven voor de oprichting van vastgoedcoöperaties die momenteel opkomen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

ACTIEPLAN

STRATEGISCHE DOELSTELLING 1: SAMEN EEN KADER OPZETTEN VOOR STEUN AAN DE COMMONS

Operationele doelstelling 1.1: De oprichting van een vertegenwoordigend orgaan voor de commons

Uit de benchmarking van steden blijkt dat de implementatie van een beleid ter ondersteuning van de commons hand in hand gaat met overheidssteun voor ruimten waar commons en de overheid in dialoog kunnen gaan. Deze ruimten (waarvan de namen variëren) helpen de commonsdynamiek te versterken en fungeren als aanspreekpunt van de overheid. De bevoegdheden kunnen variëren naargelang de situatie.

In de context van het BHG stelt de studie voor om steun te verlenen aan de oprichting van een vertegenwoordigend orgaan voor de commons. Deze laatste zal het aanspreekpunt van het gewest zijn voor de uitvoering van het gewestelijke steunkader voor de commons, dat in detail zal worden uiteengezet in het Brussels commonshandvest (zie betreffende Doelstelling). Op basis van de conclusies van deze studie kan dat orgaan voor het volgende instaan:

- De drijvende kracht zijn voor ontmoetingen, initiatieven en voorstellen (aanbevelingen enz.) in de sector, en voor de samenstelling en vertegenwoordiging van de sector.
- Een networking- en federatiesysteem voor commons ontwerpen en experimenteel uitbouwen (intercommoning, uitwisseling van diensten).
- Peer-to-peeruitwisselingen en spin-offprogramma's opzetten.
- De commons begeleiden om te komen tot meer gezamenlijke actie en democratisch zelfbestuur.
- Activiteiten ontwikkelen die de kennis en ervaring van de commons delen en valoriseren.
- Steun voor de voortzetting van de studie die binnen het huidige kader is aangevat, maar dan ondersteund door een 'methodologie' die door de *commoners* zelf is voorgesteld.

Maatregel 1.1.1: Gewestelijke financiering voorzien voor het opzetten van het orgaan

De eerste besprekingen over de oprichting van een orgaan hebben plaatsgevonden in de zomer van 2022. De studie stelt voor om dat werk weer te hervatten en te voeden met de conclusies van de studie.

Het orgaan zal garanties moeten bieden voor zijn representativiteit voor de Brusselse commons en een participatief bestuur voeren. Om aan deze eerste voorwaarde te voldoen, werden alle in kaart gebrachte experimenten van de Brusselse commons uitgenodigd op twee voorbereidende vergaderingen. De groep achter het project om het orgaan te creëren, zal eind augustus een aanvraag indienen.

Slaagvoorwaarden: de oprichting van een orgaan dat autonoom kan handelen en voorstellen kan doen voor de Brusselse commons. Het zal ook een forum zijn waar de commons ervaringen kunnen uitwisselen en van elkaar kunnen leren.

Operationele doelstelling 1.2: Het gewest ertoe verbinden om de commons te steunen

De meeste steden uit de benchmarking hebben handvesten opgesteld om sterke politieke verbintenissen aan te gaan ten gunste van commonsinitiatieven en om gedetailleerd aan te geven hoe deze zullen worden ingevuld. Deze handvesten zijn politieke verklaringen die overheidsinstanties verplichten tot langetermijnmaatregelen. De studie stelt daarom voor dat de Brusselse regering een Brussels commonshandvest goedkeurt, waarin alle bevoegdheden van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest worden opgenomen. Het handvest dient ook controlemechanismen te bevatten voor zowel de commons als het Brussels Parlement opdat de verbintenissen van het handvest wel degelijk worden nagekomen.

Op basis van de conclusies van de studie zijn dit mogelijke verbintenissen:

- De gewestelijke financieringsregelingen vereenvoudigen zodat ze de commons beter ondersteunen (meer structurele financiering, toegang tot specifieke steun en subsidies) en beter zijn afgestemd op initiatieven die door burgercollectieven worden geleid (de rapportagevereisten vereenvoudigen, begeleiding bieden bij het opstellen van aanvragen en verslagen).
- Innovatieve financieringsprocedures implementeren om een dynamiek van samenwerking in plaats van concurrentie op gang te brengen: niet-competitieve projectoproepen, Brusselse commonsraad beslist over de gunning van financiering, *public ledgers* enz.
- Financiering en ondersteuningskaders opzetten om de diversiteit van de Brusselse commons te versterken (de financiële toegankelijkheid van de commons financieren, begeleiding bieden om een diverser publiek te bereiken enz.)
- Het vertegenwoordigende orgaan van de commons ondersteunen bij het opzetten van een gemutualiseerde ondersteuningsinfrastructuur voor commons (bijvoorbeeld gemutualiseerde groepsverzekeringen) op basis van bestaande commons (communicatie, facturering, terbeschikkingstelling van hulpmiddelen enz.) en commons ondersteunen die aan andere vastgestelde behoeften voldoen.
- Een kader opzetten ter ondersteuning van de ontwikkeling van coöperatieve huisvestings- en/of niet-huisvestingsprojecten op basis van de commonsprincipes, door gewestelijke middelen in te zetten (financiële bijdragen, eenvoudigere toegang tot financiering, goederen veiligstellen via de MSI enz.) en coöperaties te integreren in stedelijke planningsprocessen (RPA, SVC, DWC enz.)
- Op basis van de inspanningen inzake overheidsopdrachten in dit actieplan (zie operationele doelstelling 2.1), de maatregelen ten gunste van commons uitbreiden naar alle gewestelijke bestellingen en de gemeenten ondersteunen bij de goedkeuring van soortgelijke maatregelen.
- Op basis van de inspanningen inzake tijdelijke bezetting in dit actieplan (zie operationele doelstelling 3.1) een gewestelijk wetgevingskader opzetten.
- Een tool ontwikkelen voor effectenbeoordeling door en voor commons.

Maatregel 1.2.1: Een Brussels commonshandvest goedkeuren

Binnen de Brusselse gewestelijke overheidsdienst loopt momenteel een cultureel spin-off-project om een ontwerp voor het Brussels commonshandvest op te stellen, dat de regering kan overnemen.

Slaagvoorwaarden: Een handvest met concrete verbintenissen en controlemechanismen die het politieke engagement van het gewest om de commons te steunen aantonen.

Strategische doelstelling 2: De commons financieren

Operationele doelstelling 2.1: Commons begunstigen binnen overheidsopdrachten

De studie toont aan dat een groot aantal commonsinitiatieven economische activiteiten ontplooiën volgens een duurzame en democratische aanpak die kan bijdragen aan de gewestelijke doelstellingen op het gebied van economische transitie. Het gewest heeft een aanzienlijke hefboomwerking om deze dynamieken te ondersteunen via overheidsbestellingen. De federale wetgeving inzake overheidsopdrachten bevat specifieke bepalingen die voor dit doel moeten worden geanalyseerd.

Maatregel 2.1.1: Overheidsopdrachten uitschrijven die gunstig zijn voor commons

Er zijn twee juridische opportuniteiten geïdentificeerd om commons te begunstigen via overheidsopdrachten.

Eenzijds staat artikel 91 van de wet van 17 juni 2016 inzake overheidsopdrachten toe dat deelname aan bepaalde overheidsopdrachten wordt 'voorbehouden' aan democratisch beheerde organisaties (zie lijst in bijlage 4). Hoewel de reikwijdte van deze clausule relatief beperkt is, is het toch een kans om met name organisaties die werken volgens de commonsprincipes te begunstigen.

Anderzijds staat artikel 40 van de voornoemde wet van 17 juni 2016 het gebruik van innovatiepartnerschappen¹³⁰ toe om, in eerste instantie, het onderzoek en de ontwikkeling van innovatieve werken, diensten of leveringen voor te financieren, om indien nodig in een tweede fase de aankoop ervan door de aanbestedende overheid mogelijk te maken. Het innovatiepartnerschap kan zo onderzoek en ontwikkeling mogelijk maken door middel van overheidsopdrachten die sociale innovatie stimuleren, wat ook de ontwikkeling van commons zou kunnen omvatten.

Het doel van deze maatregel is de nodige tools in te voeren om ervoor te zorgen dat deze wettelijke bepalingen zoveel mogelijk worden gebruikt in de overheidsopdrachten van Leefmilieu Brussel en Brussel Economie en Werkgelegenheid. Dit werk zal worden gecoördineerd.

- Een praktische analyse van de mogelijkheid om er regelingen in op te nemen ter bevordering van de ontwikkeling van de commons, zoals uiteengezet in de aanbevelingen van dit verslag;
- Een effectenanalyse van de opstelling van de oproep tot mededinging, de kwalitatieve selectie, de gunningsprocedure en de uitvoering van de opdracht;
- Een analyse van de concrete voordelen van beide soorten procedures in vergelijking met een traditioneel systeem (een open of beperkte procedure).
- Die analyse zal als basis dienen voor de volgende elementen:
- Een methode vaststellen voor het verspreiden van de clausules voor overheidsopdrachten die moeten worden geactiveerd om de commons bij alle gewestelijke overheden te begunstigen;
- Specifieke overheidsopdrachten identificeren die ingezet kunnen worden om te bouwen aan de mogelijkheid van een publieke-commons partnerschap.

Slaagvoorwaarden: de invoering van een proefoverheidsopdracht binnen een kort tijdsbestek om te kunnen experimenteren met bovenstaande elementen.

STRATEGISCHE DOELSTELLING 3: RUIMTEN TER BESCHIKKING STELLEN VOOR COMMONS

Operationele doelstelling 3.1: Het ondersteuningskader voor tijdelijke bezetting versterken

Zoals de studie aantoont, beschikt een grote meerderheid van de geanalyseerde commons over hun ruimten op basis van tijdelijke bezetting. Verder blijkt uit de benchmarking dat het beschikbaar stellen van ruimten voor tijdelijke bezetting een van de belangrijkste elementen is van veel gemeentelijke strategieën ter ondersteuning van commons. Het gewest beschikt over tools op dit gebied en veel gewestelijke strategieën omvatten beleidslijnen om deze te versterken. Het is echter nog steeds moeilijk om een algemeen beeld van deze regelingen te krijgen. Bovendien moeten ze worden aangepast om beter te voldoen aan de behoeften van de commonsinitiatieven.

Maatregel 3.1.1: Een modus operandi voorstellen voor tijdelijke bezetting

De studie stelt een regelgevende modus operandi voor die is aangepast aan de opkomst van tijdelijke bezettingen voor sociale doeleinden in het BHG. Dat voorstel zal worden gedeeld met de gewestelijke diensten die instaan voor de opvolging van tijdelijke bezettingen.

Slaagvoorwaarden: het ondersteuningskader voor tijdelijke bezetting voor sociale doeleinden in het BHG samen met de commons uitwerken.

STRATEGISCHE DOELSTELLING 4: BEWUSTMAKING INZAKE COMMONS

Operationele doelstelling 4.1: De overheidsdiensten bewustmaken van de commons

Uit de studie blijkt dat overheidsdiensten weinig weten over de waarden die de commonsbeweging uitdraagt. De beweging is onbekend of onduidelijk voor de mensen die er werken. Deze studie is daarom een kans om het bewustzijn rond commons bij deze diensten te vergroten.

Mesure 4.1.1 : Organiser un événement sur les Commons

Een evenement gericht op gewestelijke en gemeentelijke overheidsdiensten kan bijdragen aan deze bewustmakingsdoelstelling. Het kan ook worden ondersteund door academische partners.

Dat evenement vindt plaats in oktober bij een Brusselse common.

Slaagvoorwaarden: actieve deelname van gewestelijke en gemeentelijke overheidsdiensten.

Bijlage

BIJLAGE

BIJLAGE 1 – LIJST VAN COMMONSEXPERIMENTEN IN HET BHG

Arlette	FactumLab	Neibo
Artist Commons	Fair Ground Brussels	New Refuge
As Bean	Frida	NewB
Bab'l Market	Gilbard	Nubo
BEES coop	Green Fabric	OpenFab
BOOM Café	Hefboom	Open Collective
BOS coop	InfluencAir	Parckfarm T&T
brupower	Vooruit met de Wijk	Pass-ages
Brussels Art Factory	Jardin Essentiel	Permanent
Brutopia	Jardin Majorelle	Pilone
Bûûmplanters	Josaph'aïre	Ploef
Cabas	KOM à la maison !	POOL IS COOL
Casa Legal	Korenbeek	Quai 41
Casa Nova	L'Eau Chaude - Het Warm Water	Radio Panik
Cassonade	L'Échappée	Radiskale
Champ-à-Mailles	L'Ades'if	Remorquable
CinéCité	Labolobo	Repair Together
Cinéma Nova	La Casa Vesta	Réseau ADES
Cinemaximiliaan	La Ferme du Champ des Cailles	Share Food
CIRÉ	La Poudrière	solidare-it
Citizen Corner Brussels	La vieille Chéchette	Sonian Wood Coop
Cobea	Le Café Solidaire - Rhizomes	Terre-en-Vue
Collectactif	Le Début des Haricots	Toestand
Wijkcomité Bezemhoek	Le Dk	Tournesol Zonnebloem
Communa	Le Kiosque à graines	Tournevie
Community Land Trust Bruxelles	Le Pain Levé	Vélo solidaire
Coop IT Easy	Le Réseau des GASAP	Velokanik
Crédal	Les Petites Cantines Bruxelles	Velt Brussel
Cuisines de Quartier	Level 5	wAnderCoop
CurieuzenAir	Luuse	Woningen123Logements
Dioxyde de Gambettes	Maison Médicale La Passerelle – De Brug	Zin TV
Etats Généraux de l'Eau de Bruxelles	Mazette	Zinne
F'in Common	Médor	Zinneke
Fablab'ke	Microfactory	
Fablab iMAL	Molenbike	

Sectoren: Landbouw, Voeding, Cultuur, Droit, Milieu, Financiën, Huisvesting, Mobiliteit, Productie, Gezondheid, Wijkdiensten, Technologie

BIJLAGE 2 – LIJST VAN COMMONS DIE HEBBEN DEELGENOMEN AAN DE MACROANALYSE EN VERZAMELDE GEGEVENS

Arlette	Green Fabric	Remorquable
BEES coop	Jardin Essentiel	Repair Together
BOOM Café	Jardin Majorelle	Réseau ADES
brupower	La Casa Vesta	Sonian Wood Coop
Brutopia	La Ferme du Champ des Cailles	Terre en Vue
Bûmplanters	La Poudrière	Toestand
Champ-à-Mailles (Maison verte et blauw)	Le Café Solidaire - Rhizomes	Tournesol Zonnebloem
CIRÉ	Le Début des Haricots	Tournevie
Citizen Corner Brussels	Le Pain Levé	wAnderCoop
Cobea	L'Échappée	
Comité de Quartier Coin du Balai	Level 5	
Communa	Luuse	
Community Land Trust Bruxelles	Maison Médicale La Passerelle – De Brug	
Coop IT Easy	Mazette	
Credal	Médor	
Cuisines de Quartier	Microfactory	
Etats Généraux de l'Eau de Bruxelles	NewB	
Fair Ground Brussels	Nubo	
F'in Common	Ploef	
Gilbard	Radio Panik	

Verzamelde gegevens: juridische structuur; datum van oprichting; aantal leden; aantal vrijwilligers; aantal betaalde medewerkers; aantal fte's; omzet; waarde van subsidies in omzet; aandeel van subsidies in omzet.

BIJLAGE 3 – LIJST VAN KPI'S DIE ZIJN GEBRUIKT VOOR DE MESOANALYSE VAN DE ELF COMMONS

KPI 3	Juridische entiteit
KPI 4	Jaar van oprichting en levensduur van de common
KPI 5	Totale omzet (verkoop, schenkingen, subsidies enz.)
KPI 7	Geschatte waarde van de onbetaalde arbeid gegenereerd door de activiteiten (producten en diensten (niet-gemonetariseerd))
KPI 8	Geschatte waarde van gegenereerde individuele vaardigheden (opleidingen, competenties enz.)
KPI 9	Uitgespaarde kosten voor de commons en gezinnen, de staat en de planeet
KPI 10	Geschatte waarde van overschotten en/of producten en/of diensten uitgewisseld tussen commons
KPI 11	Reële en/of geschatte waarde van de uitrustingen en andere gemutualiseerde 'activa' die de gemeenschap van makers toebehoren (met uitzondering van grond die tijdelijk wordt bezet)
KPI 12	Mutualisering van ruimten of uitrustingen
KPI 13	Schatting van de monetaire waarde van de besparingen die worden bereikt door een milieuvriendelijk ontwerp gericht op waterrecyclage, verbetering van bodem en biodiversiteit, sociale en gezondheidsvoordelen enz.
KPI 15	Aantal gebruikers/gebruiken per gemeenschappelijk product
KPI 17	Lokale landbouwproductie
KPI 18	Ingezamelde en hergebruikte, gerepareerde of gereviseerde afvalhulpbronnen, en aantal ton bespaarde nieuwe grondstoffen
KPI 20	Vermeden afval-hulpbronnen

KPI 21	Vermeden bouwwerken (dankzij gemeenschappelijk gebruik en tijdelijke bezetting)
KPI 23	Meting van de alternatieven voor de aankoop van een goed door het aantal te berekenen dat:
KPI 24	- een hervaardigd product heeft gekocht
KPI 25	- een product heeft gehuurd in plaats van gekocht
KPI 26	- een deelsysteem heeft gebruikt
KPI 28	Vermindering van waterverbruik (vermeden gebouwen, permacultuur, regenwateropvang enz.)
KPI 29	Daling in de vraag naar logistiek (korte keten)
KPI 30	Aandeel biologische producten in de omzet en aantal referenties
KPI 31	Integratie van milieukwesties in de missie en het bestuur
KPI 32	Creatie van directe en indirecte banen
KPI 33	Creatie van sociale banden in de wijk
KPI 34	Aantal bewoonde woningen met een matige-lage prijs
KPI 35	Aantal burgers en gezinnen dat profiteert van de diensten van de commons (toegang, producten enz.)
KPI 36	Integratie van sociale kwesties in de missie en het bestuur
KPI 37	Aantal betrokken burgers
KPI 38	Betrokkenheid van alle belanghebbenden bij het bestuur – structureel betrokkenheidsmechanisme (quota enz.)
KPI 39	Bestaand en toegepast coöperatief bestuur
KPI 40	Betrokkenheid van alle belanghebbenden bij het ontwerp en de evaluatie van het project
KPI 41	Organisatie van de transparantie met betrekking tot de strategie en stromen (financieel, menselijk, materieel) op alle bestuursniveaus (duidelijk organigram, toegankelijke informatie, randorganen en processen zijn functioneel en bekend)
KPI 42	Voorziene mogelijkheden om burgers te laten deelnemen aan het bestuur, verantwoordelijkheid opnemen en beslissingen nemen
KPI 43	Voorziene empowerment van burgers: tools en geformaliseerde methode voor de dynamiek in de uitwisselings- en ontmoetingsruimten (agenda, leidingsproces, duidelijk luisterkader, werkingshandvest enz.)
KPI 44	Toegepaste besluitvormingsmethode voor collectieve intelligentie
KPI 45	Bestaan en toepassing van democratische processen voor conflictbeheersing en -oplossing
KPI 47	Aantal burgers uit de wijk waar het commonsinitiatief zijn activiteiten ontwikkelt
KPI 48	Aantal samenwerkingsverbanden tussen commons en openbare instellingen (commons, gewest enz.)
KPI 49	Koolstofintensiteit van de activiteit

BIJLAGE 4 – LIJST VAN DIENSTEN DIE IN AANMERKING KOMEN VOOR EEN FLEXIBELER STELSEL

- Administratieve diensten voor onderwijs: 75121000-0
- Administratieve diensten voor gezondheidszorg: 75122000-7
- Administratieve diensten voor huisvesting: 75123000-4
- Diensten voor de terbeschikkingstelling van huis-houdelijke hulp: 79622000-0
- Diensten voor de terbeschikkingstelling van verpleegkundig personeel: 79624000-4
- Diensten voor de terbeschikkingstelling van medisch personeel: 79625000-1
- Diensten voor kleuteronderwijs: 80110000-8
- Diensten voor hoger onderwijs: 80300000-7
- Diensten voor e-leren: 80420000-4
- Volwasseneneducatie op universitair niveau: 80430000-7
- Stafopleidingsdiensten: 80511000-9
- Opleidingsfaciliteiten: 80520000-5
- Diensten voor privé-onderwijs: 80590000-6
- Gezondheidszorg en maatschappelijk werk: van 85000000-9 tot Diensten voor maatschappelijke gezondheidszorg 85323000-9
- Bibliotheek-, archief-, musea- en andere culturele diensten: 92500000-6
- Sportdiensten: 92600000-7
 - Diensten verleend door ledenorganisaties: 98133000-4
 - Diensten verleend door jongerenverenigingen: 98133110-8

NOTEN EN REFERENTIES

- 1 https://ajuntament.barcelona.cat/participaciocitadana/sites/default/files/documents/patrimoni_citadana_marc_conceptual_v.3.0.pdf
- 2 Definitie overgenomen uit het 'Commons Transitie Plan voor de stad Gent', opgesteld door Michel Bauwens en Yurek Onzia in juni 2017
- 3 Regolamento per il governo dei beni comuni urbani della Città di Torino, Art 2
- 4 https://www-comune-napoli-it.translate.goog/flex/cm/pages/ServeBLOB.php/L/IT/IDPagina/16783?_x_tr_sl=it&_x_tr_tl=fr&_x_tr_hl=fr&_x_tr_pto=wapp
- 5 https://chantier.qc.ca/wp-content/uploads/2021/02/CITIES_fiche-Communs-toutes-1.pdf
- 6 <https://www.cairn.info/revue-espaces-et-societes-2018-4-page-35.htm#no10>
- 7 https://ajuntament.barcelona.cat/turisme/en/noticia/barcelona-fines-airbnb-and-homeaway-60000-euros-each_280073
- 8 https://ajuntament.barcelona.cat/digital/sites/default/files/pla_barcelona_digital_city_in.pdf
- 9 <https://ajuntament.barcelona.cat/participaciocitadana/es/patrimonio-ciudadano/presentacion>
- 10 <https://www.cairn.info/revue-espaces-et-societes-2018-4-page-35.htm#no10>
- 11 <https://ajuntament.barcelona.cat/participaciocitadana/es/patrimonio-ciudadano/presentacion>
- 12 <https://ajuntament.barcelona.cat/participaciocitadana/es/patrimonio-ciudadano/balance-comunitario>
- 13 <https://ajuntament.barcelona.cat/participaciocitadana/es/patrimonio-ciudadano/balance-comunitario>
- 14 <https://emprenedoria.barcelonactiva.cat/es/programa-comunicadora>
- 15 <https://www.bcn.coop/>
- 16 <https://www.habitatge.barcelona/ca/acces-a-habitatge/cohabitatge>
- 17 <https://world-habitat.org/world-habitat-awards/winners-and-finalists/la-borda/>
- 18 <https://www.habitatge.barcelona/ca/acces-a-habitatge/innovacio-en-la-produccio-dhabitatge/habitatge>
- 19 <https://www.cohabitac.cat/convenis/>
- 20 <https://www.cairn.info/revue-espaces-et-societes-2018-4-page-35.htm#no10>
- 21 <http://www.civicestate.eu/>
- 22 <https://www.fearlesscities.com/>
- 23 CIVIC eSTATE – new models of urban co-governance based on the commons, July 2021, p. 50
- 24 <https://participatie.stad.gent/nl-BE/>
- 25 <http://www.rabotsite.be/nl>
- 26 <https://stad.gent/nl/oude-dokken/genieten-de-oude-dokken/tijdelijke-invullingen-de-oude-dokken>
- 27 <http://remakingthecity.urbact.eu/de-si-te-and-dok-two-iconic-temporary-use-based-re-development-processes-ghent-belgium--50.case>
- 28 <https://apidg.gent.be/supporting/dss-public/v1/sharedfiles/08741a83-983b-4b92-9828-cd10aa7bba4f>
- 29 <https://stad.gent/nl/over-gent-stadsbestuur/stadsbestuur/speel-een-rol-het-beleid/ik-wil-mee-doen/tijdelijke-invulling-van-terreinen-en-gebouwen/subsidie-tijdelijke-invulling-van-publieke-ruimte-en-leegstaande-gebouwen>
- 30 <https://stad.gent/nl/over-gent-stadsbestuur/bouw-mee-aan-de-wijk-nieuw-gent-uz/tijdelijke-invulling-van-terreinen-en-gebouwen>
- 31 <https://www.wooncoop.be/>
- 32 <https://energent.be/>
- 33 <https://www.mo.be/nieuws/de-magische-kracht-van-het-spilvarken>
- 34 <https://www.nweurope.eu/media/3616/5-clt-ghent.pdf>
- 35 <https://www.cltgent.be/>
- 36 'Commons Transitie Plan voor de stad Gent' door Michel Bauwens en Yurek Onzia in juni 2017
- 37 Interview via videoconferentie met Emma Tytgadt voor deze studie – 2 december 2022
- 38 CIVIC eSTATE: new models of urban co-governance based on the commons – Civic eState Final Network Product – July 2021, p. 58
- 39 'Commons Transitie Plan voor de stad Gent' door Michel Bauwens en Yurek Onzia in juni 2017
- 40 <https://www.greeneuropeanjournal.eu/changer-de-point-de-vue-sur-les-communs-par-la-participation-citoyenne/>
- 41 <https://www.grenobleencommun.fr/>
- 42 <http://enactingthecommons.la27eregion.fr/>
- 43 https://www.bm-grenoble.fr/692-actualite.htm?TPL_CODE=TPL_ACTUALITE&PAR_TPL_IDENTIFIANT=1199
- 44 <https://www.grenoble.fr/2358-je-souhaite-rejoindre-un-jardin.htm?gestion=Individuelle>
- 45 <https://www.grenoble.fr/2383-place-s-aux-enfants.htm>
- 46 <https://www.grenoble.fr/1222-chantiers.htm>
- 47 <https://www.grenoble.fr/1346-le-budget-participatif-comment-ca-marche.htm>
- 48 <https://pait-transition-alimentaire.org/>
- 49 <https://energy-citoyennes.org/>
- 50 <http://www.foncier-solidaire.fr/index.php/le-reseau/les-ofs-agrees/> (de OFS's zijn geïnspireerd op Community Land Trust Brussel)
- 51 Besluit van de gemeenteraad van 28 maart 2022 <https://drive.google.com/file/d/1hQQf-Aru2qQRK-9feSdoLhzd12wcy3hi5/view>

- 52 https://wiki.lesCommuns.org/wiki/Raison_d%27E-tre_de_l%27Assembl%C3%A9e_des_Communs_de_Grenoble
- 53 <https://www.la27eregion.fr/>
- 54 <https://www.grenobleencommun.fr/grenoble-renforce-son-partenariat-avec-la-27e-region/>
- 55 De naam van de vereniging Labsus, die bestaat uit vooraanstaande personen uit de academische wereld, staat voor Laboratorio per la Sussidiarietà. Ze levert uitgebreide juridische inspanningen en pleitbezorging ten gunste van het gedeelde beheer van de gemeenschappelijke goederen in heel Italië (<https://www.labsus.org/>)
- 56 https://www.labsus.org/wp-content/uploads/2014/11/pregolamentoamministrazione-condivisa_new_w03dib.pdf
- 58 Jean-Bernard Auby, Marzia De Donno, "Communs dans le droit italien: les "beni comuni" et "patti di collaborazione"", chemins-publics.org, 26 april 2021
- 59 <https://journals.openedition.org/developpement-durable/13238?lang=en>
- 60 Art. 4 van het reglement van Bologna en Arena G., 2016a, "Prime riflessioni sul diritto dell'amministrazione condivisa", <http://www.labsus.org/2016/01/prime-riflessioni-sul-diritto-amministrazione-condivisa/>
- 61 Art. 13 van het Bologna-reglement
- 62 Muzi L., 2016, "Donato Di Memmo racconta il Regolamento per i beni comuni di Bologna", <http://www.labsus.org/2016/02/donato-di-memmo-racconta-regolamento-beni-comuni-bologna>
- 63 Di Memmo D., 2014, "L'amministrazione condivisa dal punto di vista dell'amministrazione", <http://www.labsus.org/2014/03/lamministrazione-condivisa-dal-punto-di-vista-dellamministrazione>
- 64 Deze reglementen zijn te raadplegen op de website van Labsus: <https://www.labsus.org/i-regolamenti-per-lamministrazione-condivisa-dei-beni-comuni/>
- 65 <https://uia-initiative.eu/en/uia-cities/turin>
- 66 www.retecasesdelquartiere.org
- 67 <https://cooperativecity.org/2017/05/06/cascina-roccafranca/>
- 68 "Regulating the Urban Commons – What we can learn from Italian experiences" November 21, 2017 Levente Polyák
- 69 Regolamento per il governo dei beni comuni urbani della Città di Torino, Art. 17
- 70 Resolutie van de Raad nr. 740 van 16.06.2011, goedgekeurd bij Resolutie van de gemeenteraad nr. 20 van 15.07.2011
- 71 <http://www.exasilofilangieri.it/>
- 72 Op grond van deliberatie nr. 893 van 29 december 2015, zie Colasurdo C., 2016, "A Napoli una delibera per l'autogoverno", <http://www.dinamopress.it/news/conflitto-sociale-e-lotte-territoriali-quando-il-comune-incontra-i-beni-comuni>
- 73 Sinds 2015 heeft de gemeente Napels kennisgenomen van de 'verklaringen van burgerlijk gebruik van de gemeenschappen' van de voormalige kleuterschool Filangieri (vico Maffei 4), de Villa Medusa (via di Pozzuoli n 110), de Giardino Liberato (Salita San Raffaele 3), ex-Lido Pola (via Nisida 24), ex-OPG (via Matteo Renato Imbriani), Scugnizzo Liberato (salita Pontecorvo 46), Santa Fede Liberata (via San Giovanni Maggiore Pignatelli 5).
- 74 Comune di Napoli, deliberatie nr. 446 van 1 juni 2016
- 75 Opgericht bij vakbondsdecreet nr. 314 van 24 juni 2013.
- 76 <https://www.comune.napoli.it/flex/cm/pages/ServeBLOB.php/L/IT/IDPagina/16783>
- 77 <https://generative-commons.eu/>
- 78 <https://geco.firstlife.org/>
- 79 <https://www.firstlife.org/>
- 80 <https://commoning.eu/>
- 81 <https://bral.brussels/>
- 82 39 commons hebben de macro-enquête niet beantwoord. De gerapporteerde gegevens zijn gebaseerd op het meest recente beschikbare boekjaar.
- 83 Avec un petit rien, ces Belges brisent la spéculation immobilière (nouvelobs.com)
- 84 CLT cahiers urbanisme (uclouvain.be)
- 85 Quand nous partageons, tout le monde y gagne – Creative Commons
- 86 Community Land Trust Bruxelles | Onze impact (cltb.be)
- 87 Rapport Pauvreté_0.pdf (itinera.team)
- 88 STATBEL (2019) in <https://dial.uclouvain.be/me-moire/ucl/object/thesis:34701> p. 65
- 89 Simon, N. (2018) in <https://dial.uclouvain.be/me-moire/ucl/object/thesis:34701> p. 65
- 90 STATBEL (2020) in <https://dial.uclouvain.be/me-moire/ucl/object/thesis:34701> p. 67
- 91 Huishoudbudget | Statbel (fgov.be)
- 92 Les inégalités d'accès aux soins de santé en Belgique | OSE, p. 10-11
- 93 Fédération des Maisons Médicales
- 94 Fédération des Maisons Médicales
- 95 Community Land Trust Bruxelles | Onze impact (cltb.be)
- 96 Studie Housing Deal, uitgevoerd voor SOHONET door Magali VERDONCK, april 2022
- 97 Communa Activiteitenverslag 2021 (yumpu.com)
- 98 <https://immo.mitula.be/immobilier/atelier-a-louer-bruxelles>

- 99 Découverte de l'échelle de Lansink – YouTube
- 100 CoopCycle – Le logiciel
- 101 Sociale innovatie – UNIPSO
- 102 Piramide van Maslow – Wikipedia (wikipedia.org)
- 103 La charte des maisons médicales, leurs valeurs – Fédération des maisons médicales (maison-medical.org)
- 104 Cities and circular economy for food (ellenmacarthurfoundation.org)
- 105 https://sytra.be/wp-content/uploads/2020/10/approv_bxl_resume_201008.pdf, p. 7
- 106 Community Land Trust Bruxelles | Onze impact (cltb.be)
- 107 Liste mal mise à jour et refus en série: à Bruxelles, l'attribution des logements sociaux dysfonctionne – La Libre
- 108 The Viking Economics, George Lakey, 2016
- 109 Success Stories | Case Studies | Community Land Trust Network (communitylandtrusts.org.uk)
- 110 Rapport Armoede_0.pdf (itinerateam)
- 111 Community Land Trust Bruxelles | Onze impact (cltb.be)
- 112 Landbouwbarometer: prijs landbouwgrond stijgt minder snel dan in de afgelopen jaren | Notaris.be – Nieuws
- 113 Geef duurzaamheid een plaats in de sociale en economische heropstart van de coronacrisis. | FIDO (developpementdurable.be)
- 114 Les prix des terres agricoles ne s'enflamment plus en Wallonie – Immo – Trends-Tendances (levif.be)
- 115 Tijdelijke bezettingen | citydev.brussels
- 116 Wat zijn onze toegangsvoorwaarden? | citydev.brussels
- 117 Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action – Wikipedia (wikipedia.org)
- 118 Tragedie van de meent – Wikipedia (wikipedia.org)
- 119 La théorie du pair à pair en bref – P2P Foundation
- 120 Brochure-PrixDifférenciés-LePainLevé-2023.pdf (goodfood.brussels)
- 121 <https://www.lesoir.be/462270/article/2022-08-30/bruxelles-voici-le-prix-moyen-des-loyers-pour-les-appartements>
- 122 Sautereau, N., & Benoit, M. (2016). Quantifier et chiffrer économiquement les externalités de l'agriculture biologique? (Doctoraalscriptie, Institut Technique de l'Agriculture Biologique (ITAB)), p. 50
- 123 https://ima-aim.be/IMG/pdf/samenvatting_ima_studie_medische_huizen.pdf
- 124 Financer une approche globale de la santé – Fédération des maisons médicales (maison-medical.org)
- 125 Volgens een studie van FEBRAP in 2018 zou meer dan 25% van de kleine huishoudelijke AEEA (afgedankte elektrische en elektronische apparatuur) (categorie RECUPEL ANDERS) in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest kunnen worden hersteld.
- 126 Découverte de l'échelle de Lansink – YouTube
- 127 De quoi s'agit-il ? – UNIPSO
- 128 be circular be.brussels – De CiReDe, een waardevolle publiek-private samenwerking voor een bloeiende circulaire economie (circulareconomy.brussels)
- 129 Besluit van de Brusselse Hoofdstedelijke Regering van 16 juli 2010 betreffende de erkenning en de betoelaging van verenigingen zonder winst oogmerk en van vennootschappen met sociaal oogmerk die bedrijvig zijn in de hergebruik- en recyclingsector (openjustice.be)
- 130 De basisvoorwaarde heeft als doel te voorzien in een behoefte aan een innovatief product, dienst of werk waarin niet kan worden voorzien door producten, diensten of werken aan te schaffen die al beschikbaar zijn op de markt, met dien verstande dat de innovatie sociaal kan zijn: "nieuwe organisatiemethode in de bedrijfsvoering, organisatie op de werkvloer of de externe betrekkingen, onder meer om maatschappelijke problemen te helpen oplossen of de Europese strategie voor slimme, duurzame en inclusieve groei te ondersteunen".

↙
Gilbard

↙
Gilbard

Een publicatie van Leefmilieu Brussel en Brussel Economie en Werkgelegenheid, in het kader van de gewestelijke strategie voor economische transitie Shifting Economie

Coördinatie: Leefmilieu Brussel en Brussel Economie en Werkgelegenheid

Redactie: Joaquín de Santos en Geert De Pauw (CLTB), Emmanuel Mossay (Ecores), Maxime Zäit (Communa), Equal partners

Vertaling: Vertaaldienst Leefmilieu Brussel

Opmaak: Juliette Schmetz (CLTB), 4Sales

Fotografie:

P. 3: Communa
P. 11: Remorquable
P. 17: Barcelone, Michael Descharles, Unsplash
P. 19: Barcelone, Yoav Aziz, Unsplash
P. 21: Gand, Geike Verniers, Unsplash
P. 27: Grenoble, Florian Olivo, Unsplash
P. 31: Naples, Karina Halley, Unsplash
P. 32-33 : Bologne, Marco Testi, Unsplash
P. 35: Turin, Mael Balland, Unsplash
P. 39: Terre-en-Vue, Le Jardin Essentiel, Le Jardin Majorelle, BEES coop, EGEB-SGWB, CIRÉ
P. 40: Crédal, Micro Factory, Gilbard, Sonian Wood Coop, CLTB, Remorquable
P. 41: La Casa Vesta, Communa, Radio Panik, Coop IT Easy, Tournevie, Level Five
P. 44: Gilbard
P. 60: Micro Factory
P. 102: Gilbard

Verantwoordelijke uitgever: Leefmilieu Brussel en Brussel Economie en Werkgelegenheid – Havenlaan 86C/3000 – B-1000 Brussel

Jaar van verschijning: 2023

Wettelijk depot: D/2023/5762/12

Cette publication est également disponible en français

